BIBLIOTEKA VJEVERIĆA

DANKO OBLAK

MODRI PROZORI

DANKO OBLAK

MODRI PROZORI

BIBLIOTEKA VJEVERICA

UREDNIK GRIGOR VITEZ

SVEZAK 27.

*

Omot i ilustracije

ALBERT KINERT

DANKO OBLAK

MODRI PROZORI

IZDAVAČKO KNJIŽARSKO PODUZEĆE

m l a d o s t

ZAGREB 1958

»TIPOGRAFIJA« GRAFIČKO-NAKLADNI ZAVOD, ZAGREB

I

Dok sam ja tek sanjario o školi, moj brat Ratko išao je već u gimnaziju. Nije više nosio torbicu na leđima, već pravu, kožnu — u ruci. Ona za leđa, sa slikom slona i žirafe, ležala je na ormaru i čekala da Vlado poraste. A Vlado — to sam bio ja.

Stanovali smo u krasnoj vili, oko koje se širio predivni vrt, pun najrazličitijeg cvijeća. Oko kuće, ukrašene balkonima i figurama anđela, cvale su ruže; a pročelje vile s bazenom, u kojem su plivale zlatne ribice, bilo je prekriveno tulipanima svih mogućih boja: crvenih, žutih, bijelih, ljubičastih . . .

Moj se otac ponosio ovim cvijećem. Ta kako i ne bi! On ga je sadio i njegovao, zalijevao i čistio od korova. Bio je vrtlar. Naš stan nalazio se u podrumu ove krasne kuće.

Vlasnik svih tih divota bio je Amerikanac mister Parker. On je došao s druge strane oceana, da upravlja velikim američkim rudnicima i tvornicama. Ti rudnici i tvornice nalazili su se u našoj zemlji, i u njima su radili naši ljudi. Gospodin Parker bio je mršav, nasmijani neženja. Volio je lijepo cvijeće i ljepuškastu djecu. A ja baš nisam osobito volio cvijeće i nisam bio ljepuškasto dijete.

Bilo je vruće ljeto, a moja, tek ošišana glava, sjala se na suncu. Prolazio sam puteljkom, koji se blistao od bijeloga pijeska; taj pijesak bijaše oštar i bô je moje bose noge. Na kraju puteljka spazio sam dječarca, odjevenog u baršun, bljedolikog, s bujnom plavom, valovitom kosom.

Zastao sam i gledao ga. Bio je to Sherry, sin dobrog prijatelja mistera Parkera.

Gledam ja Sherryja, a on se nekako čudno smješka na mene.

— You're a monkey*, — reče on meni.

Nisam ga razumio.

— You're a monkey, — ponovi Sherry i iskesi se, naprćivši usnice.

— Ne znam... — rekao sam zbunjeno i pokušao se nasmiješiti.

— Maj-mú-ni-!! — poviče plavokosi dječarac i upre prst na mene.

Sad sam razumio. Smrklo mi se pred očima.

— Majmun si ti! — viknem i jurnem na njega. Pramenovi njegove meke kose našli su se u mojim rukama.

— Heeeelp!** — cikne Sherry i zaplače, a odnekud se stvori moja majka.

— Vlado!

Moje se ruke povuku.

— Zašto diraš malog gospodina!

Rekoh majci, da me je nazvao majmunom.

— Mogao si mu uprljati odijelo, balavče! Nosi se u kuću!

— Rekao mi je, da sam majmun...

Moja majka umornom rukom popravi kosu, što joj je provirila ispod marame i pala na znojavo čelo.

Okrenuo sam se i polako pošao puteljkom, istežući noge na šiljastom pijesku. Gledao sam majku, kako prolazi vrtom s dvjema kantama za vodu u ruci. Sve sam mrzio toga časa: i vrt, i gospodskog derana, a i majku s bosim, od rada nabreklim nogama.

Iza pozlaćenih rešetki, s prozora prvog kata, cerio se Sherry i plazio mi jezik:

* Ti si majmun. (Engleski.)

** Pomoooooć! (Engleski.)

— Ble-sav, ble-sav!

Htio sam se sagnuti i baciti na njega pregršt pijeska, ali se sjetih majke. Uputim se prema stanu, bijesno stežući šake.

*

Moj je otac bio pravi medvjed: onizak, krupan, širokih ramena i crvena lica. Glava mu je uvijek bila pokrivena sivim, otrcanim šeširom. Svoj posao u vrtu volio je iznad svega.

Jednom je u stakleniku zalijevao orhideje, kadli tamo uđe Amerikanac.

— Doba dan, Joša, — pozdravi ga s vrata.

Moj otac zvao se Jože.

— M-m-m-m... — progunđa otac, ne dižući glavu.

Majka se poslije ljutila:

— Zašto ne skineš šešir i ne pozdraviš gospodina Parkera?

— Da prekidam rad? Zašto?

— Skini šešir, pokaži mu cvijeće. On je gospodin, voli otmjenost. Još će te jednog dana otpustiti...

— Nek' ide k vragu! — odrezao je otac.

I Stric je govorio, da tata ne čini pametno. Taj Stric je bio moj pravi stric, tatin brat, ali mi smo ga zvali samo tako: Stric. Još se je nekako zvao, svakako, ali ja to ne pamtim i ne želim pamtiti, kao što i ne želim u sjećanju sačuvati Strica. Ratko ga nije volio. Tata je govorio:

— Stric! Nek'ide k vragu!

Taj Stric je imao čekinjaste kratke brkove, a navraćao bi nam obično nedjeljom poslije podne; majka bi ga nudila vinom, pa bi pili i razgovarali, a tata je za to vrijeme čitao novine ili svoj časopis o cvijeću »Naš vrt«.

Takav je bio moj tata. Govorio je, da je otmjeno samo cvijeće, i šuma, i sva priroda; mister Parker da je najobičniji čovjek, pred

kojim on ne treba skidati šešir, a Stric da nije ni najobičniji čovjek, da je ništa i da ne bi trebalo, da nam dolazi nedjeljom. Majka je često plakala zbog tatine oštrine, ali otrcani šešir nije silazio s očeve glave; skidao ga je samo prije spavanja i stavljao na stolicu kraj kreveta. A Stric je uporno svake nedjelje dolazio k nama i pio s majkom vino, dok bi tata čitao novine.

Meni je bilo žao, što majka plače, ali nevoljko sam gledao njene suzne oči. Više sam volio oca. Prije podne, dok se moj brat Ratko nalazio u školi, znao sam bez prestanka boraviti kraj oca i gledati, kako njegove krupne ruke oprezno i vješto dodiruju nježne biljčice. No pravi život počinjao je za mene onda, kad bi Ratko stigao iz škole kući.

On je već ulazio u petnaestu, a meni je bilo tek šest godina. Ratko je imao duguljasto tamno lice i smeđu kosu, bio je visok, a noge mu bjehu duge, vitke i mišičaste — kao u srne, što sam je gledao u zoološkom vrtu.

— Ti si, mali, Žgepče, — običavao mi je Ratko dobaciti, — ti ništa ne znaš, ali ja te ipak volim.

Gledao sam u Ratkove lijepe oči i znao sam, da bih s njime pošao i na kraj svijeta, čak dalje od Maksimira, kad bi on to htio.

Samo jedno mi se nije kod Ratka svidjelo: što me je nazivao Žgepče. Taj nadimak dali su mi, kad sam se rodio, jer sam bio sasvim sitan; no tata i mama već me odavno zovu Vlado — svi osim Ratka.

— Kako da ga zovem Vlado, kad je pravo Žgepče! Pogledajte ga samo!

Pokazivao je na mene, a ja bih odlazio pred zrcalo i promatrao se. Ošišana glava, musavo lice — i ništa više.

Najviše me smetalo, kad bi me Ratko nazivao tim imenom pred Indijancima. Indijanci, to smo bili mi: Ratko, nekoliko dječaka iz susjedstva, Ratkov školski drug Viktor i ja. Ratko je bio najstariji, znao mnogo korisnih izletničkih vještina i volio nas podučavati; rado

je predvodio mlađe, a oni su ga slušali. K nama su dolazila i neka djeca iz društva mistera Parkera, čak i Sherry, ali oni nisu bili pravi Indijanci, već samo onako. Na glave smo stavljali šareno perje i nazivali jedan drugoga »crveni brat«, a Viktor je donio i tomahavk, krasnu indijansku sjekiricu, iz drva, iako nije poglavica bio on, već Ratko. No Viktorov je otac bogat pa je sinu kupio tomahavk, a Viktor ga nije ispuštao iz ruku. Zapravo, Viktor se zvao »Brza vidra«, a Ratko »Oko sokolovo«. Svatko je imao svoje ime, samo ga ja nisam imao. »Ime se daje prema osobinama«, tumačio mi je Ratko, »a ti još nemaš nikakvih osobina.«

Nisam to shvaćao i bilo mi je žao, što nemam osobina ali sam tvrdo vjerovao, da »Oko sokolovo« ima pravo. A mene su i dalje nazivali Žgepče.

*

Vila gospodina Parkera nalazila se u Tuškancu, iznad tamne šume, zvane Sofijin put*. Tamo se, tako mi je pričala majka, nekad često šetala jedna grofica, koja se zvala Sofija. No to je bilo davno, davno, dok je tata bio mali kao ja sada; grofica je umrla, a šumi je ostalo njeno ime.

Oduvijek sam se plašio Sofijinog puta. Bila je to tajanstvena šuma. Njoj s druge strane dizao se na uzvisini Gornji grad, a u njemu Grič, prostrano šetalište posuto pijeskom. Na Griču se okupljala grupa raspuštenih dječaka, a nazivali su se Gričani. Oni su se često spuštali strmom stazom na Sofijin put, koji su smatrali svojim teritorijem; tu su palili vatre, igrali nogomet i verali se po drveću. Mi Indijanci nismo bili *pravi* neprijatelji (njihovi neprijatelji bili su Potočani, dječaci s Kaptola), ali smo ipak s njima stajali na »ratnoj nozi«. Naime, mi smo Sofijin put voljeli kao svoje »lovište«, jer drugog zgodnog mjesta za igru nismo imali, a Gričani nam nisu htjeli priznati pravo na šumu.

* Danas se zove Dubravkin put.

Vrt gospodina Parkera sterao se svojim donjim dijelom do ivice Sofijinog puta. Ograda od bodljikave žice bila je na više mjesta rastrgana, i mi smo se kroz nju provlačili i ulazili u šumu.

Jednog smo poslijepodneva stajali kraj žičane ograde i slušali viku iz šume. Znali smo, bili su to Gričani; bili su oni veliki dječaci, pa se nismo željeli s njima sukobiti.

Kad se vika malo stišala, reče Ratko:

— Izidimo, čini se, da je zrak čist.

On se provuče kroz otvor na ogradi, a za njim Viktor i ostali dječaci. Gledao sam Ratka kako zaviruje kroz grmlje u šumi i čekao da i na mene, posljednjeg, dođe red da se provučem. Ali do toga nije došlo. Prišuljavši se mekim tlom pokrivenim mahovinom, iz šume odjednom iskoči nekoliko Gričana. Predvodio ih je Dugi Pero, opasan momak, koji je išao s Ratkom u školu, iako je bio mnogo stariji od njega. Sukob se nije mogao izbjeći. Začas su se svi valjali po zemlji, rvući se i grebući jedan drugog. Borba kao borba, no ono, što sam u tom trenutku vidio, ne ću nikada zaboraviti.

Čim su se Gričani pojavili, Viktor je poput strijele trknuo prema otvoru na ogradi i hitro se provukao u vrt! Košulja mu se bila zakačila o žicu no, njemu se toliko žurilo, da je nije pokušao otkačiti, već se ona poderala i otkrila bijelu kožu njegovih leđa i ramena.

A napolju se vodila žestoka bitka. Udaralo se šakama i nogama, a i suhim granjem, što je ležalo unaokolo. Naših bijaše mnogo više, i Gričani stanu popuštati; na znak Dugoga Pere oni napuste borbu i udare u bijeg. Viktor, koji je stajao u vrtu, zgrabi kamen i baci ga za njima.

Okupljeni Indijanci bijahu zažareni od bôja. Čistili su svoja odijela i pokušavali izravnati izlomljena šarena pera na svojim glavama. Neki su pera izgubili, ili su im ih Gričani oteli u borbi i odnijeli kao ratni plijen.

Viktor se smijao.

— Dobro smo ih naprašili! — reče pobjedonosno.

Ratko ga pogleda iskosa:

— Više se ne će sjetiti da dolaze u naša lovišta.

Meni je bilo krivo. Htio sam naglas reći da je Viktor napustio borbu, da je pobjegao, da je kukavica, ali mi se učinilo da Ratko zna za Viktorov bijeg. Šutio sam, jer Ratko nije o tome govorio. A zašto je Ratko dozvolio kukavici pobjedničko veselje, to nikad nisam uspio saznati; ozbiljni događaji spriječili su me, da o tome s njime razgovaram, a danas mog dobrog Ratka više nema . . .

*

Još je bilo događaja, koji su mi se živo urezali u sjećanje. Tako i onaj s bacanjem srebrnog novca.

Amerikanci su čudni ljudi; igrali bi se kao djeca. Ubodu u zemlju kratku motku i gađaju je starim potkovama — tako se zabavljaju. Ili priđu nama, djeci, i gledaju kako se igramo špekulama. Polako, jedan za drugim, pristupe odrasli Amerikanci igri; a onda mi stojimo i gledamo, kako se oni igraju.

Jednog jesenskog dana slavili su neki svoj blagdan. Okupila se gospoda na terasi iznad ribnjaka i najednom — iz čista mira — počeli vaditi iz džepova srebrne desetodinarke i smijući se, bacati ih u vrt, u travu i cvijeće. Mi isprva nismo shvaćali, što se to dešava. No vidjevši srebrni novac u travi, djeca poskoče i stanu ga posvuda tražiti. Ratko nije bio s nama, i ja nisam znao, što da radim. Vidio sam kako je Viktor skupio nekoliko srebrnjaka i odnio ih Amerikancima na terasu; uljudno im se poklonio i uslužno pružio nađeni novac, ali Amerikanci su odbili da novac prime. Nato je Viktor pohitao s terase i nastavio tražiti novac u travi.

Zatim sam ugledao Ratka. Odnekud se pojavio i natmureno promatrao djecu, što su mahnito čeprkala po travi i cvijeću, gurala se i svađala oko svakog komada novca.

— Što ste navalili kao psi na kost! — vikne. — Pustite ih, neka sami skupljaju svoj novac!

Suze su mu navrle na oči. Bio je kao i moj otac: nije volio ove bogatune. Okrenuo se i pobjegao stepenicama u povrtnjak.

Dva, tri komada novca pala su pred moje noge i zablistala se u travi. Malo sam se krzmao, a onda ih naglo podigoh.

Ratka sam kasnije našao na puteljku kraj staklenika. Sjedio je na hrpi granja i mrgodno zurio pred sebe.

— Zar još bacaju? — upita.

— Ne, — rekoh, — piju čaj.

Brat me zagrli.

— Malen si ti, Žgepče, pa to ne razumiješ. Oni su bogati, zabavljaju se i ponizuju nas. A mi smo kao psi . . .

Uistinu, nisam ga razumio. Pokažem mu svoj novac.

— Možemo popodne u kino, Ratko!

On me udari po ruci, a srebrne desetice padnu na zemlju. Kasnije sam ih pokupio i strpao u džep.

Toga smo dana ipak pošli u kino.

*

U nedjelju, pri vinu, Stric je govorio vrlo ozbiljno:

— Vi ste najluđi ljudi na svijetu! Joža! Mogao si onu dječurliju izbaciti iz vrta, pa da tvoji pokupe sve!

Ratka srećom nije bilo u kuhinji.

— Koliki novac! —, lomio je Stric prste.

Tata je čitao »Naš vrt«; majka je duboko uzdahnula, a ja sam dugo razmišljao i ništa mi nije bilo jasno. Otrčao sam u vrt, koji se blistao na suncu i zlatio u polju sunčanicâ.

*

Vrtlar Joža, moj tata, nije mario za ljude oko sebe. Po cijele dane živio je u carstvu biljaka, ne misleći ni na što drugo. Ili mi se to samo tako pričinjalo? Otac je volio prirodu i sve što raste u njoj, promatrao biljke kao da su živa bića.

— Gledaj, Vlado, ovu zemlju, — govorio bi, dok sam čučao kraj njega i gledao njegov rad. — Što vidiš na njoj?

— Ništa, — bio je moj odgovor; a na zemlji zaista nije bilo ničega.

— O tom se radi, Vlado! Sad na njoj nema ničega, a već sutra niknut će mlada i čista zelena trava; sasvim mlada i prozirna kao zelenkasto staklo! U zemlji je sjeme; ja ga zalijevam, sunce ga grije. U zemlji se razvija život. Travčica probija sebi put: na zrak, k suncu. Diže se ponosno, ogledava radoznalo, raduje se životu . . . !

Moj tata je uvijek govorio, da je priroda ponosna. Pokazivao mi je jablane uz ogradu prema šumi. Vitki, visoki, uistinu su izgledali ponosni.

— Oni ne će ni pred kim pognuti glavu! — rekao je otac.

Ja sam odvratio da oni i ne mogu, jer nemaju glave. Otac je isprva stegao usnice i činilo se da je ljut, a onda se nasmijao i šutke nastavio raditi.

Znao je on voljeti, ali je umio i da mrzi. Naročito je mrzio Gustava, starolikog, mršavog slugu gospodina Parkera. Gustav je imao rijetku, veoma pomno začešljanu kosu, šiljasto lice i sivkaste oči. Prije podne, dok je čistio sobe, nosio je prugasto platneno odijelo, a za vrijeme ručka i kasnije, kad je dvorio gospodu, bio je odjeven u bijelo. Pravio se velikim gospodinom i smatrao se ravnim Amerikancima.

— Joža, naberi paradajza, — naređivao bi ocu rugajući se, — ali lijepog! Imamo dinner* s konzulom.

— Imamo!? *Oni* će ga imati! A ti si rob . . .

---

* Glavni dnevni obrok, koji se uzima u Engleskoj i Americi predveče. Kod g. Parkera jelo se kao i kod nas — o podne.

Otac ga je uvijek nazivao robom, ali Gustav kao da to nije čuo.

Jednom sam stajao kod garaže i promatrao kako Rus pere automobil. Šofer mistera Parkera bio je Rus, emigrant. Imao je vjerojatno i ime i prezime, ali ih nitko nije znao, i svi smo ga zvali Rus. Prao je, dakle, Rus automobil i držao u ruci gumenu cijev, iz koje je štrcala voda; polijevao je crna lijepa kola, koja su se sjala od čistoće i blistala na suncu. Bilo je veoma zanimljivo promatrati, stoga sam stajao i gledao, kad iz kuće izađe Gustav. Zastao je kod vrata i gladio rukom lice. Onda se naceri, priđe Rusu i šapne mu nešto u uho. Rus kimne glavom i polako, kao da je to posve razumljivo, okrene gumenu cijev prema meni i dobrano me polije vodom.

Ja, naravno, udri u plač. Pobjegao sam u vrt ocu i sve mu ispričao. Tata je širio oči, usne su mu podrhtavale. Odmah je pošao do Gustava.

— Zašto mi diraš dijete! — vikao je na njega.

Ovaj udri u grohot.

— Neka se opere jednom, ne će mu škoditi. Ili... možda bi mladog gospodina mogla uhvatiti prehlada? Oh, oh! Sad ću mu spremiti toplu kupku i krevet u sobi za goste... I čaj s keksima...!

Sluga je zviždeći nestao u kući.

Vidio sam, u ocu je kipjelo; i meni ga je bilo žao. Da, on je mrzio Gustava, a mrzio sam ga i ja.

*

Još mnogo štošta nisam volio. Tako Lady i Stork... Lady je bila bijela doga bogatog Amerikanca, a Stork — roda. Pas bijaše oštar i opasan, a roda bi otvarala svoj dugački, crveni kljun i psikala na mene, i ja sam se onda silno bojao. Ali Stork nisam volio ponajviše stoga, što je otac za nju morao vaditi žabe iz bare na dnu povrtnjaka. Stork nije smijela tamo silaziti, da ne uprlja noge, već se hranila u parku, iz naročite plitke zemljane posude i pod nadzorom

samog gospodina Parkera. Amerikanac je s velikim zadovoljstvom promatrao kako Stork guta žabe i pritom je pljeskao svojim bijelim, čistim rukama.

No najstrašniji od svega bili sú objedi kod mistera Parkera. Ostali su mi u uspomeni poput najružnijeg sna; naročito onaj drugi, a taj je bio i posljednji.

Nedjeljom bi velika blagovaonica u prizemlju vile bila puna dječurlije. Sakupljena sa svih strana, ponajviše od Amerikančevih

prijatelja, djeca su bila njegovi gosti. Tada nitko od odraslih nije dolazio, samo je gospodin Parker sjedio na čelu dugačkog stola. Ugla-đeni sluge hodali su nečujno po mekim, debelim sagovima i na srebr-nim pladnjevima nosili jelo. Pružali su ga malim gostima s lijeve strane i uslužno čekali, dok je svaki od njih uzeo jelo. Zatim bi stali kraj vrata, ukočeni poput svijeće. U dvorani bi vladala potpuna tišina. Čulo se samo zveckanje noževima i viljuškama i po koja šaljiva riječ domaćina sa čela stola. Djeca su, poput kornjača, uvukla glave među ramena, nelagodno se osjećajući u ovom stranom, otmjenom bogatstvu. Jedino su mali Amerikanci bili slobodniji, pa bi izmijenili koju riječ ili se dodvorno nasmijali kakvoj dosjetki mistera Parkera.

Ratko je već nekoliko puta bio na takvim objedima i uvijek bi poslije njih ostajao gladan. »Bolje uzmi malo«, govorio je, »bit ćeš prije gotov. Moraš jesti otmjeno, a to znači polako i ništa ne ostaviti na tanjuru. Ako si posljednji, mučiš se s kakvim batakom, koji ne smiješ zgrabiti rukom! To je strašna muka! Svi te gledaju podru-gljivo, sluge namiguju jedan drugome, a ti se preznojavaš i crveniš. Da propadneš od stida u zemlju! Zato — stavi na tanjur što manje možeš!« Ratka je poslije svakog »dinnera« čekao u kuhinji dubok tanjur pun žganaca ili krumpira, što bi on u slast pojeo.

Mene su prvi put pozvali na ručak, kad sam prevalio petu i bio već pravi momčić. Sjećam se, zaplakao sam, kad sam to čuo.

— Ne ću ići, — jecao sam kroz suze, — šta će mi! Više volim ručati u našoj kuhinji!

Otac bijaše na mojoj strani, ali majka nije popuštala.

— Gospodin te zove, i to treba da je čast za tebe.

Čvrsto me je oprala sapunom i vrućom vodom te navukla na mene mornarsko odjelce, što sam ga nosio u najsvečanijim zgodama. Tkanina bješe gruba pa me je grebla po vratu, i ja sam se osjećao sapetim i nesretnim. Na glavu mi je stavila kapu s natpisom »Du-brovnik«, ukrašenu dugim, crnim vrpcama.

Tako očišćen i dotjeran, pošao sam s Ratkom u vrt, pa preko stepenica na terasu, a odatle do staklenih vrata, kroz koja se ulazilo u kuću. Vrata su bila visoka i teška, a kvaka na njima debela i svi-jetla. A tek sobe! Zapravo to nisu bile sobe, već dvorane; u svaku od njih stalo bi deset naših kuhinja. U tim sobama nitko nije spavao, i ja ne znam, zašto su zapravo služile. Na visokim zidovima goleme slike, u kutevima široki sudovi s pravim, malim drvećem — limu-novima, palmama i oleanderima. Unaokolo duboki naslonjači (u koje nitko od nas nije smio sjesti), na podu sag do saga, a sa stropa spuštao se divovski svijećnjak sa stotinama svijeća. Jedino što je vrijedilo u toj dvorani, bilo je medvjeđe krzno s glavom, otvorenim raljama i staklenim očima. Krzno je bilo rasprostrto ispred crvenog kamina, i ja sam ga zadivljeno promatrao.

Ovakvih soba-dvorana bilo je mnogo u vili gospodina Parkera, ali ja nisam želio da budem u njima; osjećao sam se kao da ulazim u crkvu, i još gore, mnogo gore; a crkvu nikad nisam volio.

Prvi gospodski ručak prošao je kako-tako. Sjedio sam neza-pažen u dubokoj stolici, kraj Ratka, koji me je savjetovao, kako da se ponašam. Ali drugi put, onda je zaista bilo strašno. Ratko je s dru-govima otišao na izlet, a ja sam stigao sâm pred staklena vrata s de-belom, sjajnom kvakom. Ušao sam u predsoblje, u koje su se natrpala djeca. A onda je počelo zlo. Stajao sam zbunjen, ne znajući kuda da se okrenem, kad mi Viktor (on je vrlo revnosno odlazio na sve objede) udarcem ruke zbaci kapu s glave, na sveopći smijeh djece. Sagnem se, da je podignem, a netko me odostrag gurne nogom, i ja se ispružih po mekom sagu. Uto se s drvenog stubišta oglasi gong. To je značilo, da je vrijeme ručku, i ja šmrcajući i taruć rukama odijelo uđoh s ostalima u blagovaonicu.

Oh, nije bilo Ratka, nije bilo Ratka! A mene su posjeli na tešku hrastovu stolicu na donjoj strani stola, točno nasuprot misteru Parkeru! Bradom sam doticao ivicu stola, a stol je bio tako dugačak,

da drugi kraj s gospodinom Parkerom gotovo i nisam mogao vidjeti. No najveće je zlo bilo u tome, što su sve oči bile uprte u mene. Sa svake strane stola ima najmanje deset stolica, a na svakoj stolici dječak ili djevojčica, i svi oni gledaju u moju bijelu glavu, što jedva proviruje iznad tanjura. (Oh, zašto me je tata dao ošišati do kože!) Vidio sam kukavicu Viktora kraj nekakvog pjegavog, engleskog dječaka, i Sherryja u blizini gospodina Parkera, i svi su oni izgledali veseli i raspoloženi, a meni je bilo jako teško.

Gospodin Parker dozove rukom Gustava i reče mu nešto. Gustav se pokloni i iziđe, no začas se vrati noseći na poslužavniku dvije čašice. Amerikanac uzme jednu pa reče:

— The other one for the young gentleman!* — i pokaza prstom na mene. Na Gustavovu licu izbije suzdržani smiješak, i on se uputi k meni.

Riječi gospodina Parkera nisam onda ni čuo ni razumio, ali se one obijesnim šapatom pronesoše među djecom: »For the young gentleman... gentleman... g-e-n-t-l-e-m-a-n...!« — a ja sam znao da idu na moj račun. Međutim je Gustav stigao do moje stolice i stavio čašicu pred mene. Opet smijeh i veselost u dvorani. Bio sam potpuno smeten. Susjedi me stanu gurkati i opominjati:

— Digni čašu i pozdravi se s misterom Parkerom!

Upravim oči na kraj stola i vidim kako Amerikanac drži uzdignutu čašicu, smješkajući se na mene. To ga je zabavljalo, i ja se u onom trenutku nisam ljutio na njega. Stoga podigoh i ja svoju, ali nespretno, te mi se nešto pića prosu po ruci.

Amerikanac nagne svoju čašicu i iskapi je.

— Pij! — dovikivali su mi glasovi, a ja osjetih, kako mi nestaje krvi s lica.

— Pij!

---

* Drugu (čašicu) za mladog gospodina! (Engleski.)

Taknem usnicama rub čaše, ali više nisam mogao. Bilo je u njoj neko žestoko piće oštra mirisa i palilo mi je grlo. Oh, kako sam želio nestati toga časa iz dvorane! Pobjeći — ali kamo? Tati? On čita novine u kuhinji. Mami? Ona razgovara sa Stricem i sigurno bi me izgrdila i potjerala natrag u ovu strašnu dvoranu; još bi govorila da se stidi zbog mene, a Stric bi dugo i usrdno govorio tati, kako sam glupo dijete. Ne, ne smijem u kuhinju... Ratku? Oh, da! Ratku — u šumu, na Sljeme, gdje je na izletu. Dobrom mom Ratku, da mu zarijem glavu u krilo i da osjetim kako njegove jake ruke miluju moju čekinjastu, ošišanu glavu i da čujem kako mi govori: Žgepče... Da, Ratku, on bi me potpuno razumio. Ali Ratko je daleko! Ipak sam se htio dići i pobjeći bilo kamo; želio sam pomaknuti stolicu, ali ona je bila čvrsta, kao da se prilijepila za pod. Bacih pogled oko sebe i ugledah Gustava kako stoji, s rukama na naslonu stolice. Lice mu je bilo ukočeno, mirno, no ipak sam primijetio podrugljivu grimasu na njegovim usnama. Bio sam nemoćan.

Za vrijeme ručka pridržavao sam se Ratkovog savjeta i uzeo tako malo jela, da gotovo i nisam imao što jesti. To mi je pomoglo; bio sam među prvima gotov i sa zadovoljstvom sam pomišljao na duboki tanjur, koji me čeka u kuhinji — kao nekada Ratka! Još su me uznemiravali i zadirkivali, ali mene to više nije smetalo. Gospodin Parker pravio je kuglice iz kruha i njima me gađao, ali to je radio i s drugima. No kad se bijedni Viktor poveo za domaćinom i stao me gađati, u meni uskipi. Jedva sam čekao, da iziđem iz sobe.

U kuhinju sam odjurio kao bez duše, jedva pojevši kolač i ne taknuvši ništa od obilja prekrasnoga voća. Kuhinja je bila prazna; tata i mama spavaju u sobi, čujem očevo hrkanje. Na stolu je tanjur pun jela, kraj njega omašan komad kruha. Kao za Ratka! Bio bih ponosan i zadovoljan, osjećao bih se velikim, da mi srce nije izgrizala bol. Osjećao sam se uvrijeđen i ponižen. Bilo mi je mnogo teže nego onda, kad me je Rus polio vodom iz gumene cijevi.

*

Nismo ostali dugo u kući gospodina Parkera. Kad je moj tata čuo, što se dogodilo za vrijeme objeda, stao je strašno psovati. Još ga nikad nisam čuo da tako psuje.

Iste je večeri otišao u grad i vratio se u mrklu noć.

— Odlazimo odavde! — rekao je majci.

Majka je opet plakala, ali ovaj put je očeva volja bila jača.

— Joža, ti si glup, — govorio mu je Stric. — Gdje će ti biti bolje? Tu imaš besplatan stan i . . .

— M-m-m-m! — gunđao je tata i uopće nije htio razgovarati.

Za mene nastanu dani uzbudljivog iščekivanja. Ali to nije trajalo dugo. Jednog dana dođoše velika kola s dvije goleme kljusine, i tata je uz pomoć kočijaša unio u njih naše siromašno pokućstvo. Nitko nas nije gledao, nije bilo Gustava, ni Sherryja, ni Rusa, a mene to nije žalostilo. Kad su kola bila natovarena, a naša soba i kuhinja ostale prazne i golih zidova, Ratko je sjeo uz kočijaša, i mi krenusmo.

Otac je koračao za kolima i malo poodmakao, a mene je majka uhvatila za ruku, pa smo šuteći izišli kroz vrtna vrata, praćeni cvilenjem bijele Lady. Cesta se blago uzdizala. S kraja su rasla stabla divljih kestenova, kojih je lišće već počelo žutjeti, a zeleni plodovi su nabubrili i padali na tlo, razbijali se i otkrivali čistu, smeđu koru mladih kestenova.

Ogledao sam se. Šareni vrt gospodina Parkera kupao se u jesenskom suncu. Štrcala je voda iz vodoskoka u sredini njegovanog parka, pokrivenog niskom engleskom travom. Kraj vodoskoka, na jednoj nozi, stajala je Stork, mirna, kao da nije živa. Podigao sam jedan kesten sa zemlje i bacio ga na rodu. Ali kesten nije stigao do nje. Zapeo je o grane ponosnih jablanova, koje su se stresle, jedva čujno.

A onda smo skrenuli na put, što se strmo spušta prema gradu.

II

Novog dječaka upoznao sam mnogo kasnije, kad je jesen već bila daleko iza nas, a snježne su vjetrine tutnjile uličicama Gornjega grada. Ali vidio sam ga već prvoga jutra, izlazeći prepun iščekivanja iz novoga stana.

Novi stan!

Vi, koji živite na visokim spratovima visokih kuća, a ispod vas su polegli krovovi i dimnjaci, nikad ne ćete znati što osjeća dječak iz mračnog podrumskog stana. U kući gospodina Parkera, u toj predivnoj vili s mnogo cvijeća, naporno sam podizao glavu, da bih vidio prozor; a kad bih na ormarić ispod prozora stavio stolac i oprezno se popeo, kroz prozorska stakla mogao sam vidjeti samo travu i iznad nje nešto malo neba. Sad, u novom stanu s kosim stropom i škripavim podom, puca mi vidik na brežuljke i crvene krovove, i vidim ljude kako sitni, sitni žure ulicama duboko ispod mene . . .

Tog sam jutra skakao užurbano, sad gore, sad dolje. Gore: novi stan s još nesređenim namještajem, zaposlenom majkom i širokim vidikom; dolje: popločena ulica i prolaznici, kola, klupe na šetalištu ispod Popovog tornja,* mala kapelica usred maloga trga, dućan i ljudi, ljudi, obični ljudi, svi jednaki na pločniku i svi, posvuda oko mene, u dućanu, u kući, na stepeništu govore istim jezikom, koji razumijem.

U hlačicama, koje mi sežu do koljena, izišao sam na ulicu i stao pred kuću. Sunce je lijepo sjalo, a ja sam zadovoljno turio ruke u džepove i žmirkao. Do mojih nogu bilo je prozorče s rešetkama; petu bose noge stavio sam na rešetku i osjećao se kao vojskovođa, koji je na juriš zauzeo neku debelo utvrđenu gradinu.

Najednom, na pločniku desno od mene — pljac! — nešto me štrcne po nozi. Pogledam, a ono se ispljuvak razbio o tvrdo tle i

* »Popov toranj« — zvjezdarnica u Gornjem gradu.

stvorio oko sebe tanke krakove. U prvi se mah nisam snašao. U kući gospodina Parkera vidio sam ljude kako pljuju po vrtu; i ja sam, priznajem, znao iz obijesti pljunuti, a Gustava i Rusa gledao sam jednom kako se takmiče: tko će dalje. Ali s prozora nikad nitko nije pljuvao, nikom to na pamet ne bi palo; eto, zato se nisam snašao u prvi mah. A slijedećeg trenutka — pljac! — opet nešto kliznu kroz zrak, točno ispred moga lica i raširi se po pločniku.

Odskočih i bijesno pogledah gore. Visoko na prozoru ugledao sam glavu Novog dječaka; na njemu je bilo nečeg novog, što dotad nisam vidio: imao je razdjeljak na sredini glave! Smeđa kratka kosa malo mu je smiješno štrčala, a ispod nje smješkalo se vragoljasto lice; Novi dječak je skupio usnice i ponovo se spremao da pljune na mene.

— Ti!! — ciknuh razdraženo i mahnuh sitnom koščatom pesnicom prema njemu.

On se smijuljio stisnutih usnica; očito je skupljao pljuvačku u ustima.

— Pljuni, pljuni, — zagrozih se, — razbit ću ti glavu!

Vjerojatno sam bio strašan u svojoj grožnji, jer se na prozoru u prizemlju pojavila Stara gospođa u crnoj haljini, s bijelom kosom.

— Glavu ćeš razbiti . . .? — Stara je gospođa sklopila ruke. — A kome to?

— Molim, ovome gore! Jer pljuje na mene!

— Pljuje? — Stara gospođa se malo sagne kroz prozor i poprijeti prstom prema gore: — Kamilo, Kamilo! Šta to radiš?

I ja pogledah gore. Novog dječaka je nestalo.

— Molim, dvaput je pljunuo na mene, — rekoh zbunjeno, kao da se ispričavam, — a ništa mu nisam učinio.

Stara je gospođa imala mek, ugodni glas.

— Ti si novi ovdje? — reče. — Jučer si se doselio?

Izvadio sam ruke iz džepova i bespotrebno se zagledao u tle; nožnim palcem razmazivao sam pljuvačku po trotoaru.

— Ah, što to radiš : . . — opomenu me Stara gospođa, — nemoj, to je prljavo.

Htjedoh otići, izgubiti se ispred njena pogleda, ali nisam mogao. Još nikada nije jedna fina gospođa tako lijepo razgovarala sa mnom. Takve su gospođe u vrtu mistera Parkera prolazile pored mene i nisu me primjećivale.

— Kako se zoveš? — upitala me.

— Molim, Vlado. A moj brat se zove Ratko.

— O, i brata imaš?

— Molim, on je već velik, ide u gimnaziju . . .

Sav sam bio smeten; odjednom se zastidjeh svojih prljavih, bosih nogu i vlažnoga palca. Nisam se usudio pogledati Staroj gospođi u lice, a osjećao sam, da me pažljivo motri.

— Onda doviđenja, Vlado, — reče ona, i ja vidjeh, kako se smješka na mene, — nadam se, da ćemo biti dobri prijatelji.

Zurio sam u nju kao u prikazu; htio sam odgovoriti »doviđenja«, onda se sjetih, da bi bilo bolje reći »ljubim ruke«, ali nisam rekao ništa, tako sam se bio zbunio njenom ljubaznošću.

Novog dječaka nije bilo na prozoru; ni riječi nisam čuo iz njegovih usta, a znao sam, da se zove Kamilo i da smo nas dvojica neprijatelji.

*

Sad tatu vidim rijetko; odlazi u ranu zoru i vraća se predveče. Čudno mi je bez njega, a čudno i bez cvijeća. U Amerikančevoj vili nisam primjećivao cvijeće i nisam mislio o njemu; sad osjećam kako ga nema i neobično mi je. Na šetalištu oko Popovog tornja ima trave i grmlja, ali to grmlje nije lijepo, a trava nije njegovana. Posvuda oko mene su zidovi i pločnici, dimnjaci i kamenovi, a na uglu iza zavoja stara škola — vrlo visoka i vrlo žuta. Prikradam joj se višeput i slušam žagor iz školskih soba, vidim brkajliju podvornika u kapi kako maše golemim zvonom na dršku iz kože; ubrzo zatim mnoštvo đaka istrči iz razredâ na pošljunčeno dvorište, a prozori se načičkaju nemirnim glavama učenika.

— Kad odrasteš, i ti ćeš ići u ovu školu, — rekao mi je Ratko.

— A kad ću odrasti? — pitao sam.

Ratko je računao: još čitavu godinu. To je jako, jako dugo. Postalo mi je dosadno. U kući stanuju same djevojčice — Seka, Danica, i još jedna Seka, i Bistra. Sve su veće od mene, osim Druge Seke, koja ima dječački ošišanu glavu, okruglo crveno lice i uvijek se smije.

— Zašto se ne igraš s njima? — pita me majka, dok ja namršteno kunjam na prozoru i gledam crvene krovove.

Naš stan je zapravo samo jedna velika soba. »Soba sa štednjakom — Iznajmljuje se jeftino« — tako je pisalo na vratima ove kuće. Sad je cedulja skinuta, mama četkom pere drveni pod u našem stanu, a na štednjaku vri voda.

Tko da se igra s djevojčicama?! One se hihoću i prave se, da me ne vide, nešto šapuću između sebe, a onda se uhvate za ruke, otrče nekud stepenicama, i ja ostajem sam. Jednom, dok sam u kućnoj veži bezvoljno zurio u njihovu igru, rekla mi je Bistra:

— Imaš li loptu? Donesi loptu, pa ćemo se zajedno igrati!

Ja nisam imao loptu, nikad mi nitko nije kupio igračku, pa sam prezrivo napućio usta i odlunjao na trg. Privlačila me kapelica; u njoj je kip žene s djetetom u naručju, svijećnjaci s dogorjelim svijećama, s kojih se ocijedio vosak, i uvelo ružno cvijeće. Na vratima su rešetke i samo se može gledati u ovu malu kapelicu. Nedavno sam s prozora opazio jednu staru ženu, kako kleči pred ovim rešetkama; onda je nešto iščeprkala iz torbice i bacila u kapelicu. Sišao sam na trg i pogledao; na podu ispod kipa ležao je sitni novac. Još je bilo ljudi, koji su bacali novac; i sad sam vidio nekoliko komada. Jedan je dinar ležao sasvim blizu; pokušao sam ga dohvatiti rukom, sav sam se iskrivio, pritisnuvši lice na prašne željezne šipke, ali nisam uspio. Čuo sam onda korake iza sebe i brzo povukao ruku i bio posramljen. Pomoću štapa bih mogao privući novac, ali to nisam htio uraditi; bila bi to krađa.

Jesen je stigla i dokraja požutila lišće na Sofijinom putu s druge strane naše kuće.

Višeput bih gledao u šumu i nastojao pogoditi, gdje se nalazi vila gospodina Parkera. Tko sad živi u našem podrumskom stanu? Tko izvlači žabe iz bare za gladnu Stork? Možda Gustav! — morao sam se nasmijati. Možda Gustav! Sjetih se Sherryja. Kako mi je dalek taj dječak! Kao da je negdje na drugom svijetu.

*

Stric je dolazio uporno, svake nedjelje; tata bi, kao obično, čitao novine, a mama natakala vino u Stričevu čašu. Ne znam, što je zapravo tražio kod nas. Nismo ga voljeli, a on je dolazio. Stigao bi poslije ručka, ali višeput i ranije, pa bi jeo s nama. »Objedovao sam«, rekao bi, »ali mogu još malo.« Pale su kiše i zahladnjelo je, pa nisam mogao izlaziti na trg ili šetalište. Nedjeljom poslije podne, Ratko bi sa svojim drugovima odlazio u kino, a ja bih sjedio kod štednjaka na niskom tronošcu i slušao razgovor između majke i Strica. Sve češće su govorili o skupoći i ratu.

Sa Stricem zapravo nikad nisam razgovarao; on nije svraćao pažnju na mene, a mene to nije ljutilo. Tako je bilo sve do onog jutra, kad sam s tatom pošao u vrtlariju.

Majka me probudila vrlo rano, bio je još mrak. U štednjaku je gorjela vatra, a tata se umivao toplom vodom iz lavora. Rastjerao sam san i počeo se oblačiti.

Put do vrtlarije vodio je niz Sto stuba — to su stare, drvene stepenice, što se spuštaju od Kamenitih vrata do Tkalčićeve ulice. Tim sam stepenicama silazio već nekoliko puta, kad sam s majkom išao na tržnicu; ali tako ranim jutrom, bila je zapravo još noć, one su izgledale još duže i veće; osvjetljavale su ih plinske lampe, koje su oko sebe bacale zelenkasto svijetlo; drvene stepenice bile su natopljene kišom i skliske, a ja sam koračao kraj tate i šutio. Vidio sam male, nakrivljene kuće, koje kao da su utonule u zemlju — poneki je prozorčić bio gotovo zatrpan zemljom, i kroza nj sam u žutom svijetlu vidio ljude kako se kreću u sobicama.

— Tata, — rekao sam, — zašto su sobe mistera Parkera bile tako velike? U njima nije nitko stanovao.

Tata je nešto progunđao i nije mi odgovorio; držao me je lijevom rukom, da se ne poskliznem na vlažnim stepenicama, a u desnoj nosio torbu s alatom i jelom — unutra je, znao sam, okrhnuti plavi lončić sa salatom od graha.

— Jako su bile velike... — ponovio sam.

Našavši se u Tkalčićevoj ulici, uspeli smo se cestom kraj škole i našli se na Kaptolu. Nad raskršćem gorjela je velika sijalica i bilo je svijetlo kao da je dan.

— Tata, a otkuda misteru Parkeru ono veliko krzno od medvjeda? — Otac i opet nije odgovorio. — Možda je bio u lovu i ubio medvjeda? Tata... a ovako veliki medvjedi su opasni... kad su živi, mislim...

Već smo bili pred vrtlarijom. Svitalo je. Crnina noći postala je siva i jasno su se vidjeli obrisi kuća na obronku brežuljka. Zagledao sam se u žuto popločenu cestu, kadli me tata uhvati za rame i reče:

— Nikoga on nije ubio, a kamoli medvjeda. Kupio ga je, jer ima novaca. Zato ima i velike sobe. Jer ima suviše novaca. Razumiješ li?

Otvorio je drvena daščana vrata od vrtlarije, i mi smo ušli. U nos mi udari poznati miris zemlje. Ništa nisam tatu razumio. Kako može gospodin Parker imati *suviše* novaca? Znao sam, da ima bogatih i siromašnih ljudi, i nisam mnogo razmišljao o tome. Jedni su bogati, drugi siromašni; to valjda mora tako biti. Ali tata je sada rekao, da gospodin Parker ima *suviše* novaca, i to me je zbunilo. U redu, mislio sam, neka bude bogat, ali ono *suvišno* mu ne treba. Mogao bi to nekome dati; možda nama... ili bi mogao sagraditi nekoliko kuća za ljude, koji stanuju kod Sto stuba i zemlja im ulazi kroz prozore.

Htio sam to reći tati, ali me privukla slika vrtlarije. Čitavi nizovi gredica pod staklom i nekoliko velikih staklenika! Mnogo više nego u vrtu mistera Parkera. Ali je cvijeća bilo manje; samo povrće, povrće, povrće... Cijelo sam prije podne čučao kraj tate, i život mi se učinio ljepši; a o podne naletio je Stric.

— Slučajno prolazim ovuda i spazim te, he-he... — Nekako se čudno cerekao. — Mislio sam, da vidim, he-he, što radiš, Jože...?

Mene kao da i nije ugledao, a otac ga ne udostoji odgovorom.

— Jesi li vidio ono vani, he-he?

— Što vani? — otac podigne glavu. Stric je tapkao s noge na nogu, imao je na sebi crni hubertus kaput, već malo izblijedio: kao njegovi brčići.

— Na ogradi vrtlarije, he-he . . .

Tata u dosadi nabere čelo i stade ovlaš brže čeprkati ispod stakla, koje je bilo obasjano škrtim, jesenskim suncem.

— Iziđi načas, da vidiš . . . — nagovarao ga je Stric.

— Mm-m-m-m- - !

Nato me u tren oka Stric zgrabi za ruku i odvuče kroz vrtna vrata na cestu.

Na ogradi, sačinjenoj od dasaka, crvenom su bojom bila nacrtana velika slova. Stric me nutkao da čitam; već sam poznavao slova i počeo sricati.

Stric mi je pomagao:

— Prvo je »Ž«!

Zamuckivao sam: — ž . . . a . . . p . . .

— Zajedno, he-he! — klicao je Stric. — Pročitaj zajedno!

— Žap!

Stric se strašno poveselio.

— Tako je! A sad trči Joži, he-he, i reci mu to sto puta: žap, žap, žap! He-he . . . !

Sav je blistao od ushićenja, titrale su mu usnice ispod ružnih brkova, a on je stajao kod vrata i gledao za mnom, koji sam, isprva trkom pa onda običnim hodom, pošao do oca. On je radio kod staklenika, izvlačio dugačku gumenu cijev s čavla na zidu; kao da je zaboravio na Strica.

— Tata, vani piše »žap«.

— Što?!

— Žap. Rekao mi je, da ti to kažem sto puta.

— Stric?

— Da.

— Nek' ide k vragu!

Nije ni pogledao prema vrtnim vratima; bijaše mrgodan, sve je nešto gunđao u svoje krupne ručetine, uprljane zemljom. Ne usudih ga se upitati što znači »žap«. To će mi Ratko objasniti, mislio sam. Ali nije, nisam ga upitao, a i ta čudna riječ izblijedjela mi je u pamćenju i nisam više mislio o njoj, sve dok je nisam vidio na zidu kod ulaza u Sofijin put, ali to je bilo mnogo, mnogo kasnije.

*

Od dana kad smo se uselili u novi stan, nisam mislio o kukavici Viktoru; kao da nikad nije postojao. Ratko je pričao, da i Indijanaca više nema, otkad smo otišli iz vile bogatog Amerikanca. Razumije se da nema, bez Ratka nikad nisu Indijanci pobjeđivali. Netko ih treba voditi. A tko? Možda Viktor?! Višeput se spuštam strmim vrtom do Sofijinog puta; vidim šetače na putovima, i to više nije onaj Sofijin put, pun tajanstvene opasnosti od Gričana. Ovdje u Gornjem gradu vidim i Gričane; đaci su i idu iz škole uskim starinskim ulicama i naklonom glave pozdravljaju učitelje . . .

Jednog podneva Ratko je iz škole došao s Viktorom. Ušli su u sobu i zatekli me u nezgodnom položaju — sjedio sam posred sobe na noćnoj posudi; sav zapanjen, uhvatio sam objema rukama ivicu posude i, ne dižući se, vješto odglavinjao do vratâ i sakrio se iza njih. Neobično sam se bio zastidio.

Pozdravivši majku, Viktor je rekao:

— Aaaaa, ovdje stanujete!

Iz njegovog glasa nisam ništa čitao: ni porugu, ni čuđenje ni divljenje. Uhvatio sam rukom tatine hlače, što su visjele na čavlu na vratima, i zakrivao njima lice. Krišom sam gledao po sobi, vidio sam Viktora i vidio sam Ratka. Bilo mi je krivo — Viktor u lijepim, dugim hlačama, u smeđim cipelama od meke kože, u toplom, mekom džemperu i s modernom džokejskom kapicom na glavi; a Ratko u izlizanom kaputiću i starim »pumpericama«, u čarapama, kojima je iznad pete virila gruba zakrpa.

Ratko je nešto tražio među školskim knjigama, a Viktor se uljudno obratio majci:

— Nije li vam bilo bolje kod mistera Parkera, gospođo?

Pitanje je bilo neobično, majka se trgla i zabrinuto uzdahnula; a ja sam, ne znam kako se to dogodilo, viknuo iz svega glasa sa svoje noćne posude:

— Nije, nije!!

Svi se okrenu prema meni, i ja sam u uzbuđenju gužvao tatine hlače. Viktor se nasmije smeteno.

— Mislio sam... gospodin Parker je dobar, voli djecu, pa zato...

— Nek' ide k vragu! — odrežem odlučno.

Ratko se stao smijati zbunjenom gospodičiću u lice, upravo je grcao od smijeha. »Ah, ovo Žgepče, silan si, Žgepče!« Ja se zadovoljno promeškoljim na svojoj sjedalici i bila bi me obuzela prijatna veselost, da se nisam sukobio s prijekornim majčinim pogledom; u njemu sam razabrao brigu i ljubav; vidio sam od rada ogrubjele majčine ruke... Onda to nisam shvaćao, ali danas znam, da je u tom pogledu bilo i topline bogataševe kuće, u kojoj, uz golemu kuhinju i veliki povrtnjak, nije ni za nas siromašne moglo biti gladi... A i nagrada se ponekad našla, kakvo odjelce za djecu, a Ratkovu školsku torbu nekada je nosio mister Glover... Gotovo sam požalio svoje riječi, ali je u Ratkovim očima igrala obijesna veselost, a ja sam više vjerovao Ratku; oh, kako sam mu vjerovao!

Ratko se smijao, Viktor je bio glupavo zbunjen, pa i majka prihvati šalu:

— Bolje ti siđi s prijestolja, mudrače! — Zatim se obrati Viktoru: — A kako je gospodin Parker? Što ima nova gore?

— Bio sam na dinneru u nedjelju, prekjučer, — odvrati Viktor. — Došla je i miss Barbara, znate, sestra mistera Glovera.

— Ah, Glover...! — reče majka.

— Upravo je stigla iz Amerike. Avionom... I ona ima svojih briga! Zamislite, ostavio ju je zaručnik. — Viktor nabere čelo i doda neuvjerljivo: — *Poor girl!**

— Oh... — reče majka. — A kako vaša gospođa mama?

— Neki dan imala je rođendan. Mister Parker poslao joj je srebrnu košaru punu gladiola. On je vrlo pažljiv!

— Oh, — reče majka. — Gladiole!

U meni je kuhalo. Mrzio sam Viktora i ljutio se na majku. Zašto se zanima za ljude, koje mi ne volimo?! Mama, mama, da si samo jedamput objedovala za stolom u dvorani, da su te ismijali i gađali kuglicama od kruha, da su te polili vodom... i ti bi bila na našoj strani!

Ratko prekine razgovor. Pružio je Viktoru knjigu, koju je pronašao na polici:

— Evo tvoje anorganske. Dobro nabubaj pa ćeš ispraviti ocjenu!

Viktor se kiselo nasmiješio, bilo mu je neugodno. Slab je đak, Ratko mu pomaže u učenju, naročito u kemiji i matematici, a to gospodičić nerado priznaje. Viktor! Mladi otmjeni gospodin! Ne razumijem zašto se Ratko uopće druži s njime. Zirkao sam na njega iza vratâ i bio zadovoljan, što se sprema otići.

— Doviđenja, gospođo, — pozdravio je, — i oprostite, što sam vam smetao.

— Ah, ništa, ništa... — majka se smela njegovom uljudnošću.

Izašao je s Ratkom, a mene uopće nije pogledao. Zadovoljno sam se digao, navukao hlače i spuštenih naramenica pojurio na ulicu.

*

Uvijek se veselim, kad me majka pošalje u dućan »gosponu Tončeku«. On je trgovac, i svi ga zovu »gospon Tonček«, jer je veseo čovjek. Kad me je prvi put vidio, imao sam na sebi mornarsko

* Sirotica! (Jadna djevojka!) — engleski.

odijelo, i odmah me je prozvao admiralom. Tako me zove stalno. Dođem u dućan, a on se naginje preko drvenog, žutog pulta i pozdravlja me glasno:

— Oooo! Živjeli, admirale! Čime mogu uslužiti?

— Molim, mama je rekla da mi date pola šihta.*

— Cijelu polovicu? — šali se on. Dohvaća sapun, spretno ga razrezuje nožem, u trenu ga umota u novinski papir i stavlja pred mene. — Izvolite, moreplovče! Jedna cijela polovica! Još štogod?

— Ništa više.

— Molim lijepo, zahvaljujem!

Gospon Tonček mi ljubazno dodaje sapun, pomiluje me po mojoj ošišanoj glavi i svojim dugim, čistim prstima pruža mi bombon. Prvi put nisam se snašao; zagledao sam se u bombon širom otvorenim očima, i kupci su se u dućanu veselo smijali. Nikad gospon Tonček ne zaboravi bombon — ma kupio robe samo za pola dinara.

Lijevo od njegove glave vise sušene ribe; jako su velike i sasvim suhe, kao drvene. Desno su staklenke s bombonima. U prvoj su zeleni bomboni, malo ljuti, ali mogu ih jesti; u drugoj crveni, u obliku maline, oni najdulje traju u ustima, jer su veliki i tvrdi; u trećoj su poslagane karamele, koje se brzo tope i najbolje su; u četvrtoj se zlate medeni bomboni, što se lijepe za zube, ako ih grizem; u petoj su crne male kocke, malc bomboni, njih najmanje volim; u šestoj staklenki nalaze se sitni, šareni kiseli bomboni — ako rukom dohvati u ovu posudu, gospon Tonček mi uvijek dade dva komada. Na staklenkama leže dvije kutije od kartona. U jednoj su Kiki-bomboni, a u drugoj Miki-lizalice na tankim štapićima; ima ih u svim bojama, a meni su najbolje crvene — od njih mi jezik postaje sasvim crven, pa ga plazim djevojčicama u kućnoj veži.

Ovaj gospon Tonček je jako dobar; kod njega dobivamo robu na knjižicu, poput svih ostalih ljudi. Sasvim je ćelav i debeo, ali to uopće ne smeta.

---

* Sapun za pranje rublja marke »Schicht«.

Još nisam otišao iz dućana sa svojom polovicom sapuna, kad unutra uđe Marica, djevojka Stare gospođe, koju volim. Marica ima pletenice, uvijek trči i žuri joj se.

— Gospodin Tonček, kilu šećera, — viče ona s vrata, — samo brzo! Nemam vremena!

Trgovac se smije:

— Brzo da vam dam?

— Da, da, da!

— A, brzo! A ja sam mislio da hoćete šećer... Dakle, kilu brzoga!

Šali se i priča i istodobno hitro važe šećer, umata ga i pruža Marici; ali u trenu naglo spušta ruku te izgleda da će omot pasti na pod.

— Ih, vraže! — vrisnu djevojka, a ja stojim kao opčinjen i uživam.

Ona se okreće prema izlaznim vratima, ali je gospon Tonček zaustavlja:

— Marice! — Djevojka zastaje i gleda ga. — Zaboravili ste kečke! — smije se on, diže ruku s vijencem luka i pokazuje ga.

Opet smijeh.

Tada i ja odlazim.

— Admirale! — viče trgovac za mnom.

Stanem, unaprijed spreman na šalu.

— Pazi da ti se sapun ne rastopi!

*

Pao je snijeg. Izlazim na hodnik, pa u zahod i s prozora promatram Sofijin put. Crnogorica u vrtu otežala je od bijelog pokrova, snijeg se topi na vlažnoj zemlji, pa izviruju tamni otoci. Cijela je šuma postala sasvim drukčija. Iz vile gospodina Parkera gledao sam Sofijin put s druge strane. Ali i odavde je sličan. Trčim niz stepenice

i nađem se na trgu; posvuda snijeg. Pomalo i pada, u krupnim, teškim pahuljicama, a na pločniku, kuda prolaze ljudi, topi se i nastaje kaljuža. Pođem do kapelice. Snijeg mi škripi pod nogama i lijepi se o cipele. Hvatam ga rukom; grude su vlažne i teške kao kamen. Idem prema šetalištu i školi, a iza mene ostaje jasan trag. Lutam dalje ulicom, zakrećem i već sam kod gostionice »Matejna«.* Odjednom mi nešto zaigra u srcu. Da pođem na Grič! S Griča se vidi cijeli Zagreb! Tamo su klupe, i uvijek ima djece na Griču. Idem! Mama ne će primijetiti, da me nema, odmah se vraćam... Na Markovom sam trgu; šareni krov crkve zastrt je snježnim sagovima, koji poput koprene prekrivaju crvene i plave pločice. Još jedna uličica... eto me na Griču!

Pusto je. Nikoga nema. Snijeg visi na klupama, a cijelo je igralište išarano tragovima nogu, koji se već teško razaznaju pod naletom novoga snijega. Stojim potpuno sam i čudno se osjećam. Onda zagrabim snijega i napravim grudu, bacim je daleko; ona se malo zakotrlja i uroni u bijeli plašt.

Trčim do prve klupe, penjem se na nju, bacam snijeg s naslona i hitam do druge, do treće, četvrte... Gotovo sam sve obredao. Na pretposljednjoj zastajem i gledam. Poda mnom Strossmayerovo šetalište — i Zagreb! Bijeli krovovi kuća u nedogled! Na njima dimnjaci i dim što odasvud kulja, siv, tih, topao. Cijeli je grad u snijegu i u maglici dima, koja se sjedinjuje s tamno sivim nebom i bijelim pahuljicama, što nestaju nad toplinom krovova.

Odjednom me uhvati nemir. Htjedoh sići s klupe i otrčati kući, kad nešto zašišti kraj moga uha.

Naglo se okrenem.

Grupa dječaka u vunenim kapicama — jedan je imao kožnu, šofersku — stajala je i gledala me izazovno. Svaki je imao u ruci grudu.

---

* Vrlo stara, poznata zagrebačka gostionica na uglu Pivarske (Basaričekove) i Demetrove ulice; danas je više nema.

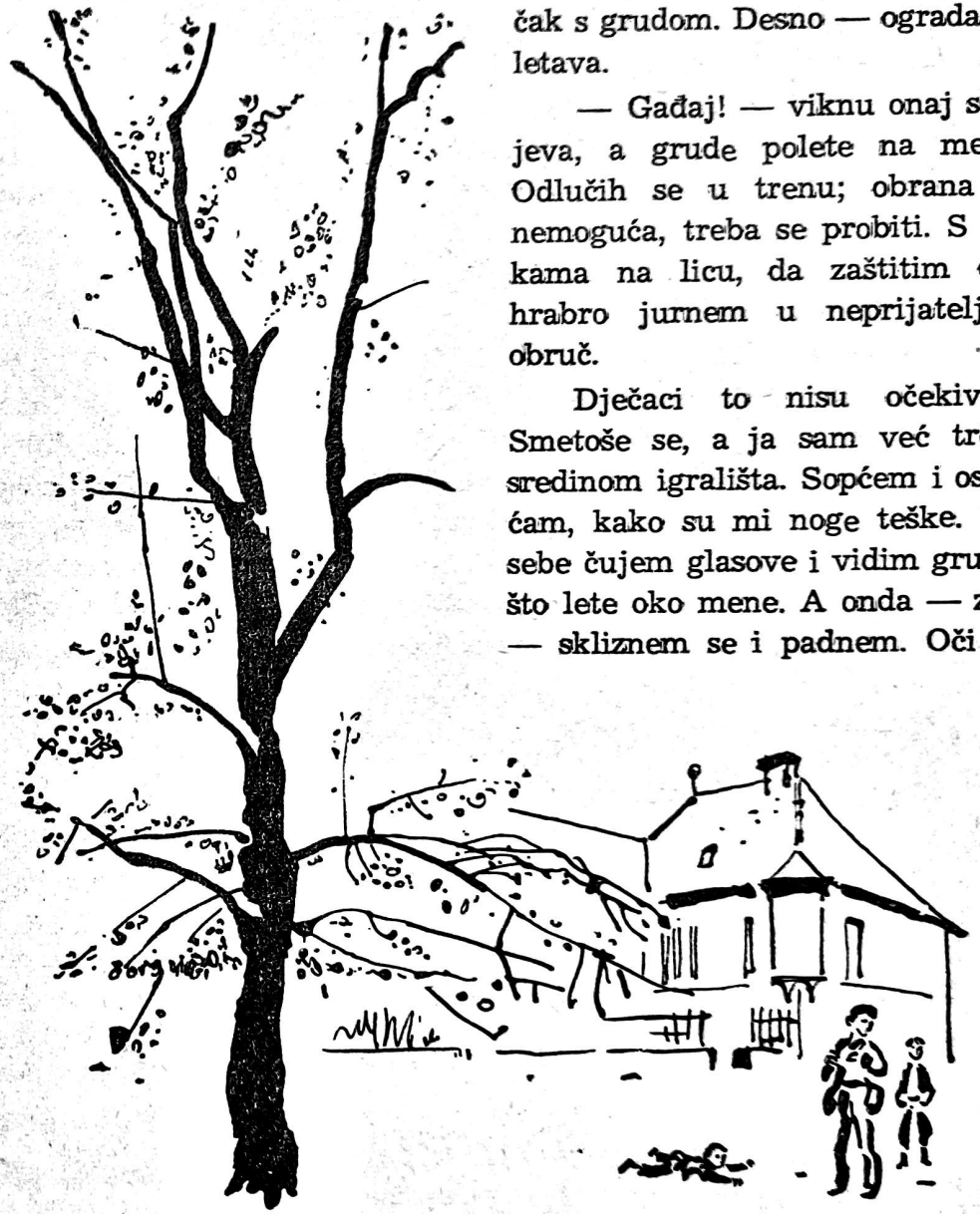

Protrnuh.

Pogledam lijevo — jedan dječak s grudom. Desno — ograda od letava.

— Gađaj! — viknu onaj s lijeva, a grude polete na mene. Odlučih se u trenu; obrana je nemoguća, treba se probiti. S rukama na licu, da zaštitim oči, hrabro jurnem u neprijateljski obruč.

Dječaci to nisu očekivali. Smetoše se, a ja sam već trčao sredinom igrališta. Sopćem i osjećam, kako su mi noge teške. Iza sebe čujem glasove i vidim grude, što lete oko mene. A onda — zlo! — skliznem se i padnem. Oči su

mi pune snijega. Teško se dižem, a dječačka vika već mi je u ušima. Očekujem lavinu snijega i udarce, spreman sam na sve.

A zatim — tišina. Potpuna tišina.

Gledam: dječaci uzmiču! Što je to?

Okrenem se i na svoje zaprepaštenje spazim Dugoga Peru, kolovođu Gričana! Do njega još jedan dječak, znatno manji. Dugi se Pero igrao golemom grudom, kao loptom; bacao ju je u zrak i vješto, ne gledajući, dočekivao u desnicu.

Onaj manji reče mi prijateljski:

— Ne boj se!

Htio sam reći, da se uopće ne bojim, kadli u mojem zaštitniku prepoznam Novoga dječaka — Kamila! Očito je i on mene prepoznao.

— Što radiš ovdje sâm? — reče oštro. — Opasno je, trči kući.

Dugi Pero se i dalje igrao svojom grudom. Prijeteći je gledao prema dječacima, koji su se verali preko ograde i spuštali prema Strossmayerovom šetalištu. Bježali su. Vođa Gričana nije rekao ni riječi; a ja sam poslušao naređenje i otrčao kući, zanesen čudnovatim mislima o Novom dječaku.

*

Tata i mama odlučiše, da mi kupe nove cipele.

Posvuda se osjećalo pretprazničko raspoloženje. Ratko je poslije podne ostao kod kuće, a ja sam s majkom silazio stepenicama kod uspinjače i promatrao ljude, koji su nosili mirisna božićna drvca i raznobojne pakete.

Ilica je u tmurnom zimskom popodnevu bila osvijetljena mnogobrojnim lampama, a snijeg se smrznuo i stvorio po ulici skliske breščiće.

U »Batinom« velikom dućanu vlada stiska; držim se majke i udišem miris kože. Jedva smo došli na red.

— Jedne visoke, za malog, — reče majka.

Navlačila mi je cipele, ja sam se mrštio, ljudi su me gurali, jedan lijepo odjeveni dječačić zakačio me malom puškom, što mu je visjela o ramenu.

— Ove su dobre, — uzdahne majka. — Jesu li ti uske? Probaj hodati!

Koraknuh.

— Dobre su, — rekao sam.

— Ne stežu te?

— Ne.

Majka je ponovo klekla i prstima pritiskala cipele. Malo su mi bile velike, to je istina, ali mama je rekla, da tako mora biti; ionako ću ih brzo prerasti. Zatim je zatražila račun.

— Ove su šezdeset i devet dinara? — obrati se prodavaču.

— Sedamdeset i devet, gospođo!*

Mama se zbuni, i ja se smetoh.

— Ali bile su šezdeset i devet...

— Imate pravo, gospođo. Ali sad su skuplje. Šta ćete, — prodavač se pokuša našaliti, — rat je!

Majka nije imala dosta novaca, i mi iziđosmo iz trgovine neraspoloženi.

— Neki dan sam gledala u izlogu! — govorila je kao da mi se izvinjava. — Pisalo je šezdeset i devet!

— Rat, mama, — rekao sam, a nisam razumio, što govorim.

A bilo je istine u tome; sa svih strana čula se riječ »rat«. Prodavači novina izletjeli su iz štamparija, mahali novim izdanjima dnevnih listova i vikali: Rat, rat, rat! Njemačke čete zauzele su... Rat, rat, rat, rat!... Na naslovnim stranicama novina fotografije vojnika i oficira, topova i tenkova.

---

* Cijene u bivšoj Jugoslaviji razlikovale su se od današnjih cijena, dinar je imao drukčiju vrijednost.

Tramvaji zvone i jure Ilicom. Ljudi žure i nose pakete, odasvud se smješkaju vesela božićna drvca, a mene zebu noge u starim, tankim cipelama.

— Mama, — viknuo sam, — kako: rat? Pa nije rat.

Nije me čula. Zabrenčale su trube automobila, a mama je zastala pred blistavim izlogom s velikim srebrnim naslovom: Sretna Nova Godina 1941!

III

Tata više ne čita »Naš vrt«; u njemu piše samo o cvijeću, a tatu sad zanima povrće. Ali poštar još donosi časopis. Mama ga stavlja u nužnik na prozorsku dasku. Jednom sam ga u brzini razderao i upotrebio te se oderah na nezgodnom mjestu o žičanu kopčicu. Silno me zaboljelo, pa istrčah iz nužnika spuštenih hlačica i jecajući.

U gorkom plaču sjurio sam niz stepenice, jer kod kuće nije bilo nikoga. Osjećao sam se vanredno nemoćnim; suze su mi tekle niz obraze, a nisam ih mogao otirati, jer sam rukom pridržavao hlače. Majka je otišla na tržnicu; već se morala vratiti, ali je nema. Stojim kod rešetkaste ograde stepeništa i cmizdrim.

— Šta je, admirale, lađa ti je potonula?

Bila je to Marica, djevojka Stare gospođe. Držala je naramak drva u ruci i gledala me samilosno.

— Ne, molim, ja sam se ogrebao. Boli!!

Naravno, Marica me upita, gdje sam se ogrebao. Čast mi nije dozvoljavala da pobliže objašnjavam; samo sam tulio u hodniku, koji je odzvanjao od moga plača. Počnu se otvarati vrata, i susjede izvire na stepenište. Pojavi se i Stara gospođa i upita Maricu što mi je; nato me Marica, suzdržavajući smijeh, odvuče u stan. Sve moje opiranje nije pomoglo; u kupaonici mi ona stavi joda na ranicu, opere krv, što je malko potekla niz nogu i navuče hlače. Onda me odvede u sobu Staroj gospođi.

— Tu je, gospođo, — reče Marica, — živ i zdrav.

Čuo sam, kako je Marica napustila sobu i začudih se polumraku, koji je vladao u ovoj velikoj prostoriji. Kroz debele zastore na prozoru jedva je dopiralo svijetlo spolja, a Stara gospođa sjedila je u kutu kraj peći, u dubokom naslonjaču, za stolićem, na kojem je bila stolna lampa, a podno nje rasprostrte karte.

Nikad još nisam vidio takvu lampu i takve karte!

Kod mistera Parkera bilo je mnogo stolnih lampi; sve su bile krasne, s čudnovatim šarama i resama. Ova je kineska, tumačio mi je Ratko, kad smo bili na prvom ručku; a ona iz Turske! Bilo ih je iz Egipta i iz Engleske! Sve su bile velike, teške, svečane. Ova kod Stare gospođe nije slična ni jednoj Amerikančevoj. Mala, s tankim žutim drškom i sjenilom od bijelog papira, obojenog vodenim bojama, ova je lampa bila nježna — kao leptir! A karte na stolu! Sasvim male, lijepe i šarene karte! Kao za dječju igru! Sav ih je stolić bio pun; poređane jedna do druge, karte su stvorile sag, pun privlačnih sličica.

Kao dobra bakica iz priča, Stara gospođa sjedila je za stolićem i promatrala me.

— Onda? Je li bolje? — upita prijateljski.

Šmrcnuo sam i otro rukom oči, iako u njima nije više bilo suza. Pritom sam kimnuo glavom, što je značilo da mi je bolje; i zaista, jod je već prestao peći. Stajao sam pred starom gospođom, koja se čudno smješkala iznad malih karata.

— Priđi, Vlado, — rekla je. — Hoćeš li bombona?

S ormarića kraj sebe dohvatila je posudu od brušenog stakla, digla poklopac i pružila je prema meni. U njoj su bili čokoladni bomboni, umotani u sjajne, zlaćane papire raznih boja. Zastao mi dah. Takve bombone nikad nisam dobivao u dućanu kod gospona Tončeka; kod mistera Parkera da, ponekad, ali davno je tome. Još me je malo peklo od joda, rukom sam se nespretno dohvatio hlača, a onda ih naglo povukao i stajao sasvim zbunjen.

— Izvoli, uzmi!

Rekla je »izvoli«. Meni!

Najednom se, pred ovim finim bombonima i u ovoj udobnoj sobi, sjetih, da bi trebalo oprati ruke. Gdje su sve bile ove ruke! A i posudica je fina, otmjena. To je kristal, pomislih s poštovanjem. Viđao sam gore u vili staklene vaze za cvijeće — isto staklo kao u ove posudice.

Plaho, poput krivca, ispružio sam ruku i uzeo jedan bombon. Papir bješe zeleno-srebrn, ali ja sam znao, da je unutra čokoladni bombon, a u njemu slatka krema. Stara gospođa me nutkala da uzmem još. Nećkajući se, teška srca, dohvatih još jedan! Više nisam htio.

Promucao sam »hvala« i odjurio iz sobe.

Napolju je carevalo proljeće. Snijeg je već dobrano okopnio, a kroz žljebove i oluke tapkala je voda — tap-tap, tap-tap-tap-tap! U kućnu vežu prodiralo je sunce: još hladno, ali snažno i vrlo svijetlo. No pred mojim očima bila je mračna, udobna soba stare gospođe, čudna lampa i raznobojne dječje karte.

Skinuo sam papirić s bombona i zagrizao u meku čokoladu, što mi se razlila po ustima. Papirić sam pažljivo izravnao i odlučio ga sačuvati.

*

Začudo, majka me nije grdila. Upitala me samo, da li je dolazio Stric. Nisam ga vidio doći i bio sam iznenađen majčinim pitanjem.

— Kad dođe, budi ljubazan i lijepo ga pozdravi!

— A zašto?

— Zato. Moraš biti pristojan.

Namrštih se. Nikad dosad majka to nije od mene tražila. Ponovio sam:

— A zašto?

— Ne pitaj glupo! Zar te nisu kod mistera Parkera učili da budeš pristojan?

— Mama, ali ovo je Stric!

— Svejedno. Moraš biti pristojan.

Stavljala je triješće u štednjak i duvala u žar, iz kojeg zasvijetli plamičak i izbije dim. Majka zakašlje, dune još dva-tri puta pa zalupi vratašcima. Otare zatim oči i reče:

— O ovome ne moraš govoriti tati.

— O čemu?

— Pa o čemu sam ti govorila? O Stricu i lijepom ponašanju! Ništa ne reci tati.

Nisam razumio. U mojim se očima majka pričinjala sve čudnijom. Kao da je postala druga neka žena, koju ja nisam poznavao.

— A Ratku? — pitao sam.

— Ni njemu, naravno.

Vjerojatno sam nabrao čelo ili se držao namrgođeno, jer se mama otresla na mene i upitala me, jesam li razumio. Rekoh da jesam, a ništa mi nije bilo jasno. Ispričah majci, da sam poslije one nezgode bio kod stare gospođe, da me je lijepo primila i dala mi dva čokoladna bombona. Izvadio sam iz džepa zeleno-srebrni papirić — kao dokaz.

— Dala ti je?

U pitanju sam pročitao sumnju.

— Da.

— Sama ti je dala?

Stisnuo sam zube i stajao pred majkom zaprepašten i ukočen. Sumnje nije sasvim nestalo iz njena pogleda.

— Da nisi... uzeo?

— Dala mi je! — viknuh. — Sama!! I ovaj mi je dala! Čuvam ga za Ratka.

S ispruženom rukom, u kojoj bijaše drugi bombon, stajao sam nasred sobe uvrijeđen i smeten. Šta je to s njom?! Što se dogodilo?

Zašto me tako ispituje i gleda nepovjerljivo? Pitanja su bila u mojim očima, ali ih ona nije vidjela. Sjela je na sanduk kod štednjaka, stavila ispred sebe stari lonac i u nj ljuštila krumpir. Izgledala je sasvim zamišljeno. Višeput bi malo otvorila usta, kao da će nešto reći, ali nije rekla ništa. Učinilo mi se, da me i ne vidi, pa sam izišao i tiho zatvorio vrata za sobom.

*

Ipak sam rekao Ratku!

Ne namjerno, ali sam ipak rekao. Desilo se. Tati nisam ni spomenuo razgovor s mamom. Možda sam se plašio, svejedno; ovakvog se straha ne stidim. Tko zna, kako bi me tata razumio, a sutra je mamin rođendan.

Spomenuo sam Ratku:

— Sutra je mamin rođendan.

On je to znao, naravno. I znao je što mislim. Treba mami iskazati pažnju, razveseliti je. Naša mama to ne traži, nije naviknuta na to, ali ipak joj je drago kad vidi, da mislimo na nju. Prvi rođendan s proslavom bio je prije tri godine. Tada je Ratko imao nekoliko srebrnih desetica, zaradio ih je pobirajući tenis lopte na Amerikančevom igralištu, i kupio mami dva para čarapa. Tata se iznenadio vidjevši čarape — nije se sjetio rođendana. Cvijeća mami nismo dali, bilo ga je posvuda u vrtu, i nismo znali, što bi mama sa cvijećem u sobi ili kuhinji. Ali ja sada sve više mislim na cvijeće; nedostaje mi, čudno mi je bez njega. Pa ipak, mislio sam, u parku oko Popovog tornja moglo bi biti cvijeća! Izgledalo bi veselije!

— Ne bi bilo veselije, — odvratio je Ratko, — a šetači bi trgali cvijeće, pokrali ga. Onda bi bilo još tužnije!

Ne znam, zašto bi ga pokrali, ali sigurno bi to uradili, kad Ratko kaže. A zaista bi park s istrganim cvijećem izgledao ružno. Kod mistera Parkera nije se smjelo trgati cvijeće; on nije dozvoljavao. Kupovao ga je u gradu, u cvjećarnici, i Rus bi s punim kolima cvijeća dolazio u vilu. Cvijeće je bilo skupo, ali gospodin Parker ga je kupovao i zabranjivao, da se ijedan cvjetić ubere u vrtu. Imao je novaca; *suviše* novaca, to je, zato je mogao kupovati cvijeće. Ali mi nemamo novaca, a sutra je mamin rođendan!

Sjalo je proljetno sunce, Ratko je sjedio na stepenicama pred kućom, a ja čučao kraj njega. Ulicom projuri automobil, skrene desno od kapelice i nestane na zavoju iza žute škole.

— Opel! — reče Ratko.

— Onaj od mistera Parkera je ljepši, ima bijele gume!

— Bjuik! — stručno će Ratko. On je znao sve marke automobila. Mercedes, Škoda, Mercedes-Benc, Ševrolet, Fijat, Ford. I avione je poznavao. I motorkotače. I radio-aparate. Blaupunkt, Filips, Telefunken, Orion... Mnogo je toga znao moj Ratko! Samo cvijeće nije razlikovao. Sve cvijeće bilo je za njega — »ruže«!

Prozirni oblačić prašine brzo je nestao iza Opela. Ulice u Gornjem gradu su premazane katranom ili popločene i vrlo čiste. Ratko zaškilji prema suncu i reče:

— Mogli bismo mami za rođendan nabrati ruže!

— Ruže?!

Začudio sam se. Gdje da uberemo ruže? A i nema ih još, ruže cvatu mnogo kasnije.

— Ima ih na Sofijinom putu, — produži on, — vidio sam, ima ih dosta. Bijelih i žutih.

— To su šafrani i jaglaci! I visibabe!

Viknuo sam i počeo se smijati. Kakve ruže! Zahvati me veselost, što i ja znam nešto. Nešto, što Ratko ne zna. Ali se on nije naljutio.

— Visibabe, ruže, svejedno. Nabrat ćemo ih i dati mami.

— Oko njih stavit ćemo zelene grančice. Tako rade u cvjećarnicama.

— Slažem se.

— Pa ćemo reći: sretan rođendan, mama!

— To ću ja reći.

— I ja!

— Dobro, Žgepče. I ti ćeš reći. Zajedno ćemo.

Demetrovom ulicom odlunjali smo do Prirodoslovnog muzeja i spustili se serpentinama do podnožja Tuškanca. Serpentine su vrlo oštre, a na svakom se zavoju nalazi tanka lampa, premazana sivom bojom. Dječaci uvijek trče serpentinama, a na zavojima se hvataju za vitke lampe, pa je na tim mjestima siva boja oguljena i izviruje crvenilo minijuma. Stupovi tih lampi izlizani su i glatki, prava je milina uhvatiti se za njih i zavrtjeti se na zavoju.

Podno serpentina brežuljak se odronjava pa je poduprt cementnim zidom. Tamo se nalazi i javni nužnik, a kraj njega vodovod, sasvim moderan: voda skače uvis, kao iz vodoskoka, a djeca tamo piju vodu i prskaju se.*

— Čekaj, — rekao mi je Ratko i pošao u nužnik.

Čekao sam, a onda mi se oči ukoče na cementnom zidu.

Tamo su prljavo-crvenom bojom bila ispisana golema slova. Ž, A i P!

Žap!

Zarih oči u njih, kao da vidim avet.

Onda potrčah prema nužniku i stanem vikati:

— Ratko! Ratko!

Kroz prozorče izviri navorana stara čuvarica. Čulo se kako iza prozorčića cvrči mast na tavi; čuvarica je, vjerojatno, pržila jaja.

— Šta se dereš! Bježʼ otale!

— Molim, brat mi je unutra. Ratkoooo!

— Šuti, dok ti nisam izišla!

Odmakoh se oprezno. Čuo sam ženu kako gunđa: »Brat mu je unutra. Hm!« Pristupio sam vodovodu.

Ratko se pojavi na vratima, zakopčavajući hlače.

— Šta se dogodilo?

* Serpentine i danas postoje, ali su nužnik i vodoskok srušeni.

— Ratko . . . na zidu piše žap!

Bio sam uzbuđen, govorio šapćući i priklanjao se bratu, kao da otkrivam kakvu mračnu tajnu. Poveo sam ga do zida.

— Vidiš?

— Nisam slijep. Pa šta?

— Šta to znači?

Izrekoh to brzo, nadušak, i sav se pretvorih u uho.

— Nije važno. Šta će ti?

— To nešto znači, Ratko . . . Reci mi!

Ratko se držao smeteno, kao uhvaćen. Odmahnuo je rukom kao da veli: »Nije važno« ili: »Malen si« i htio je poći, ali sam ga uhvatio za ruku.

— To mi je pokazivao Stric na plotu vrtljarije! Veselio se . . . Rekao je, da tati kažem sto puta . . .

— Stric? Šta da kažeš?

— Žap!

Smrknuo se i grizao usnice. Ali nije progovorio. Kao da se u njemu kuha misao, koja nije za mene. A ja sam rekao naglo, sa željom da ga privolim, da mi objasni:

— Mama mi je danas naredila, da budem ljubazan prema Stricu i da ga lijepo pozdravljam.

— Strica?!

— Da.

Bio je iskreno začuđen. I ljut.

Onda mi objasni, da ta slova označuju skraćenicu: živio Ante Pavelić. A tko je to? Jedan tip — tako je protumačio moj brat. Glupan, gad — dodao je.* A zašto mu onda pišu »živio«? Nisam dočekao odgovor.

Bio sam uporan:

— Ali Stric ga voli!

— On da. Takvi da!

* Fašist, ustaški poglavar. Kasnije proglašen ratnim zločincem.

— Tipa?

Ratko se nasmijao vedro i veselo, ščepao me kao da se želi prijateljski porvati sa mnom. Ali u tom smijehu nije bilo obijesne veselosti; pričinilo mi se, da se Ratko pretvara i da nešto krije od mene.

— Imaš li kredu?

Čeprkao sam po džepovima, a on je požurivao:

— Da napišemo »dolje« na zid!

Kredu nisam našao. Napipah bombon od Stare gospođe i pružih ga Ratku. Malo se izgnječio u toplom džepu, ali je bio dobar. Ratko odgrize polovicu — manju polovicu, — a veću mi strpa u usta.

Onda se uputismo na Sofijin put da beremo jaglace, šafrane i visibabe. Ruže!

*

Ipak je rat.

Svi kažu, da je rat. Ne ovdje, u Zagrebu, ali u nekim drugim zemljama.

Kamilo, Novi dječak, ima u zapučku kaputa okruglu značku nalik na dugme, a na njoj tri boje u oblicima trokuta.

Pitao sam ga:

— Što je to?

— Vidiš, — rekao je, — značka.

— A kakva?

— Čehoslovačka. Česi su naša braća.

— A zašto?

— Zato, jer jesu. Oni su Slaveni kao i mi. Ali ti to ne razumiješ, još si malen. Mi suosjećamo s njima.

I nisam razumio. Upitao sam:

— A zašto?

— Zato, jer su ih Nijemci okupirali.

— Nijemci?

— Da, Nijemci, Nijemci! — viknu Kamilo nestrpljivo. — Zar nikad još nisi čuo za Nijemce?

U meni se pobuni ponos.

— Kako da nisam. Sto puta!

— E vidiš! Nijemci su fašisti. Zato su ih okupirali.

Slegnuo sam ramenima. Zaista, slušao sam već o tim Nijemcima. Ratko ih naziva Švabama. Ali zbunile su me nove riječi. »Suosjećamo«, na primjer. I »okupirali«. Za fašiste sam čuo još lani; fašisti su Talijani. Nisam znao, da su i Nijemci fašisti, to me malo začudilo. Kako to? Ali nisam htio zapitkivati Kamila.

Bilo kako bilo, rat se uvlačio u moje misli.

A onda mi je ušao u želudac!

Već duže vremena jedemo polupšenični-polukukuruzni kruh. Gnjecav je i težak, ali meni se sviđa. Ljudi se smiju i nazivaju taj kruh »Šubašić«.* Nisam znao šta to znači, pa sam jutros u dućanu gospona Tončeka rekao glasno:

— Molim pola »Šubašića«!

Ljudi se nasmijaše prigušeno.

— Kako to govoriš! — prekorio me gospon Tonček pomalo ozbiljno. — Ne smiješ tako govoriti!

Čak se nije pošalio sa mnom, ali sam dobio svoj bombon. Kruh je toga jutra bio naročito vlažan i težak. Jeo sam ga preko volje. Majka me upozorila, neka ne jedem mnogo, jer bi me mogao zaboljeti stomak. Kasnije sam saznao, da je taj kruh bio prvi znak rata.

Uprkos majčinoj opomeni pojeo sam komadinu. Pola sata kasnije osjetih bol u želucu. Tumarao sam ispred kuće, ne želeći se pokazati pred majkom. Onda zaboli jače. Naslonio sam se na kuću i, držeći se rukama za trbuh, ostadoh tamo iskrivljena lica. Nebo bijaše plavo plavcato, proljetno se sunce smiješilo odozgo. Na prozoru se pojavi Stara gospođa.

— Šta je? — Pogledala me zabrinuto.

— Rat, — rekoh.

Otišao sam u kućnu vežu, zaplašen, da bi me Stara gospođa mogla pozvati u kuću i liječiti. A tako opasan rat valjda ipak nije . . .

*

Stric je na mamin rođendan donio bocu s vinom; turio ju je u džep od hubertusa, pa se kaput s te strane izvjesio i izgledao još ružnije.

— Za tvoje i za naše zdravlje, — svečano je izgovorio Stric, okrenut mami. — I za zoru, koja se rađa!

* Prema imenu bana Ivana Šubašića, koji je došao na čelo t. zv. banovine Hrvatske nekoliko mjeseci prije početka rata.

Cerekao se glupavo ispod čekinjastih brkova, dok mu je mama pridržavala stolicu i nuđala ga da sjedne. Bila je uzbuđena, sirota mama! Slavi se njezin rođendan, na ormariću je mala, staklena boca za pekmez — sa cvijećem, koje smo Ratko i ja ubrali u šumi; a do cvijeća nove crne cipele — dar od tate!

— Kakva te zora spopala! — progunđao je tata.

Sjedio je za stolom i s Ratkom igrao šah. Igrao je slabo i dugo razmišljao, a Ratko je strpljivo čekao na svaki tatin potez. Ni pomakli se nisu, kad je ušao Stric, niti su digli glave prema njemu.

— Zora! Hmmmm!

— Šah, — reče Ratko, ali tata kao da je to prečuo. Okrenuo se Stricu, koji je sjeo za stol, i procijedio:

— Je l' to ona »zora« s plota vrtlarije?

U meni uzavre. — To je žap!! — dreknuh sitnim glasom.

— Šuti! — reče otac.

Stric se smijuljio i širio ruke, iskrećući dlanove. Pravio se tajanstven, a preko lica razlijevao mu se osmijeh. Mrzio sam ga tog časa više no ikoga. Stric! On voli onoga *tipa!*

— Ja sam ona slova s plota izbrisao, — tiho će otac i pogleda Strica ispod oka. — Ružno je.

— I na zidu piše, tata! I na zidu ispod serpentina! Velika slova! Na zidu!

Poskakivao sam na stolici i cičao, a Stric me — zamislite! — pogladi po glavi. Stresoh se i odmakoh od njega. Malo se bio trgnuo na tatinu primjedbu, ali moja izjava kao da ga je umirila. Izgledao je siguran u svoje riječi. Nadmoćan, jak.

— Zora puca, bit će dana! — iskrivi usne na smiješak. — I nije dobro, Jože, brisati s plota! Nije dobro! To se i ne dâ izbrisati!

Rekao je to prijeteći, ali se otac nije osvrtao na njega. Zadubio se u šahovsku tablu i češao se iza uha. Pomaknuo je jednu figuru, ali ga Ratko šutke upozori na kulu, poslije na konja. Nastavili su

igru, kao da Strica nema u sobi. Majka je donijela čaše, stavila ih na stol, a Stric je natakao vino. Onda je mama iznijela vruću bazlamaču.

— Htjela sam napraviti uštipke, ali je teško s brašnom. I kukuruzna bazlamača je dobra...

— Sigurno je dobra, — dobrodušno će Stric. — Baš se lijepo puši!

— To ti je tvoja zora... — Tata izreče nešto nepristojno, a Ratko je gušio smijeh u sebi. I tata se smijao: — Evo ti tvoje zore! Divna zora! Kukuruzna...

Stric se uozbiljio. Smrknuo se.

— Divna zora, — ponovi tata zagrižljivo.

— Ali bazlamača je dobra, — plaho će majka, — bazlamača i mora biti od kukuruznog brašna. Jože, ti si uvijek volio bazlamaču... Jedite, dok je topla...

Kao podboden, tata dohvati bazlamaču i stade nas nuđati sve redom. — Uvijek sam volio bazlamaču, — govorio je pritom, — bazlamača je dobra i zdrava. Ne radi se o bazlamači. Radi se o zori. O *njegovoj* zori, — on mahnu glavom prema Stricu, — a ta zora ne donosi dan...

Stric skoči na noge.

— Nego? — upita oštro.

— Mrak! — upadne Ratko. Stisnuo je usnice i poblijedio je.

— I »Šubašića«, — nasmije se tata usiljeno.

Mama se uznemirila: — Ali nemojte... Jedite, dok je vruća... Stavila je Stricu ruku na rame, on je nevoljko sjeo, uzeo komad i zagrizao.

U sobi je zavladalo čudno raspoloženje. Nisam mnogo razumio od razgovora, ali mi se činilo, da svi oni žele još nešto reći, samo se suzdržavaju. Svi osim mame. Mama nije mnogo razumjela, kao ni ja. Mama je slavila rođendan, a Stric je bio gost. Ona je željela,

da prema gostu budemo pažljivi. Bilo mi je žao mame. Tata je žvakao bazlamaču i imao laktove na stolu. Ratko je spremao figure od šaha. Drvene figure lupkale su u kutiji i narušavale mir. Stric se smješkao mami i govorio, da je bazlamača izvrsna, da nikad još nije jeo tako dobru bazlamaču. Ali nije bio raspoložen. Tata je šutio i bio mi je sasvim običan, kad šuti. Za vrijeme Stričevih posjeta, on ionako uvijek šuti. Kad sam posegnuo za trećim komadom bazlamače, majka me uhvati za ruku:

— Polako, nisi sam!

I ponudi Strica: — Izvoli, uzmi još, kad ti se sviđa!

— Neka jede mali, — ljubazno će on, — neka poraste.

Gurnuo je zdjelu pred mene, ali u mom grlu kao da su se zatvorila vrata. Nisam više mogao jesti!

— Uzmi! — nutkao me Stric.

Mrgodno sam zurio pred sebe. Ni pogledati ga nisam htio.

— Uzmi!

Ne znam, što je to bilo sa mnom, ali učinilo mi se, da bih morao raditi upravo obratno od onoga, što Stric hoće. U mojoj se glavi stvarala velika misao: da je dobro upravo ono, što Stric ne će, a zlo ono, što on hoće!

— No, uzmi! — Pogladio me po glavi i, želeći me valjda osokoliti, dodao je: — Ja više ne mogu! Baš je bila fina, ali više ne mogu. Čašica vina će mi prijati. Samo ti uzmi...

...»Uzmi«, »uzmi«... kao da sam u vili kod mistera Parkera, na dinneru, kad su mi govorili: »Pij«, »Pij!« Odmaknuo sam zdjelu s bazlamačom od sebe i nadlaktio se poput oca.

— Ne ću! — rekao sam kratko.

Mama je uzdahnula. Nisam se usudio pogledati joj u oči. Sjetio sam se, kako mi je rekla, da moram biti ljubezan prema Stricu. Ali ja nisam mogao! I nisam htio. Potražih očima Ratka. Pogledi nam se sukobiše. On mi prijateljski namigne.

Kao da je sunce zasjalo od toga!

Nisam sâm, kao na dinneru u vili Amerikančevoj! Prožme me preslatko osjećanje, da sam uradio dobro, da me Ratko ne prekorava. Da je sa mnom!

Kad bismo imali budilicu, sasvim bi se jasno čulo njeno tiktakanje, takva je tišina vladala u sobi. Potpuno tišina! Samo su svjetlucala dva para veselih, prijateljskih očiju, iz njih je izbijala toplina i razumijevanje. Bile su to Ratkove oči. I moje.

*

Stric nije ostao dugo, ali su tata i Ratko razgovarali do večere. Najviše o ratu i o takvim stvarima, koje ja nisam razumio. O vojsci, ubijanju, o tenkovima, velikim poput kuća, o bombama, avionima, starinskom naoružanju jugoslavenske kraljevske vojske i o tehnici. Mnogo o tehnici. Opet jedna riječ, koju sam već prije čuo, ali je nikako ne shvaćam... Zatim su razgovarali o brzometnim topovima i o protutenkovskim granatama, što se prilijepe na oklop tenka kao pijavice. Tata je rekao, da je ovaj rat tenkovski rat. Tenkovi, tenkovi... Pijavice na tenkovima. Rat. Ubijanje. Mrtvaci, groblja u polju, u šumama, grobovi posvuda...

Mama je poslovala oko štednjaka, a ja sam slušao i slušao. Uhvati me drijemež. Uzeh zijevati. Zaspao sam za stolom.

*

U mom snu tutnjio je rat...

Na brežuljastoj poljani crvenjeli se ognjevi, ležala su izvrnuta drvena kola (kao u filmu s Divljeg zapada), a posvuda oko njih ljudi na tlu: žene i djeca, i odrasli ljudi, oficiri s golemim zelenim epoletuškama i s čizmama preko koljena. S njih se dizala gusta para (kao s bazlamače), oni su se valjali jedan preko drugoga, a malešno

neko dijete, sasvim sitno i golo (imalo je duge kose preko ramena, a bilo je dječak), vikalo je: »Evo zore!« I zaista, sad se iza drveća na obzorju pojavilo sunce, crveno i jako veliko, a njegove zrake bili su užareni plamenovi, što su šikljali na sve strane... A zatim je sve postalo žuto! Cijela se poljana osula kukuruzom, žutim zrnjem i suhim klipovima, što su ih golišava dječica krunila mekim i nespretnim prstićima, a suha, tvrda zrna bola su ih i ručice bjehu uprljane ružnom, smeđom krvlju... Djeca su se smijala i govorila: »Šubašić, Šubašić«, a odnekud se stvori gospon Tonček u prugastoj crvenobijeloj pregači s divovskim epoletuškama na ramenima. Htio sam mu reći, da »Šubašić« ne govorim ja, nego ova djeca, i još sam htio reći, da sam djecu upozorio neka to ne govore, ali ništa nisam kazao. Odjednom je zavladala užasna tišina, poljana se preobrazila u sivu ploču, a odozgo valjali se prema meni crni tenkovi, veliki kao kuće. Začudih se: na njihovim krovovima smjestili se dimnjaci s limenim pijetlovima i iz njih je spokojno izlazio dim. Tenkovi su se približavali, ja sam htio pobjeći, ali nisam mogao, a onda se otvori prozor na jednom tenku i izviri glava Stričeva. Htio sam reći: »Dobar dan, Striče«, jer me je majka bila upozorila, da moram biti ljubezan prema njemu. Ali su se tenkovi približavali, bili su golemi i strašni, mene uhvati silan strah, želio sam pobjeći, pobjeći nekamo daleko...

Probudio sam se.

— Hajde u krevet, — rekla je mama.

— A što se tu može, — čuo sam kako tata pripovijeda Ratku, — oni gaze sve oko sebe. Doći će i k nama, pazi što sam ti rekao.

— Znam, — rekao je Ratko.

— Tko? — upitah.

— Hajde u krevet! — Majka me podigla i odnijela.

Na stolu su stajale prazne čaše, prazna boca od vina i prazna zdjela. Više nije bilo žute, slatke bazlamače.

IV

Pred našom kućom nikad ne stoji policajac.

Zato sam se nemilo iznenadio, kad sam, izlazeći iz kućne veže, opazio golema, crna, policajčeva leđa. Bilo je jutro, sunce je udaralo u vežu, a iza policajca pružala se dugačka sjena.

Bio sam upravo sjurio iz stana kližući se izlizanim stepenicama, a sad zastadoh u veži kao ukopan. Policajac je raskoračio noge, držao ruke na leđima i prstima se igrao opasnim gumenim pendrekom. Visoka crna engleska kaciga na glavi činila ga je još većim i strašnijim.

Nisam znao, što da uradim.

Policajac je očito zurio prema kapelici. Što ima tamo?! Da nije tkogod uzimao novčiće s poda kapelice! Prelije me vrućina. Dobro je, što ih ja nisam dirnuo, pomislih.

Držeći se za stepenišnu ogradu, stajao sam neodlučan. U taj čas začuh zvižduk odozgo. Netko je silazio i bezbrižno fićukao. Time se razbila kobna tišina, što je do maločas vladala iza policajčevih leđa.

Bio je to Kamilo.

Vidjevši me, prestane zviždukati.

— Šta si se skamenio? — upita.

Šutke pokažem na stražara, a Novi dječak slegne ramenima:

— Pa?

Zgrčio sam se, smeten. Što da mu kažem? Kamilo se uopće nije plašio policajca. Zapravo, i ja nisam baš imao razloga da se plašim, ali ipak ... Nisam uradio ništa zla, ali stražar je stražar; prođeš kraj njega, a on te, recimo, uhvati za ruku. »Ha! Ptičice! Tu si! Dolijao si! Nisam bambadave vrebao na tebe!« — Eto, pa šta onda da uradiš? Da cmizdriš i sliniš! Zato je, mislio sam, bolje držati se podalje od gorostasa u engleskoj kacigi.

Ali Kamilo nije bio moga mišljenja. Povukao me, te smo prošli kraj policajca kao kraj turskog groblja. I ništa! Gorostas ni da se obrecne na nas.

— Hodi sa mnom, — reče mi Kamilo. — Kupit ću lovačku praćku!

Zinuh.

— Onu željeznu?

Kamilo kimnu.

— S kožom?

— Naravno!

Uiiiii! Htio sam fićuknuti u znak priznanja, ali umjesto reskog zvižduka mlako zašumi iz mojih usta: Šššš! Pokušah još jednom, u krug skupljenih usnica, ali sad samo tužno hukne: Huuuuu!

Kamilo će praćku kupiti — zna se — kod Kočonde, za 25 dinara. To svi dječaci znaju. Ali dvadeset i pet dinara je mnogo, a Kočondin dućan je daleko, čak u Gundulićevoj ulici.

— Tu su kinte! — pohvali se Kamilo hrpom sitniša. — Idemo!

Bio sam sâm kod kuće, majka je malo prije otišla na trg. Rekla je da će još otići teti Matildi u Petrinjsku ulicu i ostavila mi ključ od stana. Brzo sam se odlučio, i nas dvojica hrabro koraknusmo Demetrovom ulicom. Zavinusmo zatim Pivarskom, što vodi do Markovog trga. Ispod crkve sa šarenim krovom skupilo se jato golubova.

— Kažem ti, — uvjeravao me Kamilo, — lovačka praćka je prava blagodat u rukama vještoga strijelca. Treba samo nanišaniti, imati dobro oko i — — (zastao je i pokretima ruke pokazivao kako se to radi) — — i, paf!, eto ti ga vrapčić leži na podu. Sjajna stvar.

— Ratko kaže, da je za gađanje najbolja olovna kuglica ...

— Misliš šrot?

Nisam znao ništa o šrotu pa se napravih kao da sam prečuo pitanje.

— Lovačkom možeš i goluba ucmekati, — rekao sam uvjerljivo.

— Goluba? Najlakša stvar! I jarebicu! To kaže moj ujak, a on je stari lovac. — Zastao je i uhvatio me za rukav. — Nisu loše ni obične drvene. Dobra rašlja, dobra guma, sigurna ruka ... Ali lovačka je lovačka, nema šta!

— Naravno! — odvratio sam sigurnim glasom.

Obišavši crkvu našli smo se na drugoj strani trga. Kamilo je koračao krupno, s rukama u džepovima; ja, također s rukama u džepovima, trčkao sam kraj njega. Cijeli trg bio je obasjan ožujskim suncem; s lijeve strane spuštala se ulica prema Kamenitim vratima, a ona ispred nas vodila je do Strossmayerovog šetališta, gdje se nalazi uspinjača; iza nas bila je crkva sv. Marka sa svojim sporednim vratima i, ispred nje, pet okruglih udubina u zemlji — kao golema petica na kocki za igranje.

— Tamo je bilo prijestolje Matije Gupca,* — spomenu Kamilo.

— Naravno!

— Gadno su ga pržili!

— Uhhh!

Vanredno sam se osjećao! Zamislite: sasvim ravnopravno raspravljam s Kamilom o stvarima, o kojima veliki dječaci inače razgovaraju samo međusobno. I ne osvrću se na mene, koji još ne idem u školu.

— Kakvu ćeš uzeti, — upitah, — sa crnim ili crvenim gumama?

— S crvenima, naravno! Crvene se bolje rastežu.

— Naravno!

Plivao sam u obilju ravnopravne sreće. Nisam doduše razumio, zašto bi se crvene bolje rastezale (ta nitko onda ne bi kupio praćku sa crnim gumama!), ali nije mi bilo ni nakraj pameti, da o tome zapitkujem. Crvena je svakako zanimljivija, složio sam se u sebi.

Došavši na Strossmayerovo šetalište, ugledali smo pod sobom prekrasnu sliku grada. U sumornom plavetnilu, zasićenom suncem i dimom, šumio je Zagreb ispod nas. Ali on nije privlačio našu pažnju. Zastadosmo kod uspinjače. Po nauljenim, strmim tračnicama klizila su kola:

— Dok se jedna dižu, druga se spuštaju, — rekoh odrešito.

* »Petica« se i danas nalazi na Markovom (Radićevom) trgu, ali Matija Gubec nije pogubljen tamo, nego, vjerojatno, na Zvijezdi.

— Ih! Čudna mi čuda! To zna svaka budala!

Kao da me je polio hladnom vodom. Divni osjećaj ravnopravnosti ubrzo me napusti. Naprotiv, zgrabilo me uvjerenje, da sam mali dječak, koji bi, zapravo, morao biti kod kuće. Ali se brzo odmakoh od te mračne misli i pođoh s Kamilom drvenim, natrulim stepenicama, što se spuštaju u utrobu grada.

*

Kad imaš novaca, jednostavnije je kupiti praćku, nego reći »jen-dva-tri«. Ništa naročito!

Naročito bijaše nešto drugo.

U naguranoj ulici Kamilo me hitro uhvati za ruku, sagne se i reče brzim, toplim šaptom:

— Gledaj Ratka!

Pokazivao je rukom na drugu stranu ulice, gdje se pred knjižarom Kugli nalazio moj brat u društvu jedne djevojke! Mahao je rukama i nešto živo tumačio djevojci, koja se hihotala. Očito su oboje bili zabavljeni jedno s drugim.

— Hi-hi! — smijuljio se Kamilo. — Ima pucu!

Krv mi udari u obraze.

— Nema, — rekoh.

— Hi-hi, a tko je ona? Mama?

— Nema!

Viknuo sam to glasno, spreman da se potučem.

— Pa šta, — pomirljivo će Kamilo, — neka ima. On je velik.

— Nije!

Bio sam bijesan. Ako ima pucu, ima; ako je velik, neka je. Ali to se Kamila ništa ne tiče!

Potrčao sam Ilicom, oprezno, da me Ratko ne primijeti, utrčao u Bregovitu* ulicu, koja vodi prema uspinjači, i jurnuo na drvene

* Danas Tomićeva ulica.

stepenice. Trčao sam bez daha. Kući, kući! Jedva sam disao od umora, kad se nađoh na vrhu. Uspinjača je zujala, ali ja je nisam gledao. Trčao sam prema trgu, a suze su mi tekle preko nosa. »Nije on velik, nije!« Nisam htio vjerovati neumitnoj či-

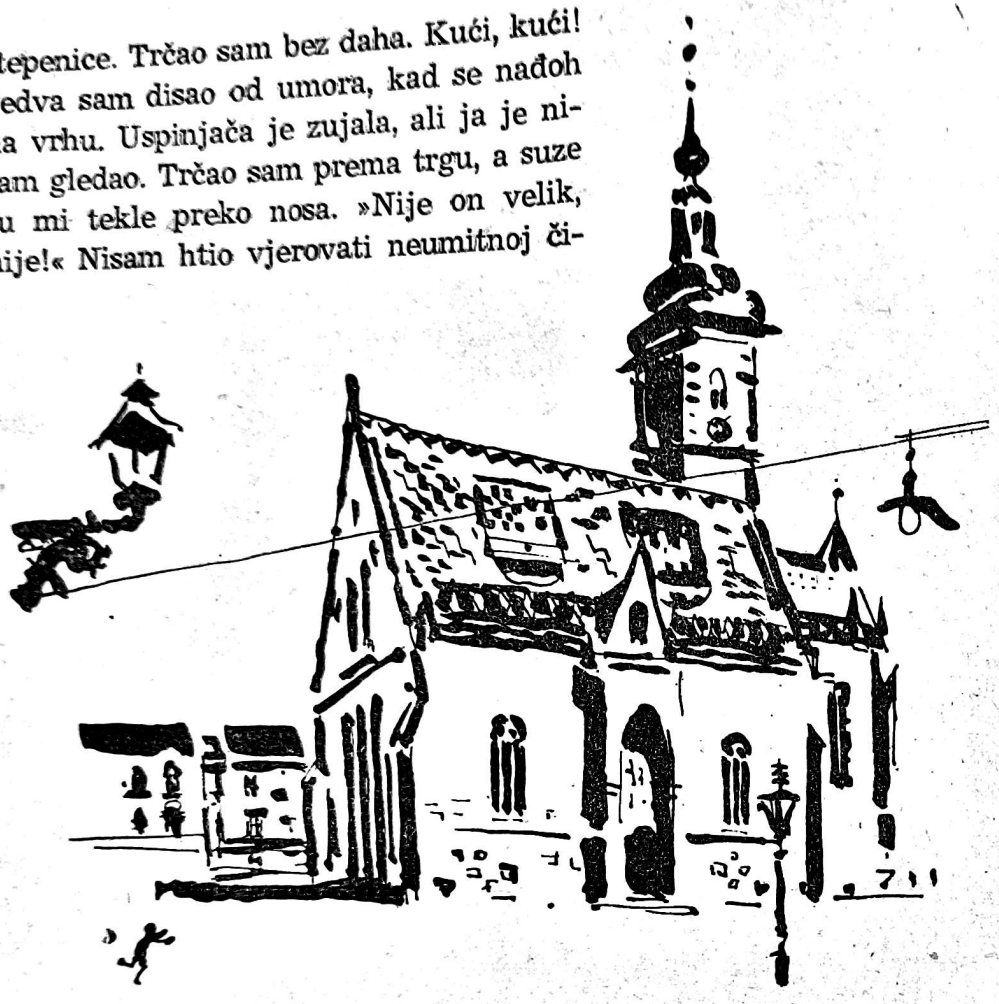

njenici. »Nije, nije!« Nisam htio dijeliti Ratka ni s kim na svijetu. Trčao sam i plakao. »On je moj, samo moj!«

*

Nekoliko sati kasnije, Ratko me nađe, kako čučim pred kapelicom. Mrgodno sam promatrao novčiće na tlu i prkosio policajcu. Njega doduše više nije bilo, ali, tko zna, možda me odnekud motri

i misli: »Gle, gle, ovaj se mali sprema da zdipi pare! Već ću ja njemu zapapriti!« Ali ne će. I ne pomišljam na to, da uzmem novac. Samo gledam u kapelicu, a to nije zabranjeno.

Osjetih Ratka iza leđa, ali se nisam okrenuo.

— Šta radiš ovdje?

Šutio sam i navlačio na sebe crnu tugu.

— Žgepče! Ti se moliš bogu?!

Bio sam nijemi kamen.

— Bogomoljac, phi! — zadirkivao me Ratko.

— Šuti! — viknuh u kapelicu, a moj se glas muklo odbije od zidova.

— Ne viči, probudit ćeš svece...

— Ti si svetac, — rekoh mračno.

On je uživao, ali ja se nisam dao. Odlučio sam ga dotući.

— Ti si Majka božja, — izvalih, a smiješak mi je titrao na ustima. Ratko prihvati šalu:

— To da! Dobro si pogodio. Sasvim pametan dječak! Glava!

— Šuti.

— Mozak ti doduše škripi kao stari tramvaj, ali to će proći. Za pet godina, kad pođeš u školu, učitelj će ti ga namazati uljem. Ne brini!

— Za jednu, — rekoh muklo.

— Pazi, vidi! Ovaj vrli muž umije računati! Glava, rekao sam! Neškolovani talent, umjetnik!

— Šuti.

Još sam uvijek čučao, s licem prema vratima kapelice. Ratko se sagne i zaškaklja me ispod pazuha. Skočih.

— Pusti me! — ciknuo sam zajedljivo. Ratko se smijao.

— Žabac! Ne ljuti se! Znaš li što ima nova?

Istegnuo sam se i, šmrcnuvši, pridigao hlačice.

— Što?

— Mister Parker se odselio.

Iskreno sam se začudio. Nisam baš sasvim shvaćao.

Uplašio se i uhvatio maglu, — reče Ratko.

— Uplašio se. A čega?

— Rata, Nijemaca.

Rat, rat. Nijemci. Tenkovi veliki kao kuće. Odjednom mi postade malo žao. Što će sad biti?

— A Stork? — upitah. — A Lady?

— Sigurno su otišli s njim.

— A Gustav i Rus?

— Ne znam.

Još sam htio upitati za Sherryja, za zlatne ribice u basenu, za tulipane... Kako je sve to čudno... Mister Parker da se boji?! Odselio se, uhvatio maglu... Kamo?

— Otišao je u Tursku. Tako mi je Viktor rekao.

— A gore? Tko sada stanuje gore?

— Nitko. Ne znam. Ići ćemo pogledati u Tuškanac!

Danas?

— Popodne!

Uzbudljivo sam poskakivao. Poslije podne idem s Ratkom u Tuškanac! Zaboravio sam na djevojku, zaboravio, da je Ratko velik. Ja idem s njime u Tuškanac!

*

Nismo otišli...

Proniješe se neobične vijesti. Pobuna u Beogradu; nisam to razumio. Beograd. Beograd je daleko. Zašto pobuna?

Ali Ratko je bio raspoložen.

— To znači rat, — rekao je tata zabrinuto.

— Bolje rat nego pakt!* — kliknu Ratko. Sav se ožario. Majka je brisala posuđe i šutjela cijelo vrijeme.

* Parola, koja je 27. marta 1941. god. vladala naprednim Beogradom; toga dana srušena je vlada, koja je sklopila pakt (sporazum) s Njemačkom.

Tata i Ratko su razgovarali. Opet o Nijemcima, o avionima, o ratu, o vojsci, o kralju. O mladom kralju. Kralj! Ratko se smijao. Kakav kralj? I o gospodinu Parkeru su razgovarali, kako je lukav i kako je on sve to unaprijed znao. Zato je i pobjegao u Tursku. Ratko ni da spomene šetnju u Tuškanac.

Izgubljeno sam sjedio na svojoj stoličici.

Stric! Ratko je drhtao od veselja. Sad će vidjeti taj Stric! Pozelenjet će od muke!... To me malo raspoložilo. Stao sam se meškoljiti na stoličici, spreman da i ja nešto kažem. Ako to, što se događa ljuti Strica, onda je dobro. Ratko je veseo, i to znači da je dobro. Znači, da je jasno!

A onda se dogodilo nešto još neobičnije. Netko zakuca na vrata. Bila je Marica. Reče, da nas Stara gospođa zove. Nove vijesti na radiju. Tata i Ratko se odmah digoše. Ja nisam smio ići; ostao sam u kuhinji, tužan i zaboravljen. Majka je stajala kraj prozora i šuteći gledala u daljinu. Ništa je nisam pitao, a ona je stajala i gledala. Obrisala je nos pregačom i uzdahnula. I ja sam uzdahnuo; a onda, bijesan na samoga sebe, osjetih kako mi suze zamagljuju pogled.

*

Svi smo očekivali Strica. *Sada* bismo mu imali šta reći! Kad kažem *svi*, mislim na tatu, Ratka i sebe. Mama šuti i neprestano radi; pere pod ujutro i poslije ručka, pere prozore, mete stepenice. Pod se žuti od čistoće, nikad nije bio tako čist. Donijela je stare, prašne boce s tavana; i njih pere. Kao da radom želi odagnati neprijatne misli. Ne govori mi kako bih morao biti ljubazan prema Stricu. Uostalom, njega nema. Ne dolazi.

— Kukavica! — veli Ratko.

— Kukavica! — dodajem ja.

— Mmmm! — mumlja tata.

A dani prolaze. Sutra je nedjelja.

*

Pošao sam s Ratkom na izlet. Njegovi drugovi otišli su još jučer i logorovali na Sljemenu, a danas prije podne sastaju se u »Vučjoj Jami« — to je livadica na šestinskom potoku, podno kamenoloma.

Naprtnjače nismo imali, pa je Ratko strpao hranu u školsku torbu. Vruće sam želio ponijeti svoju — onu za leđa, sa slikom slona i žirafe, — ali majka nije dozvolila. Ipak sam skakao od veselja. U Ratkovoj kožnoj torbi bilo je svega: mesa, luka, sira, kruha i kolača. I boca za vodu; ona, u kojoj je Stric donio vino mami za rođendan.

Plan bijaše ovakav: poći na sjever Jurjevskom ulicom, do Jurjevskog groblja, onda zaokrenuti na zapad i spustiti se velikim stepenicama kraj vodovoda do Sofijinog puta; dalje nastaviti strmim putem na sjevero-zapad, izbiti na Slavujevac kod dućana, a onda pogledati vilu mistera Parkera. Poslije toga — pravac sjever, Tuškancem preko Cmroka, pa u Šestine; odande do kamenoloma i spustiti se puteljkom u »Vučju jamu«.

— Dakle pravac sjever! — reče Ratko, kad smo izišli iz kuće. On se volio izražavati »stručno« izletnički.

Nedjeljno jutro bilo je sunčano, nebo bez oblačka. Kod Jurjevskog groblja pucao je vidik na kupole mirogojskih arkada; kupole bjehu zelenkaste, nebo prozirno plavo, a kuće žućkaste u suncu.

— Tamo su mrtvaci, — pokazah rukom prema Mirogoju.

Ratko kimnu.

— Ima ih mnogo, sigurno tisuću, — nastavih. — Pokojnici!

Kod vodovoda skrenusmo na serpentine. Stari put bijaše oštećen i izlokvan od vode. Zaplavi nas val jutarnje svježine, što je strujala šumom.

— Kad umreš, i tebe će tamo zakopati, — objasnih Ratku i dohvatih njegovu kožnu torbu. — Daj mi da malo nosim!

Suviše sam se razbrbljao, ali šta mogu? I nogama i jezikom vladalo je raspoloženje, koje obuzima čovjeka, kad ide sam s bratom na izlet. Torba je bila teška, udarala me po cjevanici, ali to nije smetalo.

— Pazi! — šanu Ratko i uspori hod. — Viktor!

Dolje, na glavnom putu, šetao se Viktor s još jednim mladićem. Imao je na sebi lijepo sivo odijelo, kicoški izglačano, a preko ramena obješen foto-aparat u sjajnoj kožnoj futroli. Učinilo mi se, da ga je Ratko htio mimoići, izbjeći susret sa školskim drugom, ali ga Viktor primijeti.

— Gle, »Oko sokolovo«! — pozdravi malo podrugljivo. — Kamo si se uputio u ovo divno ratno jutro!

— Idemo na izlet! — bubnuh uvrijeđeno.

— U šetnju, zapravo, — ispravi me Ratko.

— A taaako! Mislio sam, da s ovom torbom ideš na tržnicu!

Na mene, sitnog, nije se obazreo. Znam, Viktor ima savršenu izletničku opremu, torbicu s patentnim zatvaračem i bijele čarape, prepletene sa strane ukrasnom zelenom vunom. Uopće, Viktor ima *sve*, i to rado ističe.

Mladić, koji je išao s Viktorom stajao je postrance.

— Moj školski kolega, — predstavi mu Viktor mog brata, a mladić se nezainteresirano pokloni jedva vidljivim pokretom glave.

U meni je vrilo kao u loncu. Šta misli ta lijepo odjevena vucibatina?! Ruga se, razbojnik! Da ga mlatnem ovom Ratkovom torbom po glavi, boca bi se razbila, ali bi i glava promijenila svoj oblik!

Nakostriješio sam se kao kokot.

Ali se Ratko nije dao smesti.

— Neugodan si kao obično, — nasmiješi se.

Viktor mu uzvrati smiješkom:

— Ne ljuti se. Čudi me samo, kako si današnje jutro bombardiranja Beograda izabrao za šetnju . . .

— Šta?!

— Natürlich! Zračne snage Rajha bacile su na Beograd priličan tovar bombi. Meseršmiti i Štuke! Za pouku.*

---

* Natürlich — naravno (njemački). Reich (skraćeno od: Deutsches Reich) — Njemačka država. Meseršmiti i Štuke — tipovi njemačkih ratnih aviona.

Rekao je to nadmeno, razvlačeći riječi. Ratko je, priznajem, bio iznenađen. Viktor je pričao o vijestima, što ih je čuo s inozemnih radio-stanica. U rano jutro, dok su Beograđani još spavali, naletješe avioni njemačkih napadača, sručiše bombe na sanjivo stanovništvo, i u gradu zavladaše požari i strava.

Ratko nije rekao: »strašno«, ali ja sam to čitao iz njegovih očiju. Iz Viktorovih očiju to nisam mogao pročitati; naprotiv, iz njih je iskrio podsmijeh.

— A Parker pobježe, — cerio se Viktor. — Glupan stari, dobro je nanjušio barut!

Bez riječi pozdrava, Ratko me uhvati za ruku i povuče. Pošli smo prema sjeveru; Sofijinim putem, uz blatnjavi potočić, sve dak se nismo uspeli neravnim zemljanim stepenicama, poduprtim grubim natrulim daskama, i našli se na Cmroku. Ništa nisam pitao Ratka. Nisam se bunio, što ne idemo pogledati vilu gospodina Parkera i što smo, najposlije, izmijenili naš plan puta. Osjećao sam, da se događa nešto veliko, prema čemu su moje sitne želje sasvim nevažne.

Na Cmroku nas zaustavi povik:

— Stoj!

Stadosmo.

Nigdje nikoga. Velika livada, predivna za zimsko sanjkanje, prekrila se svijetlom, prozirnom travom, a klupe ispod starih kestenova na cesti skrivale su se u hladovini. Iza jednog kestena proviri glava vojnika u šajkači.

— Pazi, da te ne zahvati geler!*

Visoko u zraku iznad Mirogoja ili još dalje, letjeli su avioni, a oko njih stvarali se bijeli oblačići. Oblačići su se brzo rasplinjavali, a nastajali su novi.

— Sad nije vrijeme za šetnju, — protumači vojnik.

* »Geler« — krhotina od bombe ili granate.

Bio je mlad, možda tek nešto stariji od Ratka, crnomanjast, sa šajkačom, koja mu je padala duboko na čelo. Izgledao je zaplašen, a u ruci je držao pušku.

— Ne može geler do nas, — nasmije se Ratko i povuče me za ruku. — Idemo.

Nastavili smo put cestom, a vojnik je začuđeno gledao za nama. Ratko je u mojim očima postao velik, strašno velik. Nisam znao, šta je to geler i nisam mogao procijeniti, može li on stići do nas ili ne, ali sam vjerovao bratu.

— Smiješan vojnik, — reče Ratko. — Sakriva se iza kestena, a avioni su udaljeni najmanje deset kilometara.

— Naravno, — rekoh.

Sad je Ratko nosio torbu. Hodali smo brzo, prošli kraj restauracije i stigli do gospodskih vila nadomak gornjem vodovodu. Kod vodovoda zastadosmo. Ratko je okretao težak gvozdeni kolotur, a ja sam držao bocu, u koju je ulazila ledena voda. S vodovoda pružao se vidik na Ksaver; mirogojske arkade ostale su daleko iza nas.

— Više nema aviona, — primijeti Ratko.

— Odmagliše, — ustvrdih.

— Ne. Ne plaše se oni. Jesi li vidio kako su gađali protuavionci? Sasvim slabo!

— Naravno.

— Pri takvom gađanju, u avionu bi mogla sjediti i najveća kukavica.

— Pa da. Viktor!

Ratko se nasmije. Trpao je bocu u torbu. Nastavili smo put šutke. Ratko je razmišljao. O čemu to razmišlja Ratko? Sigurno o avionima.

*

U »Vučjoj jami« dočeka me iznenađenje.

Tamo se nisu skupili samo Ratkovi drugovi; bilo je i odraslih ljudi; jedan plavokosi imao je brčiće — također plave. I upravo taj plavi odmjerio me neraspoloženo i upitao:

— A tko je taj mali?

— Moj brat, — reče Ratko. — On je povjerljiv!

Drugovi su ležali na travi, podbočili se i zurili u nebo. Neki su bili opremljeni izletnički (to su oni, koji su logorovali na Sljemenu, pomislih s poštovanjem), a neki u običnim, civilnim odijelima. Avioni se opet pojaviše na nebu, a oko njih bijeli oblačići. Legao sam na ledinu i podbočio se, poput ostalih. Kraj mene je žuborio potok, voda preskakivala kamenje i klokotala, kao da teče iz boce. Netko je brojio avione na nebu, a ja sam razmišljao, šta to znači »biti povjerljiv«. Pitati nisam htio. Zaključio sam, da je sigurno nešto dobro, čim je to Ratko izjavio za mene.

— Šeprtlje! — začuh glas.

Oblačići protuavionskih granata rasprskavali su se daleko od aviona. Nijedan blizu!

— Nisu šeprtlje, već saboteri! — reče plavokosi.

— Ne žele pogoditi!

— Namjerno gađaju *oko* aviona, a ne u njih. Kao da su se dogovorili s avijatičarima.

Tada začuh Ratkov miran glas:

— A možda se i jesu!

— Sigurno jesu, — pridometne plavokosi.

Htio sam reći: »Naravno«, ali sam šutio. Ipak, mislio sam, nije red, da se miješam, iako *jesam* povjerljiv. Netko je upitao:

— Nijednu bombu nisu bacili na Zagreb. Kako to? A Beograd je u plamenu!

Ratko spomene »petu kolonu«* u vojsci, a plavokosi grmnu: »Drugovi!« Stajao je, visok i jak, a oči sviju bjehu uperene u njega.

* Naziv za pristalice fašizma, koji su podrivali rad u bivšoj Jugoslaviji i olakšavali Nijemcima ulazak u zemlju.

Zanimalo me što će reći, ali me Ratko posla da švrljam duž potoka i javim ukoliko netko naiđe. Zadatak je bio čudan i svidio mi se, ali zažalih, što ne ću čuti plavoga, koji je, osim Ratka, sigurno najbolji. Gunđao sam nešto, kako bih mogao švrljati poslije, kad govor završi, zajedno s Ratkom, ali me brat potjera. Nisam se naljutio. Samo mi je bilo veoma, veoma čudno. Uopće je ovaj dan pun neobičnih događaja, koje nije sasvim jednostavno smjestiti u jednu tako malu glavu, kao što je moja.

*

Gackao sam po vodi i gledao avione za svoj račun.

Oblačići su se rasprskavali kao u nijemom filmu: uopće se ništa nije čulo. Ispod mene žuborio je potok, naokolo šumjelo lišće na povjetarcu, a gore, na brdu, kliktao je kos.

»Namjerno gađaju oko aviona,« progunđah bijesno. »Dogovorili su se s onim avijatičarima, hulje!«

Okliznuh se na glatkom kamenu. Gotovo sam pao u vodu. Pogledah prema avionima. »Nitkovi!«

Dahćući izvukao sam iz potoka podmukli glatki kamen i s naporom ga bacio u paprat. »Tipovi!«

Tipovi! *Tip.* Onaj tip! Na koga je to mislio Ratko tamo kod nužnika? Ah da, na Strica. Ne, na nekog drugog je mislio. Na koga? Sad svejedno. Da hoće, mogli bi pogoditi. Ali ne žele! Da sam ja kod topa — tra-ta-ta! Dum, dum! Svi bi popadali. Zanio sam se i gunđao glasno:

»Dum! Dum! Tra-tra-ta-ta-ta! Dum! !«

Tako se desilo, da nisam čuo korake. Nije se smjelo desiti, ali dogodilo se. Preda mnom je stajao lugar s puškom o ramenu.

Protrnuh.

— Šta je, mali? Što radiš ovdje?

— Ništa.

— Pecaš ribe? — Lugar se smješkao.

Što da mu odgovorim? U ovom potoku nema riba, glupost, i lugar to dobro zna. Ima žaba, jedna je skočila malo prije u paprat. Otr'o sam nos rukavom košulje i šutio.

— Jesi li sam ovdje?

— Ne, s bratom.

— A tako!

Pošao je.

Odahnuh.

A onda mi sijevne misao: morao bih javiti drugovima! Ratko mi je rekao, da moram javiti, ako tkogod naiđe! Što da uradim?! Lugar je već odmaknuo i išao pravo prema drugovima. Propast!

U taj čas odjekne zvuk harmonike. U »Vučjoj jami« veselo su pjevali:

Noć je, oko mene svud je tama,
a Marijana spava sama
i ne zna da sam tu!

Vidio sam lugara, kako je zastao kod drugova, nešto je rekao, zagledao se u nebo prema avionima, opet nešto rekao, zatim prijateljski mahnuo rukom, zabacio pušku i produžio niz potok.

O Marijana, slatka mala Marijana,
ja ću te čekati, a ti ćeš doć!

Osjećao sam se suvišan. Bilo mi je teško.

*

Ratko me nije odmah prekorio. Uopće nije ništa rekao o mojoj neopreznosti.

Vraćali smo se kući sami, kao što smo bili i došli. U Šestinama smo sretali izletnike, koji su se vraćali u grad u rano poslijepodne, a ne uveče kao obično. Svi su govorili o avionima i o ratu. Čini se, da je to zaista rat. Ratkova torba je prazna i sasvim laka; presavio ju je napola i stavio pod mišku. I bocu je bacio. Tresnuo ju je o kamen, pa se razletjela u sto komadića.

— Stric! — rekao je pritom, jer je boca bila Stričeva.

— Nek' ide k vragu! — složio sam se.

Išli smo cestom prema Ksaveru. S nama je prolazila čitava kolona izletnika. Debela gospođa nosila je veliku kitu šumskoga cvijeća, zelenih grančica i paprati; kraj nje skakuće mališan s nepotrebnom dječjom naprtnjačom na leđima, a iza nje stenje debeljko u kratkim hlačama: noge su mu bijele i nježne, na njima teške okovane gojzerice — jedva ih podiže. Izletnici se okreću za svakim automobilom i razgovaraju uznemireno. Čitava se rijeka ozbiljnih i djetinjski odjevenih ljudi slijevala u grad.

Tek na raskršću, kod ksaverske crkvice Ratko upita:

— Zar ti nisi vidio lugara?

— Nisam!! Jesam!!...

Pitanje me zateklo, zbunilo me.

— Nisi ili jesi?

— Jesam...

— Srećom smo imali svoje stražare!

Svoje! Znači — ja nisam njihov? Jasno, stražar je javio dolazak lugara, a oni ga zavaraše pjesmom. Kao bezbrižni izletnici. Ja sam shvaćao, da oni *nisu* bezbrižni izletnici, ali mi nije bilo sasvim razumljivo što su. Ipak, mislio sam, ako mogu biti povjerljiv, onda sam njihov. Ali mi savjest nije bila čista, pa sam šutio.

Na posljednjoj tramvajskoj postaji* bilo je mnoštvo svijeta, previše da stane u plave tramvaje, što su neprestano odlazili i dolazili.

Mnogi su, kao i mi, nastavili put pješice.

Kod moderne niske zgrade s lijeve strane tramvajske pruge okupilo se stotinjak ljudi. Neki su imali na sebi platnene mondure, a na glavama vojničke šljemove.

— Civilna zaštita, — prezirno će Ratko. — Beograd u plamenu, avioni od jutros nad Zagrebom, a ovi se tek skupljaju.

Nisam znao, što znači civilna zaštita,** ali sam vidio uzbuđene ljude kako se svrstavaju, nose u ruci limene, duguljaste posude (unutra su plinske maske — saznao sam to kasnije), neprestano lomataju njima, guraju se, neki viču, drugi puše. »Pušenje zabranjeno!« drečao je niski zajapureni čičica. Svi su izgledali smušeni i prilično smiješni. Među njima bilo je i omladinaca.

Okrenuh se Ratku:

— Hoćeš li i ti ovamo?

* Tada je tramvaj vozio samo do Ksavera, a ne dalje — kao danas čak do tunela.

** Danas: PAZ (protuavionska zaštita); organizacija za zaštitu građanstva od avionskih bombi.

— Kamo?

— K njima.

— U Civilnu zaštitu?

— Da.

— Možda. Mislim da hoću.

Sunce nam je udaralo u lice, oznojio sam se i bio umoran, ali Ratko je hitao, a ja sam pokorno lomio noge za njim. Gungula je vladala i na Zvijezdi,* gdje su se ljudi vješali o mirogojske tramvaje. U času naleti nekoliko vojnih automobila. Oficiri su stajali na papučama kola, a automobili bjesomučno trubili u gomilu. Oficirske zlatne epoletuške ljeskale se na suncu.

Ispod sata na trgu stajao je sladoledar s bijelim kolicima. Zaigra mi u grlu.

— Ratko! Sladoled!!

— Da.

Brzim koracima uputili smo se prema Mlinarskoj cesti. Mlinarska cesta vodi do Jurjevske, a tamo je naša kuća. Okrenuo sam se. Sladoledar je širokim pokretima pružao sladoled jednoj djevojčici s velikom ružičastom vrpcom u kosi.

V

Sklupčan na krevetu, slušao sam zanimljiv razgovor. Ratko se vratio iz škole s viješću, da je obuka prekinuta. »Do daljnjega«, tako je rekao. Školske zgrade su potrebne vojsci kao kasarne; klupe se izbacuju na hodnike, a na podove prostire slama.

— Fino! — poveselih se.

— Ne petljaj, — odvrati Ratko ozbiljno.

* Gupčeva zvijezda, trg podno Mirogoja.

Mislio sam ovako: škole nema, Ratko će cijeli dan biti sa mnom. Ići ćemo u Tuškanac pogledati vilu mistera Parkera. I na Sljeme ćemo poći. I u kino. Svakamo! On i ja. Nas dvojica zajedno.

Prevario sam se.

*

Ratko se prijavio u sanitetsku službu Civilne zaštite. Objasnio mi, da će previjati ranjenike i onesviještenima davati umjetno disanje. Vježbao se na meni. Sav pritegnut u mamine stare krpe, ležao sam na podu i stenjao.

— Jesi li se onesvijestio? — pitao je.

— Nisam.

— Onesvijesti se!

— Ne ću!

— Onesvijesti se samo malo, molim te, Žgepče. Onda ću početi s umjetnim disanjem. Ti si utopljenik.

— Nisam!

— Jesi. Moraš biti.

Ratko se smijao, počeo mi širiti ruke i nježno ih pritiskivati na moja prsa. Ležao sam na podu, a on je klečao iznad mene. Škakljalo me, pa se počeh ceriti.

— Šuti, ti si onesviješten.

— Nisam.

— Jesi. Je-dan, dva! Je-dan, dva!

Onda je opet otišao u tu svoju Civilnu zaštitu u Patačićkinu ulicu, a ja sam ostao sâm.

*

Sutradan poslije podne odveo me Ratko u Patačićkinu ulicu. Níje bio dežuran, pošao je tek da vidi drugove.

U prostranom dvorištu omladinci su igrali nogomet i dizali neodnošljivu prašinu, a u hladovini pod drvećem s desne strane vodila

se na zelenom stolu ping-pong borba. Drugi su se sunčali, raskopčanih košulja. Bilo je i kreveta, u dvorani, gvozdenih običnih kreveta kao što su naši, pa su dvojica slatko spavala. Razdragana družba oprezno im je stavljala slamke u nos. Spavači se trzali u snu, gunđali, šakom se trljali po nosu, a oni oko njih grcali su u prigušenom smijehu. Igra slamkom nastavljala se nemilosrdno. Najposlije se spavači probude i stanu užasno psovati. Momci oko njih urlali su od oduševljenja.

— Kako ti se sviđa? — upita Ratko.

— Zgodno je.

Nijedan omladinac nije imao ni monduru ni šljem. Izgledali su kao besposleni đaci pred Ratkovom školom. Samo su još glasnije vikali. Vjerojatno im se sviđa ovako, bez škole. Kad ozbiljno razmislim, rat nije baš tako strašan!

U dvorištu ugledasmo veliku grupu mladića, okupljenih oko nekoga, koji je pričao. Bio je to mlad vojnik, Slovenac.

— Prešli su Dravu i napreduju, — rekao je. — Ali im naši pružaju ogorčen otpor. Zaustavit ćemo ih! Nisu tako strašni kao što se priča. Glavno je vidjeti ih, vidjeti, da se i oni plaše naših pušaka!

Vojnik je bio sasvim mlad i oduševljen.

— A tenkovi? — upita netko.

— Nisu imali tenkova.

Zažareno se raspripovijedao o pojedinostima iz svoje prve borbe, a omladinci su ga promatrali s poštovanjem i slušali veoma pažljivo.

— Srušili smo mostove, to ih je zaustavilo.

Mladić do njega progunđa: — Sagradit će nove, pontonske.

— Ali tu su naši topovi! — klikne Slovenac. — Ne će moći graditi pod udarcima naših granata!

— A avioni?

Vojnik slegne ramenima. Nijemci nisu poslije Drave upotrebili avione. Vukao sam Ratka k sebi. — A šta? — pitao sam. — Rat,

reče Ratko. — Švabe? — Da. — Skamenih se. Švabe su već u našoj zemlji?! Dosad sam mislio, da se o tome samo priča, kao što se pričaju uzbudljivi doživljaji iz bajki. Ali da su zaista kod nas, o tome nikad nisam mislio. Grozničavo sam pritezao Ratka. — A mi ćemo ih zaustaviti, jel'? — Šuti, — reče Ratko, koji je pažljivo slušao razgovor. — Hoćemo, naravno. — Smirih se.

Vraćajući se kući, ispitivao sam na ulici:

— Mi ćemo ih zaustaviti, je l'? Ne će doći, je l'?

Ne znam, što je to sa mnom: taj »je l'« prilijepio mi se za jezik i stalno ga govorim. I ne znam kad će izletjeti — izleti sam od sebe.

— A Švabe, to je vojska, je l'?

— Da, to je vojska. Gledaj!

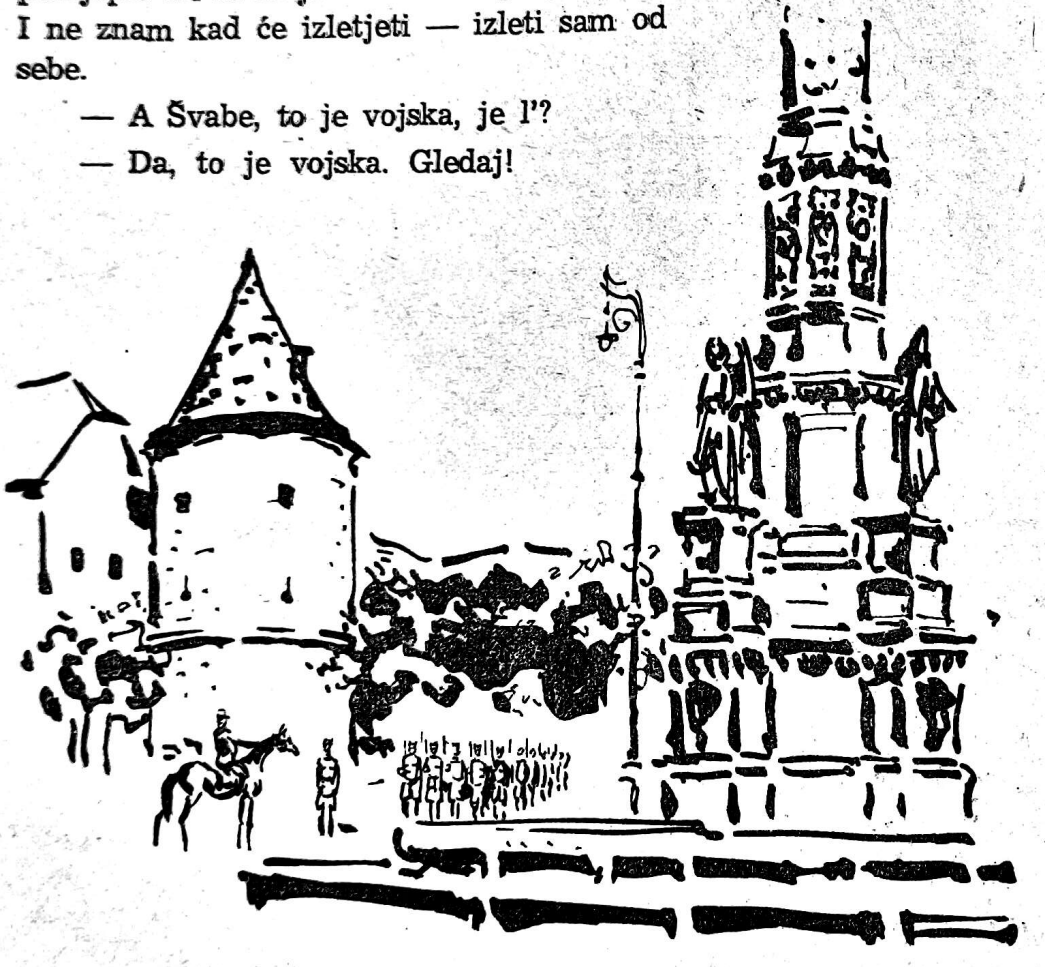

Na ulici ispod katedrale, u blizini Jelačićevog trga*, postrojili se vojnici. »U punoj su ratnoj spremi,« rekao je Ratko, a ja sam znao da oni idu u borbu i da će istjerati Švabe. Stajali su ukočeni, uspravni, nepomična pogleda. Prolaznici su se zaustavljali i gledali ih. Jedan oficir s isukanom sabljom poviče: »Pozdrav na lije-vō!« Jašući na konju prilazio je još jedan oficir, a svi vojnici zurili su u njega. Zastao je, okrenuo konja prema stroju i rekao vrlo glasno: »Pomoz' bog, junaci!« Vojnici dreknuše: »Bog ti pomog'o!« Zapravo, rekli su: »Bok-ti-pō!«, jer ostalo se nije čulo. Onda oficir okrenu konja i ode.

— To je naša vojska, jel'?

Ratko potvrdi.

— Ona će potjerati Švabe, jel'?

Posvuda na Jelačićevom trgu bilo je mnogo vojnika i oficira. Trčkao sam kraj Ratka. Neki vojnici imali su sasvim nove i prevelike uniforme. Neki premale. Pozdravljali su oficire i šetali se. Bilo je vrlo živahno. Gore kod nas, u Gornjem gradu, nema toliko ljudi. Vojnika uopće nema. I policajac rijetko kad stane pred našu kuću, gotovo nikad.

— A rat je onda, kad se puca, je l'?

— Da.

— Drrrr, dum, dum! Ta-ta-ta!

— Šuti.

— Puške, topovi i mitraljezi, iz toga se puca, je l'?

— I iz pištolja.

— A bombe?

— One se rasprskavaju. Eksplodiraju.

— Kao oni oblačići, je l'?

— Da.

Gazili smo betonskim stepenicama u Gornji grad. Ratko je grabio dvije po dvije, i jedva sam ga stizao. Zapuhao sam se. Čudan je danas Ratko. Nije raspoložen, a sve je tako zgodno i neobično.

---

* Danas Trg Republike.

Pred našom kućom rekao sam:

— Dobro bi bilo, da imam pištolj, je l'? Makar sasvim mali.

— Zašto?

— Rat je.

Na stepeništu dočeka nas miris variva. Mama je spremila večeru.

*

Poslije večere Ratko se oraspoloži.

Morao sam stajati »mirno«, a on je obilazio oko mene, s rukama na leđima.

— Trbuh unutra, prsa van!

Kreveljio sam se i kočio poput pravog vojnika.

— Ne mrdaj!

Iskidao bih se od smijeha, ali sam morao stajati »mirno«. I tata se smijao. I mama — malo.

— Pogled pravo, nos gore, brada dolje! Ispruži koljena, poravnaj nos!

Da umreš od smijeha!

— Razmrdat ću ja te tvoje kosti, džukelo! Pazi sad. Ja sam general. Po-zdrav na de-sno!!

Okrenuh glavu, oprezno, kao psić kad osluškuje.

— Ostav! Nema labavo! Još jednom!

»Vježbao« me na moju radost. Opet je bio general. Iskrenuo sam glavu prema njemu, a on je prilazio, mrk kao oluja. Stao je pred mene, digao ruku na pozdrav:

— Pomoz' bog, junaci!

— Bok-ti-pō!

Ponovili smo to nekoliko puta, a onda ja — kako mi je to samo palo napamet? — počeh govoriti: — bok-te-po!, bok-te-po! — Bilo je to neizdrživo smiješno. Zaboravih, da sam vojnik te se stadoh valjati po podu i smijati do besvijesti.

Konačno sam opet bio »u stroju«. Ratko upravo vikne:

— Pomoz' bog . . .

. . .kad se vrata otvore i u sobu uđe Stric.

— . . . i Majka božja! — reče svečano. Kretao se kao pijani rak. A i bio je pijan. Moja veselost splasne u trenu.

Svi smo šutjeli i gledali u došljaka neraspoloženo, samo je mama priskočila i nudila mu stolicu. — Sjedi, Striče, — govorila je, — lijepo što si došao!

Odozdo, iz stana Stare gospođe, čula se muzika s radija. Vesela neka pjesmica. Stric podigne ruke u visinu očiju i stane se njihati u ritmu te glazbe. Lice mu bijaše glupo od alkohola, usta poluotvorena, brčići zaslinjeni.

— Šta ti je, — mrgodno će otac, — pijan si.

— Šuti, Jože! Jož-aaa! Pjevaj, Jož-aaa . . .! Zo-ra-pu-u-ca, bit će da-a-n-aaa!

— Švabe pucaju, idiote! — odreže Ratko. — A ne tvoja zora!

— Ali, Ratko . . . — uplaši se majka.

Otac priđe Stricu:

— To njemu puca u glavi. Hajde doma, stari, pa se ispavaj.

— Jjjožaaa!

Otac ga uhvati ispod pazuha i pridigne, a Stric stade glavinjati na mjestu. Podigao je kažiprst i poprijetio:

— Jjjožaaa! Pazi, Jožaaa!

— Doma! U krevet! Skoro će policijski sat.

Stric se naceri.

— He-he! Zora pu-u-uca, he-he. Pozor! Desno kren! Naprijed stupati, stupaaaj!*

Tata ga izgura kroz vrata i okrene ključ u bravi. Čuli smo kako tetura i pjeva na stepenicama. Onda stubište utihnu, a njegova pjesma izgubi se na ulici.

* Stara austro-ugarska vojna komanda, kojom su se služili ustaše (»pozor« znači »mirno«, a »desno kren« je »na desno«).

— Pijana svinja, — reče Ratko. Otac ga prijekorno pogleda, a mama je gužvala pregaču u rukama.

Smračilo se. Na nebu zažmirkale zvijezde. Majka prekrije prozore starim gunjem i upali svijetlo u sobi. Prozore moramo zamračiti zbog opasnosti od aviona; takvo je naređenje. Noću pripadnici Civilne zaštite obilaze gradom i strogo kažnjavaju svakoga, tko ne zamrači prozor. Ratko ima veliku žuto-crvenu, okruglu značku sa slovima CZ. Nosi je na kaputu. Ima i propusnicu. On smije noću prolaziti ulicama i poslije policijskog sata. On smije, ali Stric ne.

Ratko ima sutra noćnu službu.

*

Rat je, a sunce sja kao i prije. Jutros je prilično hladno, stresao sam se, kad je majka otvorila prozor. Na travi u parku bjelasao se mraz, ali ga sunce brzo otopi. Sjedio sam na klupi s Kamilom i promatrao nebo.

— Tako je bilo i u Češkoj, — reče on. — Letjeli su avioni, a onda je došla njemačka vojska. Blickrig.* Gotovo. Tako kaže moj tata.

— Ali mi imamo vojsku! — usprotivih se.

— I Česi su imali.

— Imamo topove!

— I Česi su imali.

Prkosio sam: — Ipak ćemo otjerati Švabe!

— Već su u Sloveniji. A što, ako stignu ovamo? Imaju tenkove i avione, i svašta. Sjajnu tehniku! Njihova je vojska najjača na svijetu.

— Nije!

---

* Blitzkrieg — munjeviti rat (njemački); takve su ratove Nijemci dobivali iznenadnim (munjevitim) prodorom u neku zemlju i vrlo brzim napredovanjem svoje motorizacije (tenkova, motorizirane artiljerije i pješadije, bornih kola i sl.), uz sudjelovanje avijacije i padobranaca.

Mislio sam, da je Kamilov otac Čeh. U Zagrebu živi mnogo Čeha. Imaju svoj dom i održavaju priredbe s plesom. Ratko je bio jednom tamo, on voli Čehe. Ali Kamilov otac je ovdašnji. Doktor. Liječi ljude.

Na nebu se pojave avioni. Isprva su bili malešni, nisam ih ni vidio. Onda su postali veći. Oko njih se stvore dva-tri oblačića, pa se rasplinu. I ništa više. Ostalo je čisto, plavo nebo. Avioni preletješe grad i nestadoše prema Maksimiru. Sad će lavovi riknuti na njih, pomislio sam. Ili ne? Hladno je, a oni su iz vruće Afrike. Možda se griju u kući; lavovi imaju u Maksimiru svoju kuću.

Lavovi nisu riknuli. Riknule su sirene na uzbunu i zavijale dugo, dugo. Avioni bijahu već daleko.

Na strmoj ulici ispod parka trčao je jedan zasopljeni brkajlija iz Civilne zaštite i vikao:

— U zaklon! U zaklon!

— Prošli su avioni! — smijao se Kamilo. — Zakasnili ste!

I ja sam se smijao.

— Već su kod Maksimira, je l'?

Kamilo mi objasni, da su već mnogo dalje. To su moderne, brze mašine, lete kao strijele. Brkajlija je stigao do naše kuće, a ljudi su mirno prolazili kraj njega. Ušao je u dućan gospodinu Tončeku. Onda opet zatule sirene.

— Svršetak uzbune, — reče Kamilo.

Leškarili smo na suncu. Pričao sam mu o Civilnoj zaštiti i o vojnicima. Bok-ti pò! Smijao se. O Stricu nisam govorio. Ni o drugovima. Ratko mi je rekao, da o tome ne treba govoriti.

Zurili smo u nebo i čekali avione. Nisu došli.

Sa strehe Popovog tornja prhnu lastavice. Zaplivaju zrakom, podignu se i zarone u Sto stuba. Repovi su im bili rašireni kao škare.

Oko nas, na drveću, svađali su se vrapci.

*

Jeste li se kad noću našli u zamračenom gradu?

Možda se desio prekid struje, i grad je za kratko vrijeme ostao bez svijetla; ali to nije pravo zamračenje. Jer tada su ipak tramvaji osvijetljeni, a i automobilski farovi bacaju mlazove svjetlosti; a svijetlo proviri i iz dućana, gostionica i stanova: ljudi upale svijeće i petrolejske lampe. Ne, nije to pravo zamračenje.

Pravo zamračenje postoji samo u ratu.

U ratu je svijetlo zabranjeno!

U zamračenom gradu ljudi hodaju ulicama, a ne vide jedni druge; primjećuju samo sjenke prolaznika i čuju glasove. Višeput se sudari čovjek s čovjekom; pritom obojica gunđaju — izvinjavaju se ili psuju. Zamračeni grad je raj za džepare i lopove. Zato valja biti veoma oprezan; uslijed toga ljudi postaju nepovjerljivi i plašljivi. Postaju drukčiji! U zamračenom gradu ljudi izbjegavaju ulice i skrivaju se u stanove. Zatvaraju i zastiru prozore; ako je ljeto i vrućina, prozori su otvoreni, ali sobe mračne. Iz mračnih soba ljudi gledaju kroz prozore — u mrak. Jedinu utjehu pružaju mi zvijezde, što svijetle u svemirskim daljinama milijunima i milijunima kilometara daleko. Smješka li se odozgo dobričina mjesec, onda je praznik; ljudi su veseliji i lakše podnose rat.

Kasnije, noću, poslije policijskog sata, ljudima je zabranjeno izlaziti iz kuća. Nisu zaplašeni samo građani; zaplašeni su i vojnici i policajci, jer u mraku ne vide neprijatelja. Stoga je zamračeni grad sablasno miran; korak prolaznika čuje se nadaleko. Kroz mrak odjekuju oštri pozivi: »Stoj! Tko ide?«; takav poziv obično poprati škljocanje zatvarača puške. Iz mraka vreba smrt. Čuju se odmjereni koraci stražarskih patrola: klap-klap, tap-tap! Ubrzaju li se ti koraci i začuje li se vika, tad znamo, da se događa nešto neprijatno i da će netko izgubiti glavu.

U ratu je svijetlo zabranjeno!

Uline lampe otkrile bi neprijateljskom avijatičaru raspored ulica, i on bi znao kamo će baciti svoje bombe. Zato su farovi automobila

premazani crnom bojom ili prevučeni tamnim presvlakama; otvoren je samo krajičak stakla, iz kojeg izbija jedva vidljivo, mutno svijetlo — tek da se vozači primijete i da ne dođe do sudara. Takvi automobili prolaze gradom kao podmukle, opasne krijesnice, i čovjek mora dobro paziti, dok prelazi preko ulice. Prozori tramvajskih kola izgledaju plavi, jer su sijalice u tramvajima premazane modrom bojom; modru boju svijetlo jedva probija, i avijatičar je iz visine ne može primijetiti. Tamnomodro svijetlo u zamračenom gradu čini sliku još stravičnijom. Djeluje poput sablasti u tunelima užasa velikih gradskih zabavnih parkova.

Zamračeni grad čuje zujanje aviona izdaleka. Bučne sirene upozoravaju građane na opasnost, a oni se izvlače iz toplih postelja i bježe u podrumska skloništa. Avion vidimo i noću, ma bilo ne znam kako mračno. Doduše, na njegovim krilima nisu upaljene zelene i crvene sijalice kao u mirno vrijeme, ali ga pronađu svijetla golemih vojnih reflektora, što jarkim snopovima šaraju po tamnom svodu. Uhvaćen unakrsnim svijetlom, avion izgleda kao uplašeni zec pred automobilom na cesti. Ipak ne staje, ne ukoči se od straha kao zec, jer ne može; zuji i dalje, prepušten sreći ili nesreći, i nosi svoj ubilački teret. Uskoro se oglašuje protuavionska artiljerija, grad tutnji, prozori se tresu, a građani misle: dobro je, što tutnji i što se trese od topova, samo da ne padnu bombe!

U takvom gradu sve je drukčije i sve je strašno. Samo zvijezde trepere bezbrižno, kao da ih se to ništa ne tiče; a, priznajmo, i ne tiče ih se.

*

Druge noći poslije Ratkovog dežurstva u Civilnoj zaštiti našao sam se u zamračenom gradu. Ali prije toga čekao me čudnovati doživljaj.

Majka je poslije podne otišla u selo po dvije vreće krumpira i ostavila me kod tete Matilde u Petrinjskoj ulici. Ova teta je Stričeva

žena i ne znaš, tko je od njih gori: Stric ili ona. Nemaju djece i žive u malom stanu zanimljivog i vanredno bučnog dvorišta.

U tom dvorištu kolar popravlja kola, konji žvaču sijeno, kovač udara čekićem o nakovanj, postolar popravlja cipele, teta Matilda hrani kokoši, debela susjeda izlijeva prljavu vodu iz čabra, soboslikar miješa boje u velikim ulupljenim kantama, skromni popravljač nalivpera izviruje iz svoje uske radnje, a čopor musave djece divlja i harači gdje god stigne. S otvorenog prozora na prvom katu prodorno ječi truba: to se omiljeni muzikant sprema za svoj prvi nastup. Iznad iskrivljenih drvenih i željeznih balkona, ukrašenih metlama, opranim rubljem, polomljenim stolicama i sanducima za smeće, izviruje nešto malo plavog, dalekog neba.

Kažem, vanredno bučno i zanimljivo dvorište.

Ušavši s majkom u nj, nisam se isprva snašao. Zaobišli smo konje, sagnuli se da prođemo ispod ruda od kola, prekoračili baru smrdljive vode, rastjerali kokoši i našli se okruženi djecom, što su zurila u nas kao u aveti.

Teta Matilda dočekala nas je ljubazno, kao što već može ljubazno dočekati žena takvoga Strica.

— Gle, došli ste! Ja imam mnogo posla.

Ribala je pod u sobi, koja je sva plivala u toploj vodi i sapunici. Klečala je, sa četkom u ruci, i nije se ustala da nas pozdravi. Nije se pomakla ni kad se majka spremila da ode.

Stajao sam, ne znajući kamo da se metnem.

Najposlije upitah besmisleno:

— Vi ovdje stanujete, teta?

Prečula je moje pitanje, što mi nije bilo krivo.

Gledao sam u dvorište i pokušao pročitati brojne natpise; cijelo je dvorište bilo puno raznobojnih tabli. KOLAR. Kraj toga bila su nacrtana čudna kola, kakva nikad u životu nisam vidio, i konj, koji se propeo na stražnje noge. SOBOSLIKAR I LIČILAC. BRAJZEK,

T. TEL. . . . Onda: KOVAČKA RADIONA, sa slikom nakovnja i čekića. Najveći natpis imala je mala, skromna radnja: POPRAVAK NALIV-PERA. PRIMAJUSE POPRAVCI. Za 24. SATA. CIJENE SOLIDNE. ROMEO . . . — prezime nisam mogao pročitati.

— Šta mumljaš ovdje kao luđak, milo? — oglasila se teta s poda.

— Čitam natpise, — rekoh.

— Imaš i što čitati. Trkni malko do grofa. Neka ti dâ malo sode. On uvijek ima toga vraga.

— Grof . . .?

— To ti je onaj crvenokosi majmun, što miješa boje. Vidiš ga, milo? Onaj blesavi.

Tetine me riječi zaprepastiše.

Pošao sam do »grofa«. On podiže oči s kante i nevoljko sasluša tetinu poruku.

— A tko si ti?

— Molim, ona je moja teta.

— A tako. — U praznu limenku od boja ubacio je nešto sode i pružio mi. — Reci joj, neka vrati.

Odoh.

— Izvolite, teta. I rekao je neka vratite.

— To će i dočekati, glupan. Na kukovo ljeto!

Opet sam stajao nemoćno, gledajući tetu Matildu kako pere pod. Sodu je ubacila u vruću vodu, a praznu limenku nemarno bacila kroz prozor u dvorište. Dječurlija jurnu na nju kao kokoši na kukuruz. Zavidio sam im. Upravo se spremah da izađem na dvorište i pokušam se pridružiti igri, kad me zovne teta.

— Uzmi, milo, ovu vodu i malo properi zahod. Još je vruća, šteta da se ne iskoristi.

Kanta s prljavom, toplom vodom bila je teška.

— Gle, ne možeš podići? Kuku! Daj ovamo!

Zgrabi kantu i odnese je u nužnik. Prao sam šolju masnim komadom izderane vreće i mislio na Ratka. I na mamu. Na Tuškanac

sam mislio i na cvijeće. Na zahodskim vratima visio je na čavlu pohabani Stričev kaput, a na zidu kalendar s natpisom HRVATSKA STRAŽA. Na kalendaru je bio nacrtan križ. Takav križ visi i u oribanoj tetinoj sobi, a ispod njega slika lijepe žene s djetetom; žena je podigla oči pobožno prema nebu, a golišavo, debeljuškasto dijete također.

Poslije nužnika čistio sam kvake sidolom. Sidol sam morao uzajmiti od debele susjede na dvorištu. »Od one stare vještice«, rekla je teta Matilda. Lijepo sam se uvježbao: malo sidola stavim na krpu i natrem kvaku; poslije tarem suhom, vunenom rukavicom, a kvaka sinu kao ćela gospona Tončeka. Pronašao sam nešto čudnovato u Stričevom stanu: jedan ključ se stavlja u bravu s prave strane, ali se brava zaključava obratno; drugi ključ stavlja se s obratne strane, ali se brava zaključava na pravu. Treća se vrata uopće ne zaključavaju, jer nemaju ključa.

Večer se ušuljala u dvorište, koje je utihnulo.

— Još nema moga šmokljana, — reče teta. — Sigurno pije, sunac mu njegov!

Već sam se priviknuo na tetine prostačke izraze; ovaj je, uostalom, Stricu dobro pristajao.

Sasvim se smračilo. Sjedio sam na stolici u kuhinji, a teta, je nešto miješala u loncu na štednjaku. Približavao se policijski sat, a mame nema.

Došao je Stric. Smjerno je treptao očima:

— Hvaljen Isus!

Teta ga odmjeri od glave do pete. Stric se zastrašeno smješkao; bio je izgužvan, šešir mu se naherio, a iz džepa virio masni zamotuljak.

— Slušaj, milo, — blago će mu teta, — ti si moj leptirić. — Onda se izdere: — Kako to izgledaš, vucibatino!

On je izvlačio zamotuljak iz džepa.

— Donio sam ti čvarke, Maco. Još su topli, sasvim svježi. Za tebe. Probaj . . .

— Opet si grebao po bifejima, šmokljane. Sunac ti tvoj! Ovamo te čvarke i marš u krevet! — Okrenula se meni: — Kad se napije, govori hvaljen Isus. Sunac mu njegov!

Stric je još stajao.

— Maco, ja bih nešto pojeo . . .

— Gle, p-o-j-e-o b-i-? — Razvlačeći riječi, teta se polako dizala sa stolice.

Stric prošiša kroz vrata.

Gledao sam ovo čudo otvorenih usta. To je, dakle, taj Stric! Uživao sam: imat ću što pričati Ratku! Od zadovoljstva sam zaboravio, da je već vrlo kasno; sigurno je već prošao policijski sat, a mame još uvijek nema.

— Jesi li možda gladan? — upita teta.

U želucu mi je sijevala praznina.

— Nisam.

— Onda dobro.

Uzela je tanjur, nagrabila variva sa štednjaka i istresla u nj sve čvarke. Odrezala komad kruha i počela slatko večerati.

Jela je veoma polako. Pojevši, obriše dlanovima usta, ruke otare u pregaču i osta sjediti nad masnim tanjurom. Tjerao sam glad iz svojih misli i šutio zureći pred sebe; naposljetku me obuzme san.

Ratko stiže duboko u noći, kad se, nesigurno i na tren, oglasiše prve sirene.

*

Bilo je tako mračno, da smo jedva našli put kroz dvorište. Majka je došla iz sela sa zakašnjenjem i nije više stigla po mene prije policijskog sata. Ratko ima propusnicu za noćno kretanje i lako će me odvesti kući.

U Petrinjskoj ulici ni žive duše. Mrtve, nečujne zgrade dižu se uvis kao kulise u kazalištu, a iznad njih blista zvjezdano nebo. Na livadama, u prirodi, bilo bi mnogo svjetlije, iako je noć i premda nema osvjetljenja. Ovdje, među zgradama, kao da se skupila sva tama.

Glasno govorenje nije zabranjeno u zamračenom gradu, ali mi ipak šapućemo. U ovoj crnoj tišini i ne možeš biti glasan.

Pričam Ratku o Stricu, a on se tiho smije.

O svemu mu pričam; i o tome, kako sam dok tete Matilde ostao gladan, a radio cijelo popodne.

— Bezdušna eksploatacija!* — reče Ratko.

Kad ispričah ono glavno, što je brat morao saznati, mnome zavladaju mrak i tišina. Koraci su nam kloparali pločnikom — moji sitni i Ratkovi krupni, muški.

Prostrani Jelačićev trg sabio se među kuće. Trgom je prolazila straža, bat koraka resko je odjekivao kroz tamu.

Odjednom ponovo zacvili sirena.

Najprije tiho, kao da se priprema, pa sve glasnije, dok se ne pretvori u užasan urlik. Zgrabih Ratka za ruku. I on je zastao. Glas sirene jezivo je odzvanjao praznim trgom.

Pripih se uz Ratka, kao da pitam: što sad?

Koraci straže se ubrzaju. Ljudi su potrčali. Sigurno u skloništa. Ali mi nismo znali, gdje su skloništa. Ratko me povuče:

— Trk na stepenice! Idemo gore, u park!

Potrčasmo.

Danju je Jelačićev trg jasno određen: tu je ulica, prolaz za vozila, tamo za pješake. Ali zamračeni grad briše te granice. Trg postaje ravna, jednolična ploča: pločnik, kolnik i platô u sredini trga, pa kolnik i pločnik s druge strane, sada su jedno!

* izrabljivanje, iskorištavanje.

Ubrzo se nađosmo u Dugoj ulici,* koja nas vodi kući. Ali Ratko skrene lijevo, u uzani prolaz prema stepenicama. Sirene su još uvijek tulile.

— Odozgo ćemo bolje vidjeti! — vikao je.

— Šta?

— Bolje ćemo vidjeti!

Izderah se: — A šta vidjeti?

— Avione!

U uskom prolazu prije betonskih stepenica, tama nas je upravo gušila. Začu se grebanje u kućama. Netko je otvarao prozor. U zavijanju sirena, što su tutnjile između zbliženih kuća, osjetih se osamljen. Zahvati me strah. Prodorni zvukovi kao da su mi probili uši i kovitlaju se u želucu.

— Ratkooo! — zapištih, a rika sirena odnese mi glas.

— Štaaa?

— Ne čujeeem!!

Istrgnuh se od brata i objema šakama začepih uši. Ali brzo ponovo prihvatih Ratkovu ruku. Jurnusmo na stepenice. Penjali smo se. Postajalo je svjetlije. Nebo se svakim korakom širilo, a kad stigosmo na vrh, pretvori se u ogroman, smireni plašt.

— Ratkooo! — viknuh.

U taj čas utihnuše sirene. Zvukovi kao da se zavitlaše nad gradom, istanjiše se postadoše krotki i napokon ušutiše. U prvih mah opije me tišina. Onda počeh razaznavati nove zvukove: motore aviona nad gradom.

— Šta je? — upita Ratko.

Zaboravio sam, što sam mu htio reći.

— Ništa. Avioni.

Osjetih se sigurnim ovdje, nad gradom, ispod poznatih zvijezda i kraj Ratka, koga opet mogu dobro čuti.

* Ulica Pavla Radića.

Najednom planuše zrake svijetla. Poput mlazeva divovskih baterijskih lampi snažna svjetlost probi nebesku tamu i zaustavi se podno zvijezda. Snopovi su dolazili s triju strana, ukrštavali se i razilazili.

Naslonismo se na ogradu. Pod nama se u mraku mrznuo grad.

— Traže avione, — reče Ratko.

— Naravno, — okuražih se.

— Čujemo im zvuk, a uskoro ćemo ih i vidjeti.

— A onda će ih srušiti, je l'?

Snopovi svijetla dugo su lutali nebom. Zvuk motora dopirao je do nas, ali ništa nismo vidjeli. Svijetla kao da su rezala tamu, pravila prolaz kroz nju, ali nisu osvjetljavala okolinu.

— To su reflektori, — objasni Ratko.

— Lefrektori, — ponovih.

— Reflektori. Re... Re...

— Re...

U ukrštenim snopovima nešto bljesnu. Kao kukac sjajnih krila, avion se uklještio u reflektorske zmije. Čuli smo ga kako zuji i vidjeli ga!

Ne potraja dugo i zdesna zapraskaju protuavionski topovi. Učinilo mi se, da su na Griču, ali bili su vjerojatno dalje, na Rokovom perivoju. Treskalo je sa zemlje, ali su se i u zraku, kod aviona, čule tihe eksplozije. Udarci su bili sve žešći i češći, a avion se udaljavao. Reflektori su ga pratili, snopovi svijetla se izdužiše i iskriviše.

— Ne stižu ga, — reče Ratko. — Pobjegao je.

Artiljerijska vatra prestade.

Reflektori se ugase: njihova svjetlost naglo je tamnjela na nebu. Opet zavladaju zvijezde. Bilo je potpuno mirno. S prozorâ začusmo daleke ljudske glasove.

— Gotovo. Idemo.

Bio sam razočaran.

Pošli smo. Na Markovom trgu ponovo zaurlaju sirene. Ovo je znak za svršetak uzbune. Kod gostionice »Matejna«, na uglu Demetrove ulice, sirene umuknu. Samo se još jedna oglašavala, umorno i piskutavo — sasvim iz daljine. Onda i nje nestade.

— A da su ga pogodili, on bi pao, je l', Ratko?

— Upalio bi se i pao.

— Upalio?

— Svakako.

Naglo mi zakrulji u stomaku i uhvati me drhtavica. Veoma je hladno i gladan sam.

VI

Slijedećeg dana uveče, Nijemci uđoše u Zagreb.

Bio je dan, kao svaki drugi dan. Veselo nebo sa svilastim bijelim oblacima, što nečujno i tromo putuju s istoka prema zapadu i uranjaju u bezdan šume iza Sofijinog puta; u zraku su lastavice, na propupalom zelenkastom drveću vrapci, a pod strehama golubovi gušonje; iznad streha, na crvenim krovovima, šuljaju se vitki macani podmuklice i gaze svojim jastučastim šapama po ugrijanim crepovima ili, sklupčani, lijeno žmure na toplome suncu, trgnu se, počešu nožicom iza uha i zijevnu, pokazujući proljeću svoje bijele, šiljaste zubiće.

Avione nismo vidjeli. U proljetnom smirenju toga dana kao da smo zaboravili na rat, što se, neumitno i vješto, prikradao našem gradu.

Druga Seka — ona nasmijana, s dječačkim ošišanom kosom — pozajmila mi je plavu, gumenu loptu, pa sam se igrao pred kućom. Bacao sam je na stražnji zid kapelice i hvatao rukama. Lopta bijaše mala i već prilično omekšala, ali još uvijek dobra; zgodno bi bilo, da imam takvu loptu sasvim za sebe.

Pred dućanom stoji gospon Tonček i sunča se. Trbuh mu se zaoblio pod sivom pregačom; njiše se na petama, puši, zabacuje ruke na leđa i okreće glavu za prolaznicima: sad na lijevu, sad na desnu stranu.

Pomislih na prošlu crnu noć, zbunih se, lopta odskoči od zida, udari me u glavu, odbije se i otkotrlja niz Dugu ulicu.

Potrčim za njom. Kotrljala se živahno, želeći pobjeći, skakutala preko kamenčića kao šestinski potok i zaustavila se na otpaloj grani kod kanala, podno parka. Sagnuh se da je podignem i ostadoh čučeći; vabila me suha grana. Otkinem njen kraj, drvo prsne uz sitni prasak, kora se odvali i pokaže se unutarnji dio: gladak, suh i čist. Mrvio sam komadić kore, mljeo ga među prstima, i na dlanu mi osta smeđa prašina. Kao barut, pomislih. Za sasvim suho drvo se i kaže: gori kao barut. Samo, barut gori još bolje; mnogo naglije i žešće. Ljudi ga stavljaju u puščane metke i granate. Na udarac barut se upali i prasne, a metak šikne prema cilju. Ratko mi je to objasnio. Nema rata bez baruta! Trebalo bi nabaviti baruta, mislio sam, i pucati. Sada je rat i smije se pucati. Svi pucaju.

Odozdo s ulice začuh korake. Zabavljen granom, čučeći, s rukama između raširenih golih koljena, ugledam dva visoka oficira, kako mi se, idući ukorak, brzo približavaju. S blistavo olaštenih crnih čizama zrcalilo se sunce: kao da je koža ogledalo. Oficiri su glasno razgovarali, grohotali se, o bedra su im udarale sjajne kožne torbice, a uniforme im bjehu čiste i oštro izglačane. Prošli su kraj mene poput snažnih, lijepih pobjednika. Ja sam se pokušao ogledati u njihovim čizmama. Ali su prošli u trenu, pa sam ustao i, zadivljen, s loptom u ruci, gledao za oficirima.

S prozora svoga stana motrila ih je Stara gospođa; sijeda, u crnoj starinskoj haljini, djelovala je otmjeno i drago. Toplo se nasmiješila oficirima, a oni joj salutiraše. Divnim korakom otišli su u pravcu Jurjevskog groblja.

Bacih granu od sebe i otrčah do kapelice, da iskoristim loptu Druge Seke.

*

Veče sam dočekao s Ratkom u Patačićkinoj ulici.

Omladinci su, kao obično, lunjali dvorištem, zabavljali se ili ležali na krevetima. Jedna grupa se okupila oko gitariste i vježbala pjesmu »Vrati se, čedo moje«. Ja sam se ukotvio pred ping-pong stolom i dugo pratio mnogobrojne igre, iskrećući glavu lijevo-desno, kao gospon Tonček danas pred dućanom — samo mnogo brže, tako da me je zaboljela šija. Vrebao sam priliku, da makar načas ugrabim mali reket i udarim lopticu. To se nije događalo često, jer su se igrači neprekidno izmjenjivali, ali ja sam bio strpljiv. Pritom sam s oduševljenjem slušao, kako se neki pingpongaši spremaju donijeti deku i nabiti je gitaristi na glavu — svima je dosadilo ponavljanje pjesme.

Veče je na pragu. Užareni oblaci gomilaju se poput brda na zacrvenjelom zapadu i prvi blijedi sumrak prekriva dvorište.

Ratka nije bilo. Ostavio me ovdje da čekam, a sâm otišao u grad.

Pojavio se tek sada, kad je bijela ping-pong loptica poprimila laku sivoću predvečerja. Išao je brzo, i ja opazih, kako se već kod dvorišnih vrata mladići okupljaju oko njega. Dvorištem odjednom prostruji šapat — kao da je neobična neka vijest jurnula na sve strane.

Momci napuste igru i potrče gomili. Nisam znao, što se događa, niti sam na to mislio u tom trenutku. Naglim pokretom zgrabim reket i stanem grozničavo tražiti lopticu na pješčanom tlu. Zavukoh se pod stol, gdje je bilo još tamnije, i jedva jedvice se dočepah lopte.

Tek tada sam začuo Ratkov zadihani i zaplašeni glas:

— Nijemci su u Zagrebu! Kolona tenkova kreće Maksimirskom cestom!

Glas bijaše jasan, jer je odjednom u cijelom dvorištu zavladala tišina.

Opet drhtave Ratkove riječi:

— Ulaze bez otpora...!

Izvukoh se ispod stola. Omladinci su stajali potpuno mirni. Kao ošinuti. S reketom i lopticom u ruci zurio sam u raskrvavljeno brdo oblakâ. Obuzeše me čudne slutnje. Položih igračke na stol i potrčah u gomilu prema Ratkovom glasu. Učinilo mi se, da u njemu čujem plač.

*

Išao je, a suze su mu tekle niz obraze.

Išao je uzdignute glave i nije se stidio suza.

Jecao je:

— Svinje! Svinje!

Objema rukama prigrlih njegov lakat i pritisnuh lice na mišicu. Hodao je brzo, kao da me ne vidi; udaralo me po obrazu, ali nisam mario.

Nikad još nisam vidio Ratka plakati!

Stezalo me u grlu, noge su mi se plele s njegovima.

— Ovako sramno! Ovako sramno!

Govorio je za sebe, a suze su mu ulazile u usta.

— Ratko, Ratko! — grcao sam. — Nemoj! Ratko!

Tišina nas je pratila ulicom. Obrisi zaplašenih ljudi titrali su mi pred zamućenim očima. Netko je trčao. Još je netko potrčao. Mnogi su trčali, preskakivali daščanu ogradu gradilišta i žurili u Vlašku ulicu.

Ratko se najednom strese. Stao je.

— Bez ijednog metka, majko moja! Bez ijednog metka!

Zarida i zari lice u dlanove.

Prolaznici su trčali.

Nitko ga nije gledao, mi nikoga nismo vidjeli.

— Ratko, Ratko moj... Nemoj, Ratko! Dragi Ratko!

Obujmih ga i priljubih glavu na njegova prsa.

Ugasili se crveni oblaci.

Posvuda je sivo, sasvim sivo.

*

Na Trgu Burze* skupljala se svjetina. Neodređena uznemirenost vladala je na licima ljudi.

Iz Vlaške ulice, kroz Draškovićevu, dojuri motocikl; na njemu čovjek u kožnom kaputu, s velikim naočarima preko očiju; na sjedalu iza njega smjestila se žena raskuštrane kose, jednu ruku stavila na muškarčevo rame, a u drugoj držala malu, žensku torbicu i mahala njome.

Drečala je:

— Evo ih! Dolaze! Dolazeeee!

Motocikl prođe Draškovićevom ulicom i zakrene u Jurišićevu. Duž cijele Jurišićeve ulice, znatiželjnici su stajali na ivici pločnika: kao da su napravili svečani špalir. Sredina ulice bila je prazna, te sam na kraju mogao vidjeti Jelačićev trg. Motocikl je jurio, postajao sve manji, a žena je neprestano vitlala torbicom i drečala se.

Zatim dojuri još jedan motocikl, proleti kraj nas i nestane. Za njim automobil; i još jedan. Onda stanka.

Smračilo se kao pred oluju.

Prazan, sivi kolnik je čekao.

Izdaleka zatutnji.

Opet motocikl: zelenkast i siv od prašine. Na njemu vojnik, Nijemac, sa čeličnim šljemom na glavi! Gledaoci se uznemire. Istegnu vratove, zažagore.

---

* Danas Trg Jože Vlahovića.

Iza ovoga još nekoliko motocikla. Na svima Nijemci, hladna pogleda, upravljenog preda se. Imali su tanke, sivkaste kišne kabanice, a preko leđa prebačene puške.

Nijemci u Zagrebu!

Bilo mi je kao da snivam čudan neki san, nevjerojatan u svojoj oštrini, tvrd, zagušljiv i bolan. Pogledah Ratka: lice mu bješe ukrućeno, zubi stisnuti, oči crvene od suza.

Ljudi su gledali desno, prema uglu Vlaške ulice. Znao nisam, ali sam osjećao, da još nije došlo ono *pravo*. O tom su govorili pogledi znatiželjnika oko nas i zatomljeno mrmorenje na trgu.

Motocikli s Nijemcima prođoše, i opet nastade stanka. Prazni kolnik je čekao.

*

Uz strašnu metalnu tutnjavu naiđoše tenkovi. Grdosije su se valjale i treštale, jedna za drugom, iz Vlaške ulice prema nama. Svjetina se uskomeša, govor postane glasan, izmiješa se s bukom tenkova; a kad ovi stigoše do nas, njihova tutnjava uguši ljudske glasove i zagospodari ulicom. Gomila se ljudi gura na pločnicima; jedan gospodin u zelenom šeširu s planinarskim značkama moli malo mjesta za svoga sinčića, smješta ga sasvim naprijed, da bolje vidi. Posvuda oko nas su kuće, a na svim prozorima načičkali se ljudi; tramvajske žice, opasne i tvrde, izdužile se prazne na sve strane, nepotrebne su i izgledaju mi nedužne i tanke.

Tenkovi!

Znam, da su ovo tenkovi, ali ipak vučem Ratka k sebi i vičem u zaglušnu buku: — To su tenkovi, je l'?

Dosad sam samo slušao o njima, i sanjao ih, ali su u snu bili drukčiji, manje strašni.

Jedan za drugim tutnje pred mojim očima. Iz njihovih kupola vire vojnici, do pasa su napolju i gledaju preko naših glava. Pokušao

sam brojiti tenkove, ali odustah. Jedan tenk, dva tenka, tri, četiri, pet, šest, osam, jedanaest tenkova, trinaest, dvadeset — nailaze jedan za drugim u savršenom redu, u jednakim razmacima; čitava ih je rijeka, zakreću u Jurišićevu ulicu, drobe kaldrmu oko tramvajskih tračnica na zavoju, urlaju, čelične gusjenice se obrću i zveče, metal udara o kamen, frcaju iskre; ugrijane sive tvrđave isturile duge topovske cijevi, kao posve ravno ispružene slonovske surle; na raskršću Jurišićeve ulice usporavaju vožnju i čitavim se oklopnim tijelom pomiču udesno, drešću, zanjišu se i uz plavkasti oblak benzinskog dima jurnu naprijed.

Više ne vidim Jelačićev trg. Tenkovi su mi zastrli vidik. Vidim samo njih: tenkove, tenkove, tenkove. Poigravajući i titrajući, gvozdena se zmija bez otpora utiskuje u srce grada.

Ratko me uhvati za ruku.

— Idemo!

Obišavši gomilu na Trgu Burze uđosmo u Jurišićevu ulicu. Pločnikom su prolazili ljudi. Neki su hitali i nisu gledali tenkove. Jedna je žena gurala pred sobom dječja kolica; sklopljenih očiju i otvorenih ustašca,

u njima je spavalo dijete. Žena se žurila i gotovo svi su se nekamo žurili. Tenkovi tutnje i prolaze, kao da im nema kraja. Susrećemo i naše vojnike; strgli kokarde sa šajkača i izgubljeno gledaju pred sebe — lutaju, ne snalaze se. Neki se vojnici vesele svršetku rata i idu zagrljeni; domahuju Švabama na tenkovima, kao da su im prijatelji. Tenkisti ne odgovaraju na te pozdrave, gledaju preda se. Neki se smješkaju, ali njihov smiješak nije prijateljski.

Najednom me obuzme strah.

— Ratko!

On me pogleda.

— Ratko, što ćemo sad?

Nasmiješio se. Ratko se nasmiješio!

— Idemo doma, — reče, — mama je sigurno zabrinuta.

Pred zgradom pošte ugledasmo čudnu sliku.

Jedan naš vojnik bacio je šajkaču u zrak i dočekao je rukama. Ponovo je bacio i dočekao. A onda zamahne desnicom i tresne šajkačom o prašni pločnik. Pritom je vikao i smijao se. Bio je pijan. Zapjevao je i stao plesati oko kape:

Čeka mene draga seka,
evo ti meneka!
Ju, ju, ju!

Nekoliko se prolaznika okupi oko pijanca. Gledali su ga radoznalo, zabavljao ih je. Pjevušio je i cerio se, izmišljao pjesme i riječi:

Idem kući, ju, ju, ju!
Čuvat svoju kravicu!

Zatim se glupavo zacerekao, stavio kažiprst na čelo, zaljuljao se i viknuo: — Ja sam to znao!! Sve sam ja znao! — I ponovo cupne oko šajkače:

Što će meni
šajkača na glavi,
Iju-ju!

U taj čas jedan se čovječuljak progura između gledalaca, zagrli pijanog vojnika, stane na šajkaču i uze je gaziti. Udari je kao nogometnu loptu do zida pošte, skoči kao mačak na nju i nastavi gaziti.

Trgnuh se prenerażen.

Bio je to Stric!

Stadoh vući Ratka za rukav, kao da ga želim upozoriti, da je ovaj ružni čovječuljak Stric, iako je to Ratko sâm vidio.

Onda se dogodilo nešto još čudnije.

Stricu, koji je još uvijek skakao po šajkači, pristupi pogurena, mala starica. Uhvati ga nježno za ruke i pogleda u oči. Stric se umirio, malko nasmiješio na staricu, kao da očekuje blagoslov. Ona podiže ruke, uhvati mu majčinskom kretnjom glavu, tako da je Stričeva lubanja počivala u njenim dlanovima, i onda mu pljune u lice!

Stric se zabezekne i otvori usta kao som.

Starica se sagne, diže šajkaču, strese s nje prašinu i metne je na izbočinu poštanske zgrade. Zatim se šepesajući udalji.

Posred ulice tutnjili su njemački tenkovi, a Stric je stajao popljuvan, zabuljivši se u staricu, koja je odlazila. Najednom se osvijesti, otare šakom pljuvačku s lica, zakorači za staricom i zaurla:

— Čekaj!! Vještice stara, pokazat ću ja tebi!

Ali nije učinio no dva-tri koraka. Priskoči jedan mladić i brzim pokretom nabije mu šešir na oči. Stric se zavrti i stade udarati rukama u prazno oko sebe. Mladić ga uhvati za ramena, okrene i snažno udari nogom u stražnjicu! Sa šeširom do nosa, Stric zatetura i jedva se zadrži na nogama. Izgledao je nepodnosivo smiješno, i gledaoci se stanu veselo hihotati. I ja se počeh smijati. Uto Stric uspije izvući glavu iz šešira. Bio je zajapuren, sav crven od bijesa i sramote. Koluťao je očima i vrtio se, tražeći krivca. Ali mladića je već davno nestalo. Gledaoci su se razilazili.

I mi pođosmo. Nismo se željeli sresti sa Stricem.

Sve do Jelačićevog trga ponavljala se ista slika: uznemireni i užurbani prolaznici, gledaoci i tenkovi, što su jednako tutnjili ulicom.

— Jesi li ga prepoznao? — upita Ratko.

— Koga?

— Onog mladića, koji je udesio Strica?

— Ne...

Suviše sam bio zabavljen Stricem, da bih mogao svratiti pažnju na mladića. Ratko mi nije rekao, tko je on. Tek kasnije sam saznao, da je to bio Dugi Pero, kolovođa Gričana.

Kraj šatra na Jelačićevom trgu* naguralo se stotinjak ljudi i gledalo u tenkove, koji su ovdje usporili vožnju. Neki razdragani gledaoci kupovali su pod šatrama naranče i bacali ih Nijemcima na tenkovima. Tenkisti s kupola vješto su ih hvatali, saginjali se i dodavali naranče svojim drugovima u tenku.

Ratko progunđa:

— Peta kolona!

Nisam vjerovao svojim očima! Ovi se ljudi raduju dolasku Nijemaca! Švaba!! Neka obijesna, nalickana djevojka slala je rukom poljupce mladim vojnicima s tenkova. Jedan fini, elegantno odjeveni gospodin bacao je neprijateljima čitave kutije cigareta. Nijemci su primali darove, smješkali se hladno i nestajali sa svojim tenkovima u Ilicu.

To je dakle »peta kolona«! Ja sam je sasvim drukčije predočavao u svojoj mašti. Zapravo ne znam kako, ali ovako sigurno ne. Osjećao sam je poput nemani, proždrljive i podmukle, bez određenog oblika. Poput užasa bez lica, samo s kandžama, što se pružaju prema plijenu.

* Nekad je na trgu (Trgu Republike) bila pijaca, »plac«, kao danas, na pr., na Britanskom ili Kvaternikovom trgu; ukinuta je nekoliko godina prije rata, kad je otvorena tržnica na Dolcu, ali su prodavači voća imali svoje šatre.

Kad smo se uspeli Dugom ulicom do Kamenitih vrata, buke tenkova više nije bilo. Samo su zabrinuta lica prolaznika govorila o onome, što se dolje događa. Grupa djece trčala je niz Dugu ulicu gledati Nijemce; mamila ih je neočekivana novost.

Cijeli je Zagreb bio zatečen i iznenađen.

*

Za vrijeme večere smo razgovarali. Svi smo govorili, i ja, samo je mama šutjela.

Očekivali smo Strica, ali on nije došao. Sigurno »grebe po bifejima«, kako bi rekla teta Matilda. Netko je zakucao na vrata i pozvao Ratka. On je izišao na stubište i brzo se vratio.

— Tko je to bio? — upita otac.

— Nitko. Jedan kolega.

— Sad treba što manje izlaziti. Opasno je.

Nisam razumio oca, ali ne upitah ništa. Ratko je šutio i ozbiljno gledao preda se. Priđe mami, koja je na štednjaku prala tanjure, i pomože joj brisati.

— Sada je rat gotov, — umorno će tata.

Ratko odloži obrisani tanjur i okrene se.

— Nije, — reče. — Sad počinje.

Otac ga pogleda oštro, spreman da nešto kaže, a onda obori pogled. Drijemalo mi se. Zijevnuh.

— Da zamračim prozor? — upita mama.

Tata uzdahne i slegne ramenima.

— Možeš...

*

Ja volim automobile. Dok smo stanovali u vili mistera Parkera, često sam se vrzmao oko crnoga Bjuika, zavirivao ispod karoserije i pokušao pritisnuti trubu na volanu. Rus bi me uvijek potjerao, ali to nije odagnalo moju radoznalost.

U gradu, pred hotelom »Milinov«*, rado bih se priključivao građanima, koji su promatrali parkirane automobile. Samo, mama nije pokazivala zanimanje za njih, pa smo uvijek brzo odlazili.

Jutrošnje sunce pozdravilo je Jelačićev trg, nagrđen tenkovima. Mnogi su ovdje prenoćili, smjestivši se ukoso na pločnike, na platô trga i na tramvajske tračnice. Ljudi su obilazili oko njih, kao da gledaju izložbu. Bilo ih je, koji su se divili njihovoj modernoj tehničkoj opremi i snazi — tenkovi propale jugoslavenske vojske bijahu starinska rugla još iz Prvog svjetskog rata.

Šećući s dječurlijom po trgu, poželih da razgledam tenkove, kao što sam običavao zirkati po automobilima. Uostalom, mnogi su to činili. Plaho su dodirivali čelične gusjenice, potiho jedan drugom davali stručna objašnjenja, dok su mladi plavokosi Nijemci, uhranjeni i crvenih vratova, stajali naslonjeni na svoje pancere, tako oni nazivaju tenkove, pušili i međusobno razgovarali. Jedan je objesio zrcalo na kukicu tenka i mirno se brijao. Vladali su se kao pobjednici, koji dobrodušno pružaju »ubogim civilima« radost promatranja, ali ne obraćaju na njih pažnju. Na poneko pitanje kratko su i spremno odgovarali. Kad bi se kod ponekog tenka zapodjeo razgovor s vojnikom, odmah bi se stvorila grupica slušalaca.

Prišao sam jednoj takvoj grupici.

Mladi Švabo je prilegao na gusjenicu, sunčao se i čačkalicom čeprkao po zubima.

Pred njim, lijepo odjeven i udvorno nasmiješen, stajao je Viktor! Upravo je zatvarao kožnu futrolu svoga fotoaparata, jer mu je vojnik objasnio, da je fotografiranje zabranjeno. Viktor je pokorno poslušao, a smiješak nije silazio s njegovog lica. Smučilo mi se.

Htio se, otmjeni gospodin, pokazati i fotografirati Nijemca i sad mu je bilo neugodno pred gledaocima. Da spasi ugled, poče švapčariti:

* Danas hotel »Dubrovnik«.

— Sind Sie nicht müde? Niste li umorni?

— Nicht zu viel, — odvrati Nijemac, ne vadeći čačkalicu iz usta. — Ne suviše.

Viktor nategne smiješak:

— Nicht zu viel, ha-ha! Natürlich, nichts ist zu schwehr für einen deutschen Soldaten . . .* — i pritom prijateljski potapše Švabu po ramenu.

Ovaj se namrgodi. Viktor povuče ruku.

— Auserdem . . . — produži usiljeno, — diese prächtige Fahrzeuge!**

Švabić ga ne udostoji odgovora. Okrene se svom drugu s druge strane i vikne:

— Heinrich, Mensch, hast 'ne Zigarette?***

Viktor poskoči, hitro izvadi kutiju cigareta i gurne je soldatu pod nos. Ovaj prihvati kutiju, izvadi jednu cigaretu, a cijelu kutiju mirno strpa u džep.

— Feuer! — promrmlja. — Vatre!

Viktor brzo upali šibicu i prinese mu je.

Onda sam otišao. Više nisam mogao gledati Viktorovu bijedu.

*

Kolporteri su izvikivali jutarnje novine. Bile su to prve ustaške dnevne novine u Zagrebu. U njima se slavio dolazak ustaša, koje su novine prozvale hrabrim osloboditeljima; ustaše su — tako je pisalo — pobjedonosno ušli u Zagreb, i cijeli je narod u suzama radosnicama dočekao veličanstveni ulazak junaka! Pisalo je, da su kulturni Nijemci najveći prijatelji našeg naroda i da dragovoljno prolijevaju

* Ne suviše, ha-ha! Naravno, njemačkom vojniku ništa nije preteško . . . (Njemački.)

** Osim toga, ova sjajna vozila! (Njemački.)

*** Hajnrih, čovječe, imaš li (jednu) cigaretu? (Njemački.)

krv za naša domaća ognjišta. Sve jugoslavenske novine, u kojima su bili zgodni crteži o Paji Patku, Šilji, Popaju i Miki Mausu, prestale su izlaziti. Ustaški prijatelji provaljivali su u trgovine, pljačkali, odnosili robu i palili knjige. Nijemci su to gledali i smješkali se.

Ali, to je bio samo mali početak.

*

Prvog uniformiranog ustašu vidio sam pred oltarom Kamenitih vrata. Klečao je i molio se bogu.

Bio je to neki kepec, niži od Ratka, u žuto-zelenoj uniformi, s kapom, na kojoj je bilo prikvačeno metalno bijelo slovo »U«, s dvjema bombama i malim bodežom o opasaču. Kapa je bila kraj njegovih koljena, a on je pobožno buljio u smrdljive, napola izgorjele svijeće.

Kad je ustao i izišao na pločnik, vidjeh mu lice. Isprva mi se učinilo slično neotesano kao u Strica, jer ustaša je gornju usnicu ukrasio pepeljastim brčićem, ali sam kasnije zaključio, da je Stric još neotesaniji. Onda još nisam znao, da je i Stric ustaša, još gori od ovoga kepeca. Kepec je stigao kamionom iz Italije. Tamo se nalazio u ustaškom logoru. Bio je plaćen da bude ustaša.

Sve je on to ispričao četvorici znatiželjnika, koji su ga pred Kamenitim vratima razglédali kao čudo.

— A koliko vas je došlo? — upita ga jedan.

— Dva ili tri kamiona. Puna!

Ustaša se igrao bombom i ponosno gledao slušaoce.

— A vi ste došli, čim ste saznali da su Nijemci ušli u Zagreb? — upita ga znatiželjnik lukavo.

— Odmah! — oholo će ustaša. — Nama je to javljeno!

— To je organizacija! Savršeno! — Znatiželjnik malo okrene glavu i namigne svojim drugovima. Tek sad ga prepoznah! Bio je to plavi drug iz »Vučje jame«! Glavom on! Zastade mi dah.

Kepec se napuhnuo od zadovoljstva.

— Znači, — produži plavi, — prvo Nijemci, a odmah zatim vi.

— Naravno.

— Pa to je krasno! I tako ste oslobodili domovinu!

Ustaša nije primijetio porugu.

— Ima tu još posla, — reče.

— Da, da... treba dočekati Talijane...

— Oooo! I oni će doći!

— A *on?*

Kepec se uzmuva.

— Tko?

— Pa *on*... znate... — Plavi je zapitkivao oprezno.

— Poglavnik* će doći! Da, sigurno! — Posumnjao je i prijeteći pogledao slušaoce. — U to možete biti uvjereni!

Onda se brzo okrene, siđe malim stubama i otkotrlja se niz Dugu ulicu, zadržavajući na sebi poglede prolaznika.

Nisam se usudio javiti plavom drugu pa otrčah kući.

*

Staru gospođu zatekao sam kako stoji iza prozora svoga stana. Kimnula mi je.

— Kako si, Vlado?

— Molim, dobro.

Bila je draga i smiješila mi se.

— A gdje si bio?

— Molim, — bubnuh, — gledao sam ustašu!

Smela se i ništa nije rekla, a ja nastavih:

— Ima bombe i moli se bogu!

Stavila je prst na usta, upozorivši me da šutim. Ali ja nisam shvatio te produžih glasno šapćući i istežući vrat prema njoj:

---

* »Poglavnik« je službena titula onog tipa, o kojem je Ratko pričao Vladi.

— I ima nož i veli, da tu još ima posla!

Vrlo se uozbiljila i rekla mi, neka otrčim u stan i zamolim Ratka, da odmah dođe k njoj. Učinio sam joj po volji, ja volim Staru gospođu. Poslije me Ratko izgrdio i rekao mi, da o *tim stvarima* ne treba govoriti. Nikome i nikad!

— A tebi? — pitao sam.

Nasmijao se.

— Meni možeš. Ali samo meni. I tati.

— A mami?

— Bolje ne.

Vrtjelo mi se u glavi i nisam mogao shvatiti Ratka. Ispričao sam mu, kako je plavi drug razgovarao s ustašom. Nije se iznenadio, ali me upozorio vrlo ozbiljno:

— Ti nisi vidio onog druga.

— Jesam!

— Ali, Žgepče, shvati: ne smiješ ga vidjeti i nisi ga vidio. *Nikad* ga nisi vidio. Ti ga uopće ne poznaš!

Uvrijedih se.

— Poznam ga!

Ratko mi uhvati glavu među dlanove (kao ona starica Strica!), i prijateljski me duboko pogleda u oči. Dugo mi je objašnjavao o ratu i ustašama, i rekao, kako sad moramo umjeti da čuvamo tajne. Ako to ne činimo, može plavi drug biti ubijen! I ne samo on. I Ratko može biti ubijen.

Stresoh se. Suze mi navru na oči.

— I ti...?

— I ja, Vlado. I mnogi dobri drugovi. Zato moraš šutjeti. Hoćeš li?

Disao sam brzo i gledao u Ratkovo lijepo lice.

— Šutjet ću! Kao grob! — Taj izraz čuo sam višeput od majke. — Kao grob! — ponovih.

*

Proljetni dani protjecali su mi u neradu, a to znači, da se baš nisam mnogo igrao. Obuzeše me čudne misli, i nisam se više osjećao slobodnim. Ratko nema škole, ali vrlo često odlazi od kuće i nema ga po čitavo prijepodne ili poslijepodne.

Nisam znao što radi i kamo ide, ali me onaj razgovor s njime toliko uplašio, te se stadoh pribojavati za brata. Sretan sam, kad se nalazi kod kuće; iziđe li, zahvaća me tihi strah, koji ne mogu sasvim otjerati.

Ali s vremenom se smirih.

U strmom vrtu iza naše kuće, široko su procvale trešnje, kruške i jabuke. Zeleni Sofijin put isprepleo se šarenom svježinom proljeća, koja raduje i traži od čovjeka da trči.

Stoga sam se radovao i trčao za leptirima.

VII

Pravo da kažem, ja sam zaljubljen. Nije mi to prvi put, ali sad je ozbiljno. Prvi put bilo je još u vili gospodina Parkera, gdje je igrala tenis gospođica Marta. Imala je kestenjastu glatku kosu, koju je vezivala šarenom vrpcom, i nosila laganu svilenu haljinu — ne sjećam se, je li haljina bila crvena s bijelim krugovima ili bijela sa crvenim krugovima; boje su mi se nekako izmiješale u glavi. Ali sjećam se, kako je gospođica Marta veselo mahala reketom i smijala se, kako je pobjeđivala mistera Glovera, koji se onda ljutio, a ona je raspoloženo trčala k stolu u kutu parka da popije limunadu. Limunada bješe zamamna, s komadima leda, što su plivali u kristalnom vrču. Često sam sanjario o gospođici Marti i zamišljao kako bi bilo prekrasno da ona plače, a ja da je zaštitnički tješim. Ali ta je ljubav zauvijek prošla.

A sada — ovo je ozbiljno.

Ona je nećakinja Stare gospođe, ide već u gimnaziju i zove se Tanja. Viša je od mene, ali to ne smeta. Došla je iz Novog Sada —

to je grad u Madžarskoj, a prije je bio kod nas. Sada se zove Ujvidék. Tanjini roditelji su ostali tamo, a ona došla u Zagreb da živi kod tete.

Upoznali smo se prvog dana.

Zasjeo sam posred stepenica, na ulazu u kuću i pokušavao pljuvačkom pogoditi palac lijeve noge. Teško mi je uspijevalo, i ispred mene bilo je na stepenicama sve mokro. Onda je ona naišla. Pravio sam se da nešto važno promatram na svojoj bosoj nozi i nisam se pomaknuo. Ona je zastala i rekla prijateljski:

— Hoćeš li mi dozvoliti da prođem?

Bilo mi je strašno neugodno i, da opravdam svoj bijedni položaj na stepenicama, uhvatim rukom lijevu nogu i stadoh se na stražnjici pomicati ustranu.

— Ah, — rekla je, — boli te noga? Žao mi je.

Šmrcnuo sam i osjećao se mizerno. Što bih dao, da mi je noga zaista pozlijeđena i krvava! To bi bio spas!

— Ništa, proći će, — propentao sam smeteno.

— Da vidim šta ti je!

— Nije ništa.

— Da vidim!

— Sitnica... — istisnuh iz sebe i pocrvenjeh do ušiju.

— Ti si junak, — rekla je, a ja bih bio dao sve, da se zemlja otvorila poda mnom i progutala me cijelog.

Upitala je: — Kako se zoveš?

— Molim, ja se zovem Vlado, — odgovorih i na svoje zaprepaštenje opazim, kako ona promatra moje ispljuvke na stepenici.

— Oh, jadniče, pa ti si plakao! Jako te boli!

Više nisam mogao izdržati; lice mi se iskrivilo i mora da sam izgledao vrlo glupavo. Zaželio sam smjelo i muški priznati, da to nije od suza, već da sam pljuvao i da me ništa ne boli, zaželjeh joj isplaziti jezik i otrčati bilo kuda; ali umjesto toga progovorio sam tuđim, nepoznatim glasom:

— A kako se vi zovete?

Rekao sam »vi«, i to me zbuni dokraja. Odgovorila je i gledala me, a u mojoj glavi kao da Indijanci zaplesaše ratni ples uz udaranje bubnjeva. Čini mi se, da je još nešto upitala, ali ja sam naglo i divljački nepristojno ustao, uhvatio rukom lijevu nogu i vješto jednonoške odskakutao stepenicama do našega stana. Kao ćopavi mačak!

*

Tanja ima duge, crne pletenice. Jednom se češljala pred prozorom, i ja sam, zapanjen, vidio njenu divnu kosu.

Govori sporo, a glas joj je dubok i mekan. Kao da dolazi s drugog svijeta. Riječi izgovara čudno, milina ju je slušati. Isprva je govorila »ceo dan«, »lepo sunce«, »letnje vreme« i »mnogo mi je dobra tetka«. Ja sam bio »velik mangup«. Uskoro je prestala tako govoriti! Ne znam zašto, privikla se valjda na naše. Sada govori kao i mi, ali ne sasvim: u njenom glasu osjećam prijatnu daljinu i jedan strani, mili zvuk.

Ja volim Tanju.

Često čučim na stepenicama i motrim, hoće li izići iz stana Stare gospođe. Ali ona rijetko izlazi, ne igra se s djevojčicama na ulici. I bolje je tako, mislim, ona nije kao druge.

Jednom sam šetao s njom.

Vriskajući molio sam mamu, da mi dozvoli obući nove cipele i dugo sam se umivao. Pokazivao sam Tanji grad. Kad danas pomislim na tu šetnju, osjećam kako je lijepo živjeti.

Na Markovu trgu sam je upozorio na »peticu« gdje su pogubili Matiju Gupca. Ona je znala za Matiju Gupca i vjerovala mi, da je upravo na tom mjestu stajalo užareno prijestolje. Pokazao sam joj uspinjaču i pričao o misteru Parkeru, o rodi i o Lady. Ono o Gustavu i Rusu sam izostavio, jer nije važno. Slušala me i divila se i rekla, da sam mnogo toga proživio.

Popeli smo se na željeznu ogradu Strossmayerovog šetališta i promatrali grad. Nismo vidjeli Nijemce i ustaše i nismo htjeli znati za rat. Tanja je pričala o svojim roditeljima, o brodovima na Dunavu — ti znaš kako izgledaju brodovi, Vlado? kako ne bih znao! — i o tramvajima, koji su u Novom Sadu drukčiji i manji. Saznao sam, da je veoma tužno, što se njezin grad više ne nalazi u našoj zemlji. Tamo je sunce tako jako, da se od njega odmah pocrni, na korzu

ima mnogo, mnogo ljudi — ima i kod nas, Tanja, to zna Ratko! — i svake večeri svira ciganska glazba — jesi li kad čuo ciganske muziku, Vlado? kako da ne, sto puta! — i hljeb je tamo sasvim, sasvim bijel.

Onda se oglasilo zvono s katedrale.

Trčali smo kući. Tanja me uhvatila za ruku i vukla, a ja uprijeh sve snage da trčim brže i da povučem nju. Uspio sam malo i smijao se. Nikad nisam bio tako sretan!

VIII

Očekivao sam da će se na platnu pojaviti lavlja glava, pomaknuti se, lav da će muklo riknuti i zatim se smiriti, kao da nije živ. Tako je bilo, kad sam gledao prošlu filmsku predstavu.

Pridigoh se — za mnom se pridizala i sjedalica — i glasno šapnuh Ratku:

— Nema lava!

— Nema, sjedi.

Oko nas mrak i ljudi u mraku. U tamnoj dvorani je vruće. Ratko mi je protumačio, da sam ja kriv za ovu vrućinu. Na posljednjoj predstavi uvijek je vruće, jer su prije nje još dvije, pa se ne stigne dobro provjetriti. Ali ja nisam kriv! Rekli su mi: »Idi u »Europa«* kino i kupi tri karte.« »A kakve?« pitao sam. »Bilo kakve«, odgovorio je Ratko. Na blagajni sam zahtijevao tri karte i dobio ih. Nisam mogao znati, za koju su predstavu!

Bilo mi je žao što nema lava. Uvijek sam u sebi kino poistovjećivao s glavom lava, ponosnom, obraslom, gustom, debelom grivom. Nisam znao, da gledam njemački film, i da su ustaše zabranili američke filmove s lavom, isto kao što su ukinuli novine s Mikijem, Šiljom i Popajem mornarom.

Umjesto lava, na platnu se pojaviše tenkovi, njemački tenkovi, isti onakvi kakve sam vidio u Zagrebu. Jurili su preko ravnice, a za njima se dizala prašina. Pogledah prema stropu. Snop svijetla presijecao je dvoranu; pozadi tanak, pa sve širi, a kod platna velik, upravo kao platno. Bio je nemiran i u njemu se neprekidno nešto mijenjalo: sad je tamniji, sad svjetliji. Učinilo mi se, da je taj snop sastavljen od mnogo zrakâ svijetla što se prepliću jedne s drugima. Upozorio sam na to Ratka. Rekao mi je, neka se umirim.

---

* Riječ je o najstarijem zagrebačkom kinematografu. Prije četrdesetak godina zvao se »Balkan«, kasnije »Evropa« pa pred rat ponovo »Balkan«. Za vrijeme rata prozvan je »Europa«; danas opet nosi stari naziv — »Balkan«.

Na tenkovima bijahu Nijemci. Dosadno. Uvijek iste slike. Nijemci nose puške, imaju šljemove na glavama i idu, idu.

— Kamo idu Švabe? — upitah Ratka.

Naljutio se i rekao mi da šutim. A ja sam znao da idu u Rusiju, o tome se posvuda priča; pitao sam tek onako.

Nakon prašine vidjeh kišu. Tenkovi se valjahu u blatu kao prasci. Nijemci su jedva dizali noge iz dubokog blata; teško su hodali, a muzika u kinu je svirala glasno. Onda se slika promijeni. Gruvali su topovi, zemlja se tresla i dizala u zrak, sve je bilo prljavo. To padaju granate, znao sam, ali me svrbjelo pod jezikom i htio sam upitati Ratka. Ali nisam. Ratko je razgovarao s drugom do sebe, nešto su šaptali. Za toga druga kupio sam treću kartu, ali nisam znao, da je za njega. Nikad ga do onda nisam vidio. Kad sam s Ratkom bio ušao u kino, on je već sjedio na svom mjestu. Ni pozdravio se nije s nama.

Upališe se svijetla. Ulazili su zakašnjeli posjetioci, a ja sam se okrenuo i gledao dvoranu. Vrlo je velika, pozadi se uzdiže — tamo su najskuplja mjesta.

Započe pravi film. Ništa nisam razumio i dosađivao se, zijevao i meškoljio na stolici, osvrtao se, zurio gledaocima u lice, gurkao Ratka. Zaboravih da sam u kinu. San mi je otežao očne kapke.

*

Probudi me treštanje muzike i bijelo svijetlo. Predstava je završena.

— Šta je, spavao si? — ozbiljno upita Ratko.

— Ma kakvi!

— Drugi put kupi karte za prvu predstavu.

Protezao sam se i gurao prema izlazu. Mnome je vladao slatki umor, i nisam bio raspoložen za razgovor. Masa ljudi uputila se prema izlazu, muzika je svirala vrlo glasno.

Odjednom muzika utihnu.

Među posjetiocima, kod izlaza nasta komešanje. Jedna se žena probijala šutke od izlaza prema nama. Za njom su, bojažljiva lica, žurila dva mladića. Netko poviče. U očima ljudi ogledao se strah.

Ratkov drug šapnu:

— Racija!*

Došapne nešto Ratku i izgubi se u gomili.

Ljudi se stanu gurati. Psovali su.

Jedna djevojka vrisne.

Pogledah Ratka. Načas mi se učinilo, da je zbunjen i neodlučan. A onda, naglo, izvadi maramicu iz džepa i uze mi je vezati preko čela. Nisam se opirao; osjetio sam da se događa nešto vrlo ozbiljno i opasno. Zavezavši maramu, Ratko mi naredi u uho:

— Pazi, Vlado! Ja ću te nositi, a ti viči i plači. Kao da si pao i netko te je udario nogom u glavu, pa te jako boli! Shvaćaš? Deri se iz sveg glasa!

Govorio je brzo i zastrašeno. Stisnuh zube i kimnuh.

— Da.

Uznemirenost je u gomili bivala sve veća. Sve se više vikalo i psovalo, a lica ljudi poprime sivu boju straha.

I izvana se čula vika. Brujao je automobilski motor, oglasila se sirena automobila; bljesnu jarko svijetlo s farova.

Ja udri u deranje. Plakao sam kao pomaman, sve me greblo u vratu. I zaista, poče me boljeti glava, nešto mi je tutnjilo pod čelom, sijevalo mi je. Urlao sam, kao da me prže na vatri.

Ratko me nosio i odlučno se gurao prema izlazu.

— Prolaz! — vikao je.

Ljudi su me gledali i sklanjali se.

— Prolaz!!

---

* Policijska hajka na »sumnjive osobe«; policajci i detektivi opkole čitav jedan kraj ili ulicu (u ovom slučaju kino) i provjeravaju legitimacije svakog čovjeka; sumnjive hapse i odvode na policiju. U ratu su racije vrlo opasne, naročito pod vladavinom fašista.

Stigosmo do vrata. Plakao sam već vrlo vješto.

— Prolaz!

— Stoj!!

Bio je to vojnik, ustaša, a kraj njega čovjek u civilnom odijelu.

— Prolaz! — zapovijedao je Ratko. — Mali je povrijeđen!

Ja zatulih kao sirena.

Čovjek se zbuni. Ratko mu nije dao vremena da razmišlja. Odgurnu ga vičući, da stanujemo tu preko puta.

Suze mi preliše obraze, plakao sam kao za okladu.

Bili smo napolju. Oko nas zlokobni ustaše s mašinskim puškama, policajci, zastrašeni građani unezvjerena pogleda; neke su odvodili u velik crni automobil.

Gledao sam to sa zanimanjem.

— Viči! — opomenu me Ratko.

Već me je boljelo u grlu, ali nastavih. »Za zajedničku stvar«, pomislih; Ratko mi je govorio višeput, da se moramo složno boriti za zajedničku stvar.

Nosio me trčeći.

Uđe u jednu kuću, prođe kućnu vežu i stane se penjati stepenicama. Moj glas odzvanjao je hodnikom.

— Sad prestani, — reče Ratko.

Zacvilih još dva-tri puta i umuknuh.

Stepenište bijaše mračno. Nigdje nikoga. Začudio sam se kad me Ratko spusti na tle. Bio je znojan i zadihan. Držao me za ruku i uspinjao se brzo.

Onda stane. Čuo sam njegovo ubrzano disanje. Ruka mu je malko drhtala. Pozvoni na jedna vrata; kratko, pet puta. Otvori jedan čičica, oprezno poglédajući napolje.

— Samo za prolaz, — šapnu Ratko.

Uđosmo. Kao da je domaći u ovom nepoznatom stanu, on otvori prva vrata slijeva i mi iziđosmo na dugačak, mračan balkon. Čičica

zatvori vrata za nama. Na balkonu se sušilo rublje. Hodali smo šutke, oprezno. Na zidu kuće visjele su metle i krpe za čišćenje poda. Na jednom velikom klinu — učinilo mi se — ugledah saonice.

Balkon se protezao duž čitave zgrade. Ispod nas crnjelo se dvorište. Iziđosmo na jedna vrata. Opet hodnik. Spuštali smo se drvenim, škripavim stubama u podrum. Iz podruma nas jedna niska vratašca izvedoše na dvorište. Prešli smo ga brzo, ušuljali se u jednu prostranu kućnu vežu; s druge strane nazirala su se debela, visoka vrata. Ratko priđe, izvadi iz džepa ključ i turi ga u bravu. Zaškripi. Vrata se otvore.

Našli smo se na ulici, tamnoj i potpuno mirnoj.

— Hajde, — reče Ratko.

Hodali smo obično, kao svi prolaznici. Ovdje nije bilo racije. Ljudi su miljeli iz mraka i nestajali u mraku. Ne znam, što mi je palo napamet, te sam odjednom rekao Ratku:

— Hvala ti.

— Zašto?

— Što si me spasio, — promucah.

On se nasmije i stisne me za mišicu.

— Spasio sam sebe, — reče.

*

Išli smo zamračenom ulicom. Ništa nisam ispitivao brata: ni tko je onaj čičica, ni kako zna za prolaz preko balkona, ni otkuda mu ključ; u mojoj glavi postalo je jasno da se u ovo ratno vrijeme zbivaju opasne stvari, o kojima ja ne moram znati sve. Više me je mučila misao o Ratku: zašto je bježao pred ustašama i policajcima? Zašto sam morao vikati i plakati? Zar bi i njega strpali u velika crna kola i odvezli . . .? Zapravo — slutio sam, otprilike; nije mi samo bilo jasno dokraja. Ali u sebi sam odobravao bratu. Sve što on radi — dobro je. Ustaše i Nijemci su njegovi neprijatelji, to je sigurno. Znači — i moji su.

Uđosmo u zamračenu Ilicu.

Bilo je malo prolaznika; klizili su kraj nas oprezno i brzo, kao da se *nas* plaše.

Zazuji. Stizao je tramvaj. Nije morao zvoniti, Ilica bijaše gotovo prazna. Jedva sam ga vidio. Izmilio je iz tame kao sablast. Žarulje su mu prebojane modro, jedva se naziru u mraku. Crna Ilica, racija, strah, modri prozori. Nekad, prije rata, tramvaji su veselo zvoncali* i bili svijetli, kao kućice na kotačima. Kroz njihove prozore virile su glave putnika. Zgodno je bilo promatrati takve tramvaje. Ovi sada me plaše. Modri prozori su hladni i podmukli — kao rat.

Bregovitom ulicom stigosmo do stepenica kraj uspinjače. Koliko sam se puta verao tim stepenicama? To nitko ne može izračunati; najmanje sto puta! Možda i sto deset puta, pomislih.

*

Kod kuće me čekalo iznenađenje.

U lavoru kod štednjaka, umivao se nepoznati muškarac. Bio je vrlo visok, poderana odijela i prljav.

Ratko nije ništa pitao, pa i ja šutke pojedoh svoju večeru. Majka je nepoznatom krpila kaput; na stolu bijahu škare, konac i igla. Uzeo sam škare i komad konca te ga stadoh sjeckati u sitne komadiće.

— Idi spavati, — reče mama.

Začudilo me: Ratko uopće nije pripovijedao o večerašnjem uzbudljivom doživljaju. Muškarac se brijao tatinom britvom. Cijelo je vrijeme šutio. Utonuo sam u veliki jastuk i razmišljao, gdje će neznanac spavati. Imamo dva kreveta: u jednom spavam ja s Ratkom, u drugom tata i mama. Kamo će njega smjestiti?

Otac izvadi košulju iz ormara.

— Uzmite ovu čistu, — reče nepoznatom muškarcu, — a ovu ostavite.

* Danas je Zagreb moderni velegrad; zvučni signali zabranjeni su za sva vozila.

Nepoznati kimnu: — Hvala.

Već je skinuo sapunicu s lica. Obukavši tatinu čistu košulju, izgledao je ljepše. Prišao je prozoru i oprezno odmaknuo krajičak gunja. Gledao je na ulicu.

— Legnite, — tata rukom pokaza svoj krevet, — odmorite se malo.

— Ne, ići ću.

— Odmorite se malo, čovječe. Noć je duga.

Prilegao je. I Ratko, do mene; ali je ostao odjeven. Mama i tata sjedili su za stolom. Otac bi ustajao i gledao kroz prozor.

Nisam mogao zaspati. Ratko je disao duboko, ali ja sam osjećao da ne spava.

Nepoznati iznenada ustane.

— Idem! — reče.

Navukao je kaput i pružio tati ruku. Tata ga nije zadržavao. Ratko se ne pomače u krevetu. Nepoznati ugasi svijetlo i priđe vratima. Vidio sam obris njegova tijela, kako izviruje kroz vrata na hodnik. Onda nestane. Tata je tiho zatvorio vrata. Zatim legne s mamom u krevet.

Ratko se nije svlačio. Osluškivao je. U mutnom drijemežu učini mi se, da ustaje i prilazi prozoru. Dugo je tamo stajao. Slušao sam njegovo disanje i škripu dasaka s poda, kad bi se premještao s noge na nogu.

Nisam dugo spavao. Uzdrma me štropot.

U mraku, nejasno, vidjeh Ratka kako hitro oblači kaput i otvara vrata. Izišao je.

Pred kućom glasovi. Više glasova i lupanje.

Tata skoči na noge, u gaćama i košulji.

Na stubištu lupanje nogu i udarci u naša vrata.

— Drum! Drum!

Netko poviče spolja: — Otvorite!! Policija!

Tata upali svijetlo.

Vrata nisu bila zaključana pa se naglo otvore, i u sobu nahrupe ljudi s revolverima u rukama.

Zadihano priđu tati i gurnu ga revolverskim cijevima u prsa.

— Gdje je?! — vikali su.

Zirkao sam ispod popluna kao miš.

— Šta hoćete...? — zadrhti otac. — Tko?

— Znaš ti tko! Onaj, koga si skrivao!

— Nitko nije bio ovdje.

Gurnu tatu u stranu i stanu pretraživati sobu. Odbaciše pokrivače s kreveta, te majka i ja ostadosmo otkriveni. Zaviriše ispod kreveta, otvoriše ormare.

Jedan od njih, mali i ćelavi, zabaci šešir na potiljak i sjedne na moju postelju. Odmakoh se, zaprepašten. Ćelavi se igrao revolverom i zagledao u mene.

— Je li, žoharu, — reče — tko je bio večeras ovdje?

Zadrhtah.

— Nitko! — Progutao sam pljuvačku.

— Žoharu, ne igraj se...

Mama je sjedila na krevetu, sitna, raspuštene kose, i plakala. Nije zakrivala lice u dlanove, suze joj padahu na spavaćicu.

— Ostavite dijete! — muklo će otac i priđe, ali ga dva ustaška detektiva zgrabe i snažno gurnu u kut. Pao je na topli štednjak, odskočio, zapeo o moj tronožac i survao se na pod.

Ćelavi se igrao revolverom. Onda ga uperi u mene i naceri se.

— Reci, inače ćemo te ubiti.

Oči mi se raširiše do boli.

Mama skoči s kreveta.

— Ne dirajte dijete! On je dijete!!

I nju odgurnuše. Skvrčila se na krevetu i jecala.

— Znam da je dijete, — nasmije se ćelavko. — Mi volimo djecu. Mi jako volimo djecu. Sve bismo dali za djecu. — Poče me škakljati revolverom po slabinama. — Govori, mali! Tko je večeras bio ovdje?

Premrijeh.

— Nitko.

— Govori!!

— Nitko.

Stanka. Ćelavi je žmirkao. Iskrivi glavu i pogleda me zmijskim očima. Odlučio sam šutjeti o neznancu. Digne ruku

s revolverom, škljocnu zatvaračem, a onda otare cijev o rukav kaputa.

— Dakle, nitko?

— Ne!

— A gdje ti je brat?

Htjedoh reći, da nemam brata, ali to bi bilo besmisleno. Što da kažem? Da ne znam, naravno!

— Ž-o-h-a-r-u-! — zapjevuši ćelavi policajac s kreveta.

— Ž-o-h-a-r-u-! Gdje ti je brat?

Vrisnuh. Više nisam mogao izdržati. Plakao sam.

— Ne slini! Gdje je?

— Ne znam.

— Ne znaš?

— Ne.

Kroz plač čuo sam, kako mama jeca i vidio kako se otima policajcu, koji ju je držao. Tata, u košulji i dugim bijelim gaćama, stajao je kraj štednjaka zgrčena lica, a dvojica su ga čvrsto držala.

Čelavi ustane, odmahne glavom.

— Idemo, — reče svojim ljudima. Okrene se tati. — Ti ćeš s nama.

Veliki i jaki tata je drhtao. Navlačio je hlače i oblačio cipele. Ogrne kaput i upita:

— Da uzmem deku?

— Ne će ti trebati, — otpuhne ćelavi.

Mama je zanijemila.

Nije se pomakla, dok su izvodili tatu iz sobe.

Ostadosmo sami. Mama i ja, otkriveni, zaplakani, sami. Napolju zabruji motor automobila. Onda sve utihnu.

IX

Ljeto je na izmaku.

Tanja me posjećuje i tuguje sa mnom.

U vrtu, duboko dolje, gotovo kod Sofijinog puta, našli smo skrovište kraj srušene stare kruške. Ležimo u travi i kroz granje oraha promatramo nebo, što se plavi i vataste oblake, što neprekidno i sporo putuju od grane do grane.

— Smiri se, — tješi me Tanja, — vratit će se.

— Znam.

Tražimo orahe u travi i drobimo ih kamenom. Poneki pojedemo, a ostale stavljamo u Ratkovu kožnu torbu; mama će ih odnijeti ocu u zatvor. Tanja ne govori o Ratku. Zna, da je one noći bio skriven kod njene tete, Stare gospođe; zna, da su policajci udarali i na njihova vrata, da je Stara gospođa izašla — otmjena i lijepa, u crnoj haljini i bisernoj ogrlici — i rekla ustašama, da kod nje nikoga nema. Ratko je otišao pred jutro, ne javivši nam se, i odonda ga nisam vidio. Tanja to zna, ali ne govori. Traži orahe i motri crvene mrave kraj osušene kruške.

— Tanja . . .

— Da, Vlado?

— Ja sam mislio, da će rat biti drukčiji.

— I ja.

Njene se crne pletenice sjaje na suncu, ona ih zabacuje, sjeda do mene, i mi pričamo.

Postao sam ozbiljan. Ne marim za loptu. Najzadovoljniji sam s Tanjom, u vrtu. Vrt je pun trave i drača, kukaca i voćaka; u njemu vlada tišina, samo lahor struji i leluja travom. U vrtu misli odlaze daleko, u još ljepše vrtove; u tim zamišljenim vrtovima teku male rijeke, čiste i prepune veselih ribica, u njima mekeću bijeli jarići, a u grmlju, ukrašenom slatkim malinama, leže šarena jaja i slikovnice. U našim vrtovima nema rata i automobila, pred njihovim vratima stoje velike table s natpisima: FAŠISTIMA ULAZ ZABRANJEN; naši su vrtovi najljepši vrtovi na svijetu.

Tanja me nasmijava. Priča dogodovštine iz škole, drži me za ruku i broji mi prste: jedan, dva, tri, četiri, pet. Šali se: pet! kao i kod mene! Računamo do sto, i više, smišljamo zagonetke i izgovaramo pjesmice.

Onda ja tražim veselosti u glavi, da bih je nasmijao.

— Znaš, Tanjice, kad sam ja bio mali . . .

Ne uspijevam; ona ne voli da je zovem Tanjica. Mrgodi se, ali brzo oprašta.

Kad napunimo torbu orasima, veremo se do kuće. Najprije nosi torbu ona, u kući mi je predaje, a ja se uspinjem u naš stan. Istresam orahe u maminu košaru. Mama me stavlja u krilo i ljubi. Dugo tako sjedimo u vrućoj kuhinji, dok vatra plamsa u štednjaku.

*

Vijesti o Ratku donosi nam Kamilo. Već je nekoliko puta bio kod nas; i danas je došao.

— Gospođo, javlja da je živ i zdrav i da ništa ne brinete. Mnogo pozdravlja vas i njega. — Pritom pokaže na mene. — Pita, kako ste vi i da li vam što treba. Moli, da mu pošaljete kariranu košulju.

Kamilo to izgovara polako i ozbiljno, kao da je riječi naučio napamet. Prvog puta majka ga je zapitkivala o Ratku: gdje je, šta radi, kako bi ga mogla vidjeti. Sada to više ne čini. Zna, da je Kamilo, taj moj Novi dječak, glasnik jedne čudne snage, koju ona ne razumije. Ja sam slutio, da Kamilo dobiva poruke od Dugoga Pere; ovu dvojicu višeput sam vidio zajedno. A tko ih šalje Dugom Peri? Nisam zapitkivao, jer sam znao, da o tome ne valja govoriti glasno.

Mama je postala nježna.

Umata Ratkovu košulju i ljubi je; traži i od mene, da je poljubim. Onda ljubi mene.

Uveče razgovaram s njom. Ona u svom krevetu, a ja u svom. Često ustaje, pokriva me i ljubi, a ja gladim rukama njeno izmučeno lice.

Sve je sada drukčije.

Stara gospođa me višeput poziva, ulazim u njenu lijepu, veliku sobu, ali me ne daruje bombonima; bombona više nema. Ipak, uvijek ponešto nađe: žličicu marmelade od kajsija ili dva-tri keksa s čokoladom, koje vadi iz velike kutije i govori, da su iz »posljednje zalihe«. Tanja sluša muziku s radija, a kad naiđe »Lili Marlen«*, Stara gospođa prekida muziku i traži na skali drugu stanicu.

* Popularna njemačka ratna pjesma.

I gospon Tonček je prestao biti darežljiv s bombonima. Zapravo, uopće mi ih više ne daje. Ponestalo je šećera. Staklenke za bombone stajale su u prvo vrijeme prazne, zaprašile se i izgledale siromašno i tužno; kasnije ih je maknuo s police. Cijeli dućan gospona Tončeka postao je žalostan, pa i on sam nije više jako veseo. Šali se samo iz navike.

— Dobro jutro, admirale! Kako vaši brodovi?

— Dobro, — kažem.

— Plove li, plove?

Šmrcam i šutim. Što bih mu odgovorio? Postajem poslovan.

— Molim »Šubašića«! — Pritom pružam karte za kruh.

Sada slobodno govorim »Šubašić«, ali nitko se ne smije tome. Ne kažem *koliko* kruha da mi dâ; to piše u kartama. Jelo je racionirano* i život postao siromašan i gladan. Samo ima mnogo straha i vojnika.

Vojnici su posvuda: otresiti i ponosni Švabe, mali Talijani u crnim košuljama i ogavni ustaše. Ima i domobrana; oni šeću ulicama kao civili, nose torbe i pakete, a puške im ne pristaju. Najsmješniji su Talijani. Stoje na straži pred zgradama, a kad naiđe oficir, učine najšaljivije kretnje, što sam ih u životu vidio: poskoče, zalomataju puščicom i nakrive se; pritom se drže ozbiljno, kao da vrše ne znam kakav ozbiljan posao.

Ustaše su najstrašniji. Mrzim ih i plašim ih se. Jednom sam u tramvaju stajao kraj grupe ustaša. Svi su bili golijati, plećati i grubi. Razabrao sam iz njihova razgovora, da su došli iz Bosne.

— Partizani! — reče jedan. — Lako ćemo mi s njima! Kad čuju za ustaše, srce im padne u gaće. Bježe kao zečevi, ha-ha!

Ostali se nasmijaše.

Putnici su šutjeli. Pravili su se kao da ne čuju ustaše, a čuli su ih vrlo dobro.

* Racionirano t. j. ograničeno: svatko može dobiti samo malu količinu, koja je označena na kartama za živežne namirnice.

Ustaše . . .
Sve je postalo drukčije. I Stric se izmijenio.

*

Sanjao sam, da je Tanja bolesna. Sasvim blijeda i vrlo slaba, ispružila je preko kreveta ruku, koja je bila bijela i tanka. Našao sam se u toj sobi i zvao: Tanja, Tanja! — a ona nije odgovarala, samo je bila blijeda i gledala u strop. Primijetio sam onda, da joj je kosa crvenkasta i pomislio: kako to, Tanja je farbala kosu? Iza kreveta bilo je mnogo čaša na jednoj polici, a u svakoj čaši pjenušavi malinovac. Htio sam se smijati pa sam rekao: Zar ćeš, Tanjice, popiti sav ovaj malinovac? Očekivao sam odgovor i njezin smiješak, možda i ponudu: uzmi, posluži se! — ali ona ništa nije rekla, te sam pomislio, kako je nisam smio zvati Tanjica, jer ona to ne voli, pa sam ponavljao: Tanja, Tanja, Tanja, Tanja! Ništa nije čula, nje više uopće nije bilo, samo je tanka ruka visjela preko kreveta, a ja sam pritisnuo usne na tu ruku i plakao.

*

Stric se preselio u krasan veliki stan na Zrinjevcu. Taj stan pripadao je prije bogatoj židovskoj porodici, koju su ustaše otpremili u logor. Mnogi su se ustaše uselili u lijepe, tuđe stanove, spavaju na tuđim krevetima i odijevaju se u opljačkanu odjeću. Kamilo kaže, da Stric mora da je neki važni ustaša, inače ne bi došao do takvoga stana.

Stidim se Strica, ali ga posjećujemo — radi tate. Ako je važan, mogao bi tatu izbaviti iz zatvora.

Mama odijeva svoju najljepšu haljinu, onu od smeđeg baršuna, nosi tašku u ruci, a na glavi joj je smiješni šešir. Ja moram za posjete obući mornarsko odijelo, iako mi je već davno postalo premalo.

Zvonimo, a na ulazu se pojavljuje služavka.

— Ne znam, da li je milostiva kod kuće, — kaže.

Onda se pojavljuje teta Matilda u dugoj kućnoj haljini od japanske svile. Ima rûža na usnicama, a u kosi mnoštvo aluminijastih viklera; teta Matilda je postala dama i kovrča kosu.

— Gle, to ste vi!

Stric sjedi u dubokom mekom naslonjaču i puši cigaru. Kad govori, ne vadi cigaru iz usta. Primjećuje neraspoloženo:

— Slaba cigara! U cijelom gradu ne možeš dobiti poštenu cigaru!

— Ne brbljaj, šmokljane, — veli mu teta, — to je židovska cigara, a oni nisu pušili tek štogod!

Stavlja pred mene zdjelu čokoladnih bombona. Uzimam jedan i sišem ga polako, a teta Matilda se ljuti:

— Jedi, milo! Imam ja toga dosta. Već me boli želudac od tih prokletih bombona! Zagrabi!

Ulazi služavka:

— Molim, milostiva, da donesem čaj?

— Daj! — veli teta.

Služavka odlazi, a teta viče za njom: — Stavi ruma unutra, sunac ti tvoj! — Okreće se mami: — Kad se pije, neka se pije!

Stricu ne da ruma; on pije čaj s limunom.

— Šmoko, — tješi ga, — moraš čuvati svoje zdravlje za državne poslove!

Ali Stric je već pijan, on je uvijek pijan.

Na velikom poliranom stolu, za kojim sjedimo, nalazi se akvarijum i u njemu plivaju zlatne ribice. Kad uprlja prste čokoladnim bombonima, teta Matilda umače ruku u akvarijum, a onda je trlja o stolnjak; Stric stavlja u nj vršak zapaljene cigare, koja zacvrči kao užareno željezo u vodi.

Teta se ceri:

— Sprţit ćeš ribe, gle!

Otmjeno živi Stric.

Na zidovima dnevne sobe vise umjetničke slike: na jednoj je neki čiča, ribar, s lulom među zubima; na drugoj more — zelenkasto, zapjenjeno, a nad njime tmurno nebo i galebovi; na trećoj vaza sa cvijećem; na četvrtoj dijete — crnokosa djevojčica s vrpcom u kosi, kao ona, što je kupovala sladoled na Zvijezdi. U kutu do prozora stoji niski, glatki ormar; tako je gladak i sjajan, da se mogu u njemu ogledati. U drugom kutu je klavir!

— Uvijek sam željela imati glavir, — veli teta.

— Najvrednije u tom glaviru bile su tri šunke, — umiješa se Stric. — Nisu bile baš dobro osušene, ali čast! Bile su fine!

Stan je četverosobni. U drugoj sobi je spavaonica. Sva je u ružičastoj boji — popluni, deke, zavjese, tetina spavaćica i Stričeva pidžama.

— Uvijek sam voljela ružičaste spavaonice, — veli teta.

U trećoj je radna soba. Veliki ormar s knjigama, golem pisaći stol s porculanskom figurom bijelog jelena i s telefonom, na podu debeli sag, u kutu kožni naslonjači i divan, veliki radio s raznobojnim slovima što svijetle, na prozoru zeleni zastor od stropa do poda. Ormar za knjige je otvoren; o staklena raširena vrata zakvačena je vješalica sa Stričevom ustaškom uniformom, a na njoj opasač. Iz knjiga izviruje futrola za revolver. Podno njega, na sagu, raskrečile se čizme — žute i pune blata.

— Ružaaa! Sunac ti žarki!

Dotrči služavka.

— Ne znaš očistiti gospodinove čizme, glupačo! Misliš da si na paši!

Četvrta soba je — dječja. Krevetić s goblenima, polica s igračkama: tu je crveni, kuštravi medvjed, s očima od stakla, gumene žirafe, lutke u svijetloplavim haljinicama, sitno posuđe za igru, pletena košarica sa sitnim krojačkim priborom, slikovnice, šarene kocke za slaganje.

Teta Matilda gurala mi je medvjeda u ruke.

— Nosi ga, milo! Ionako me noću plaši taj blesavi medvjed!

Privlačila me lopta, ali ništa nisam htio uzeti. Razmišljao sam: čije su to igračke i gdje je sada djevojčica koja se njima igrala? U dječjoj sobi osjećao sam se tužan; činilo mi se, da u njoj netko neprekidno šapće.

*

Na Zrinjevcu je već požutjelo lišće. Krakati listovi padaju na pločnik, a po njima gaze Talijani. Zrinjevac je pun nakićenih Talijana, malih i žustrih, ulickane crne kose. Talijani imaju vojnu glazbu, koja svira u paviljonu iza vodoskoka. Ječe trube, a ljudi govore kako je to opera. Slušam i zabavlja me dirigent, koji baca štapić u zrak, lovi ga, maše njime i ponovo ga baca. Vrlo je vješt.

I u Tuškancu je sigurno požutjelo lišće, ali ja ne idem u Tuškanac. Jednom sam htio poći, ali iza jednog debla izviri muškarac i vikne:

— Kamo ćeš, mali?

— U Tuškanac, — rekoh.

— Imaš li propusnicu?

Nisam imao propusnicu i nisam otišao u Tuškanac. U Maksimir se, kažu, može bez propusnice, ali Maksimir je daleko.

Avioni lete često i vrlo nisko, ali ih se nitko ne plaši. »To su naši«, veli Stric — a švapski su. Na krilima su im križevi, crno-bijelo-crveni, po tome znam da su švapski.

Švaba ima koliko hoćeš, ali ja ih više ne gledam. Stupaju ulicama i pjevaju pjesme. I ustaše pjevaju, ali drukčije, ne tako dobro. Talijani ne pjevaju, oni sviraju na Zrinjevcu. Mnogo se pjeva i svira.

*

Bliži se jesen, a sunce peče.

Penjem se s mamom mramornim stubama u Stričevu kuću. Vrat mi je znojav, bode me ovratnik; mislim na vrt i Tanju i zami-

šljam, kako bi divno bilo ležati u travi kod stare srušene kruške. Mama nosi košaricu punu oraha. Nabrao sam ih s Tanjom za tatu, a sad ih mama nosi Stricu! Kaže, da ne može ići praznih ruku! Ali ne ljutim se: vidim da je mama uzbuđena. Cijelo je poslijepodne micala usnicama, kao da govori sama sa sobom. Kupus joj se zagorio, pa ga je prebacila u drugi lončić. I sada, dok gazimo stepenicama, mama nešto govori u sebi.

Izišla je Ruža.

— Opet vi! — rekla je neljubazno.

Teta Matilda se češljala pred ogledalom u ružičastoj spavaonici, a Stric se, u uniformi, šetao po sobi. Spremali su se za večernju šetnju. Smiješan je Stric u uniformi! Sitan i klimav, krivih nogu, a kapa mu je prevelika.

— Stric, — drhtala je mama, — došla sam se s tobom porazgovoriti... — Istresala je orahe na stol; jedan je pao na pod, ona se sagnula i tražila ga.

— Ako je za Jožu, nemamo šta razgovarati!

— Ali, Stric...

On poravna opasač i ljepše namjesti futrolu za revolver. U sobu uđe teta. Imala je cipele s visokim potpeticama i hodala vrlo oprezno.

— Šmoko, — rekla je Stricu, — zakopči mi ove šašave gumbe na leđima.

Okrenula se, a on je prčkao oko nje. Teta je bila u malo prekratkoj haljini, a na rukama je imala rukavice! Zagledao sam se u sliku mora. Tanja je bila dvaput na moru i kaže da je more plavo, a ovo na slici je zeleno. Tetina haljina je plava, sasvim plava, navorana na kraju.

— Striče, ti bi mogao pomoći... On ti je ipak brat. Tko će nam pomoći, ako ne ti?

— Naravno, — reče teta Matilda, — mogao bi, ali ne će. On je gad. — Onda vikne: — Ne steži mi vrat, glupane! Ugušit ćeš me!

Mama je lomila prste i približila se Stricu. U očima joj ugledah suze. Bilo ju je strašno vidjeti. Ja sam znao, da ona moli za tatu. Znao sam, da moram biti miran i dobar, inače Stric ne će izbaviti tatu iz zatvora. Zato sam šutio. A šutio sam i zato, jer je Stric u uniformi i izgleda sasvim drukčije. Možda je opasan. I teta Matilda poče ljepše govoriti s njim. I ona se promijenila.

Mama je molila:

— Striče... Učini to za svoga brata. On ništa nije kriv, ništa nije uradio... Upali su ljudi i odveli ga...

— Hajde, Šmoko, — blago će teta. — Izvuci ga.

Stric se izdere:

— Ne zovi me Šmoko! Ne dozvoljavam, da me zoveš tako!

Teta se zaprepásti i ušuti.

Suze su potekle mami niz obraze. Plakala je.

— Ne slini! — drekne Stric.

S grozom se sjetih ćelavog policajca s revolverom, onoga, koji je sjedio na mom krevetu. On je one noći, kad su odveli tatu i kad je Ratka nestalo, rekao isto tako: Ne slini! Mali, ružni Stric postao je hrabar! Kao da je upio snagu iz zelene uniforme! I iz pištolja!

I ja zaplakah.

— Dovraga, — reče Stric.

— Ja te molim... — jecala je mama, zgrabila ga za ruku i htjela je poljubiti.

Stric se otrgne.

— U ovoj zemlji vladaju zakoni i red! — reče. — Ako nije kriv, pustit će ga.

— Istina je, — ubaci teta, — kad se ne može, ne može! Ne ćemo valjda glavom kroz zid!

Spremala se da iziđe. Viknula je:

— Ružaaa! Mi idemo!

Pošli su vratima. Mama kao pokošena za njima, i ja s njom.

— Ljubim ruku, milostiva, — rekla je Ruža.

Na stubištu je mama plakala i zaklinjala Strica.

Teta je uzdahnula s dosadom i raširila ruke.

Dirao sam prstima hladni mramor.

Mislio sam na Ratka. Kad bi Ratko bio ovdje!

Stric je išao naprijed i nije se obazirao na mamina preklinjanja. Palac desne ruke zakačio je na opasač i kloparao čizmama.

Kad smo sišli, rekao je:

— Dosta! I da nisi išla za nama! Inače bi se mogla vrlo brzo naći s Jožom . . . na Savskoj! — Odmahnuo je glavom. — Ali ja sam čovjek, — govorio je polako. — Sutra preuzimam brašno na Sajmištu. Doći ujutro, dat ću ti jednu vreću.

— No vidiš! — okrene se teta zadovoljno mami. — No vidiš!

Onda nestanu u vrevi Zrinjevca.

Mama je stajala, utučena, crvenih očiju od suza. Izvukla je maramicu iz taške i usekla se. Pružila mi je maramicu. I ja obrisah nos. Vratio sam mami maramicu, ali ona je još uvijek stajala. Opet je micala usnicama, kao da govori. »No vidiš«, rekla je teta Matilda. A što vidi mama? Mama ništa ne vidi. Oči joj se cakle od suza, a ja znam, kako se onda vidi: sasvim mutno.

*

Tanja je zaista bolesna. Posjetio sam je iste večeri, kad smo se vratili od Strica. Mama sjedi zabrinuto i zamišljeno za stolom, ali sam je morao napustiti i otići Tanji. Samo malo!

Ona leži u krevetu, ali nije blijeda i slaba kao u mome snu. Veselo mi maše i smije se. Iznad njene glave nema police sa čašama pjenušavog malinovca, ali Stara gospođa donosi velik komad bijelog kruha, debelo namazanog marmeladom od kajsija.

— Iz posljednje zalihe, — smješka se Stara gospođa.

— I mi ćemo sutra imati bijelog brašna! — bubnem.

Tanju boli vrat. Stara gospođa je zabrinuta: otkud vratobolja, još je ljetno vrijeme! U čašu tople vode ukapa nešto bijele tekućine

iz male ljekarske bočice. Od toga topla voda pobijeli, a Tanja grglja. Morao sam je slušati kako grglja i kako joj voda smiješno klokoće u grlu. Smijala se, a ja sam se divio; nikad ne bih umio tako zgodno grgljati!

Tanja čita knjige, i zajedno gledamo slike. Stara gospođa je priljubila uho uz radio i sluša. S radija tutnji: bu-bu-bu-buuuuum!, bu-bu-bu-buuuuum! Kao bubanj.*

Ne pričam o Stricu i o dječjoj sobi. Gledam s Tanjom slike: bjelobradi starac sa zavinutim štapom, koji je viši od njega, otvorio vreću i stavlja u nju svoju bradu; do njega mladić u starinskoj crvenoj kapi smješka se stidljivo, a o pasu mu kožna torbica; iza njih dvorac od kamena, s polukružnim prozorima i zastavama na kulama.

Sjetim se mame i ustajem kao uboden.

— Moram ići!

— Dođi opet, — veli Stara gospođa.

Tanja viče za mnom:

— Sigurno dođi!

— Doći ću.

— Časna riječ?

— Naravno.

*

U rano jutro našao sam se s mamom na Sajmištu. Nije sajamski dan, ali je cesta zakrčena kolima: seljaci dovoze drva, kupus i krumpir. Građani obilaze oko kola, ali mogu kupiti samo drva; za namirnice imaju seljaci određene mušterije.

S vremena na vrijeme prodrmusa cestom kamion i podiže gustu prašinu. Seljaci se zavalili po kolima i sunčaju se. Nebo je čisto, bez oblačića, sprema se žega kasnoga ljeta — da pali krovove i tjera ljude u hladovinu.

Tražimo Strica.

---

* Signal Radio-Londona (za vrijeme rata građani su rado slušali radiovijesti Moskve i Londona, što je bilo najstrože zabranjeno).

Na trošnim kolima u blizini željezničke pruge spava Cigančić, zavaljen u prnje. Mršavo konjče žvače sijeno iz prašine i repom tjera muhe. Željezničkim tračnicama prošišti lokomotiva, zviždeći i dašćući. Konjče prestane žvakati i načuli uši. Cigančić spava na leđima; sunce ga bije u oči, ali on se ne miče.

Nigdje Strica.

Mama nosi vreću, umotanu u stare novine. Vreću za brašno. Možda će brašno dobiti zajedno s vrećom, ali nije sigurno. Tko zna? Isprva nije htjela doći ovamo. Onda je razmišljala: mogao bi se Stric naljutiti, a ona ga treba; možda će se smekšati i pomoći nam. Osim toga, vreća brašna je bogatstvo. Može se ispeći mnogo hljebova za tatu. I žličnjake, koje volim.

Ali Strica nema.

Vraćamo se bučnom cestom, guramo se s kupcima i seljacima, sklanjamo se kamionima i konjima. S Borongaja, gdje se nalazi aerodrom, doleti eskadrila aviona, zagrmi nad nama i nestane u pravcu Zagreba.

— Mama...

Ona uzdahne i otare znoj sa čela.

— Mama, ja sam žedan.

Ulazimo u gostionicu da zatražimo vode, a tamo sjedi Stric s velikom kriglom piva u ruci i pije. Pjena mu se uhvatila za brčiće, a pivo poškropilo uniformu.

— Hajdemo, — reče on, kao da je ugovoren sastanak ovdje u gostionici.

Ustaje, i mi izlazimo. Nisam dobio vode. Vruća pljuvačka slijepila mi se u grlu. Pomislih, kako bi bilo dobro progrgljati malo vode, onako kao Tanja. Ali se ne usuđujem zadržavati mamu.

Stric se klima naprijed, a mi za njim.

Uđe u prostrano dvorište, prepuno sanduka i džakova. Na sredini je kamion, u koji vojnici i radnici tovare vreće.

— Spremni! — reče Stric i fašistički pridigne desnicu.

— Za dom...* — procijedi netko.

— Šofer! — dreknu Stric.

Čupavi ustaša izmili iz kabine kamiona i ukoči se pred Stricem. Bio je nezgrapan, uniforme uprljane od kolomaza.

— Jednu vreću istovari ovoj gospođi! — Okrene se mami: — Daj adresu!

Šofer zapiše, ovlaživši tintovnu olovku jezikom. Široki mesnati jezik bio je sav ljubičast od te olovke. Papir strpa u džep od bluze i zagleda se u Strica. Ovaj se okrene i pođe prema izlazu. Mama potrči za njim.

— Striče, — reče. — Hoćeš li još jednu pivu?

Najednom — TRESSS!!

Začu se puškaranje.

Na cesti se uznemirili ljudi i gledaju prema Zvonimirovoj ulici.** Podižu glave, penju se na kola. Konji ržu. Još jednom — TRESSS! Bomba! Jedan se konj propne i zanjišti. Nekoliko seljanki podvuklo se pod kola; vire im samo noge u opancima.

Stric je unezvjereno gledao oko sebe.

Strka se poveća.

Slijeva vika i pucnjevi.

— Bacili bombu na Nijemce, — reče netko u prolazu.

— Gdje?

Stric je blijedio.

Šofer zelenog kamiona, što zvrnda i stoji posred ceste, popeo se na krov kabine i gleda.

Vika se pojača. Val strke kao da nam se približavao. Najednom pucnjevi i trčanje. Ljudi se sklanjaju iza kolâ ili pripijaju uz kuće. Sasvim sam dobro vidio cestu.

Tada ugledah mladića u divljem trku, za njim ustaše i policajce. I nekoliko Nijemaca s mašinkama, što gotovo lete, isturivši tijelo naprijed.

---

* Ustaško geslo (»Za dom spremni!«).

** Danas Ulica Socijalističke revolucije.

Mladić jurnu na pločnik među ljude, da zavara goniče, odbije se od zida, skoči preko uskog travnjaka na cestu i ubaci se kroz otvorena vrata kabine zelenog kamiona.

Ratko!!

Vrata se zatvore treskom. Upaljeni motor strese kamionom.

Sve se to odigralo u tri sekunde.

Stričevo se lice iskrivilo, on je grozničavo čeprkao po futroli, ali mu je ruka silno drhtala i nikako da izvuče revolver.

Uto odnekud dotrči drugi omladinac, kao vihor naleti na Strica, sruši ga preko niske žičane ograde i uskoči u kamion, koji je već polazio. Kamion poleti najvećom brzinom i ostavi za sobom oblak prašine. Iz njega su treštali revolverski hici. Ustaše i policajci trčali su bezuspješno za njim i pucali. Nijemci skočili na seljačka kola, stali na kupus i pripucali iz mašinki.

Nekoliko metaka zazvrnda zrakom, a Stric se brže-bolje otkotrlja travnjakom do prvih kola i šmugne pod njih. Tresao se i bio blijed kao kreda.

— Šta je to . . . — zacmolji između kotača, — šta je to . . .?

Kamiona je nestalo. Razbješnjeli Nijemci su psovali ustaše, a ovi osuli kišu pogrda po policajcima. Nevojnički mašući rukama, vraćali su se u Zvonimirovu ulicu.

U mojoj glavi je bubnjalo: Ratko, Ratko, Ratko! Junak, koji je bacio bombu na švapske fašiste bio je moj Ratko. Slika njegovog skoka u kabinu zelenog kamiona ostat će mi zauvijek pred očima; tada nisam slutio, da sam svog brata vidio posljednji put.

Stric se bojažljivo izvukao ispod seljačkih kola i lomatao pištoljem, koji je u međuvremenu uspio izvući iz futrole. Kapa mu se naherila, uniforma isprljala; izgledao je kao bijedni kukavelj s ljudskim tijelom i pištoljem u ruci.

Mama i ja se odmaknemo. Nismo željeli da nas vidi.

*

Ja više nemam tate . . .

Stojim kraj prozora i gledam mokre krovove pod sivim nebom. Tanja me nije tješila; zaplakala je, kad sam joj saopćio, ali to nije pomoglo. Volim Tanju, ali ja nemam tate. I mama me ne tješi; ja tješim nju. Sjedim joj na krilu, s glavom na njenim prsima, i govorim: mama, mama . . .

Kiši.

Poslije tužne vijesti otrčao sam u naš vrt i jako zablatio cipele. Kapi kiše udarale su po lišću, i drveće je drhturilo — kao da mu je hladno. Nisam prepoznao staru, srušenu krušku; potamnjela je pa uopće ne sliči onoj, pod kojom sam se nekad smijao Tanjinim šalama.

Obavijest o tatinoj smrti poslao je Stric; poručio je, da samo njegovoj dobroti možemo zahvaliti, što će nam ustaše izručiti tatino tijelo.

Stojim kraj prozora i mislim na vrt gospodina Parkera. U njemu sam čučao kraj tate i promatrao, kako njegovi grubi prsti nježno dodiruju plahe biljčice. Ali davno je tome.

Ne mogu se snaći. Vjetar nosi kišu, koja šiba po zagrebačkim krovovima, voda se skuplja u olucima i bubnja s druge strane zida.

*

Danas je bio tatin pogreb. Sipila je smrznuta kišica, i cijeli se Mirogoj zavio u hladnu tugu. Ljudi su nosili crne kišobrane i žurili se, sa cvijećem u rukama, svaki na svoju stranu. Pred mrtvačnicom bilo je mnogo svijeta i službenih vojnika s drvenim ljesovima na ramenu.

Ušao sam s majkom u mrtvačnicu. Nisam znao, gdje je tatin lijes, jer ih je bilo mnogo. A i ljudi je bilo mnogo, gurali se šutke i dodirivali moje lice svojim mokrim kaputima. Jedna je žena naricala, zaudaralo je na vosak svijeća, što su izgarale kod desnoga zida.

Dugo smo stajali u mrtvačnici. Kad je povorka krenula, išli smo za lijesom. Majka je stavila ruku na moje rame, a lijevom je često brisala oči. Ali nije plakala. I ja nisam plakao. Nije to mjesto za plakanje. Kod kuće, kad budem u krevetu, sigurno ću proliti mnogo suza. Ali ovdje, pred svijetom, na kiši, pred žutim, mrtvačkim sandukom i pred crnim ljudima iz pogrebnog zavoda — tu se ne plače.

Povorka je kretala polagano, svećenik pred nama kadio tamjanom. Iza nas vuklo se nekoliko crnih kišobrana. Gledam mirogojske arkade i mislim na Ratka. Njega nema ovdje, a žute arkade promatrali smo u proljeću s Jurjevskog groblja, kad smo polazili na izlet.

Dugo smo hodali, jer grob je daleko. Groblje je veliko, ljudi lako umiru sada u ratu. Kad bi svi vojnici bili zakopani na Mirogoju, groblje bi se sigurno proteglo do Šestina. Ili još dalje.

Pop je išao polako, kao da mjeri svaki korak. Oni vojnici bili su mnogo brži.

Već smo daleko. Grobovi su ovdje manji, bez teških ploča, zlatnih križeva i velikih kipova anđela, a blato je sve veće. Uskim puteljkom stigli smo do rake, gdje su stajali ljudi s lopatama u ruci. Bili su mokri, i voda im se cijedila niz obode šešira.

I ovdje smo dugo stajali. Pop je pjevao. Onda su spustili tatu u zemlju, a mama je zaplakala.

Kiša je padala jako i bilo je hladno. Uskoro su se svi razišli, samo je majka ostala sa mnom. Stavila je cvijeće na grob i dugo gledala u blatnu zemlju.

Onda smo pošli kući. Polako, kao da pred nama ide pop.

*

Sjedim na seljačkim kolima i promatram konjski rep; rep je gust i dugačak, konj njime šiba lijevo-desno i tjera muhe. Kola se drmusaju na neravnoj cesti, pa kad govorim, zubi mi udaraju o zube: kao da cvokoćem.

— Mam-ma . . . cvok! . . . pus-sti ga-a . . . cvok! . . . dolj-lje.

Mama sjedi straga u kolima, na zamotku sijena, i još odjutros drži kovčeg u krilu. Ja sam, naravno, naprijed, s kočijašem, na dasci, što leži poprijeko.

— Pus-sti ga-a . . . cvok!

Ali mama, tko zna zašto, ne ispušta kovčeg, kao da je u njemu svjetsko čudo; a unutra su obične stvari: košulje, čarape, cipele i džemperi, malo kruha i orasi iz vrta.

Oko nas i nad nama raširilo se plavo nebo. Nikada u Zagrebu nisam vidio toliko neba odjednom. Lijevo su polja i polja; desno su polja i polja. Ravnica. Žuta strništa. U daljini nazirem na njima ljude, kola i konje. Sitni su kao točke.

Pod nama je cesta. Isprva, dok smo izlazili iz Dubrave, bila je glatka i ravna. Mnoga se kola vukla njome, oprezno i sporo, a veliki i brzi kamioni su nas prestizali. Mislio sam: uplašit će se konji kamiona! Ali se nisu uplašili. Valjda zato, jer često dolaze u grad pa, su se privikli na buku automobila. Na kamionima stajali su ustaše; vjetar im je nosio kosu, oni su žmirkali i zurili pred sebe, a mitraljezi se raskrečili na krovovima kabinâ. Lijevo od nas šeprtljavo su stupale čete domobrana; vojnici su dizali glave i dobacivali primjedbe seljacima. I oni su nas prestizali. Tenkova nije bilo, ali sam vidio avione, kako se spuštaju prema zemlji i lete nad krovovima niskih kuća na Borongaju; spuštali su se, tamo im je aerodrom. Na cesti prošli su kraj nas i zelenkasti topovi. Vukli su ih debeli konji, a domobrani iza njih hodali su bez vojničkog koraka i držali ruke na opasnim topovskim cijevima.

Sada ne vidim vojsku.

Samo žutu ravnicu i plavo nebo.

— Pus-sti ga . . . cvok! . . . mam-ma . . .

Zašto mama ne će staviti kovčeg na pod?! Obujmila ga rukama i šuti. Kao da joj je u njemu sve najdraže. Seljak do mene se pogrbio, pljucka i zamahuje bičem. Lice mu je crveno, šešir nakrivio na oči: na tjemenu mu vidim podignutu kosu.

Jučer je Kamilo došao da nam nešto javi. Nije odmah htio govoriti, a onda me mama poslala gosponu Tončeku po ulje. Rekao sam da ulja nema, nije još stiglo. Morao sam donijeti soli, a imali smo je još dosta, bar pola drvene kutije. Vrativši se, ugledah mamu kako slaže stvari u otvoreni kovčeg. Kovčeg je bio na stolu, a mama je plakala. Pitao sam: »Što javlja Ratko?«, a ona je plakala i rekla, da je Ratko najbolji sin, i da se brine za nas i čuva nas, i neka je proklet ovaj strašni rat. Složio sam se s mamom i otišao Tanji. A sad sam na seljačkim kolima i dosađujem se ravnicom.

Prolazimo kroz sela, a dječurlija se vješa pozadi kola. Ljutim se, htio bih ih otjerati, ali seljak šuti, ne osvrće se; samo pljucka ustranu i pucketa bičem.

Ugledam vrane i svrake. Lete i spuštaju se na polja. U zraku se pojave jata ptičâ — lastavica i ševa. To mi je seljak objasnio.

— Lastavice, — rekao je.

— Nar-rav-no... cvok!

— Ševe!

— Cvok!

Ima i roda; ispruže noge i kljun pa lete. Mnogo ih je letjelo. Možda je i Stork s njima — pobjegla od mistera Parkera u slobodu. Tko zna. Ptice selice odlaze od nas. Ratko mi je pričao, da one točno znaju, kamo treba odletjeti. Same. Nitko ih ne uči. To znaju od rođenja.

Kad je jučer spakovala kovčeg, mama je otišla gosponu Tončeku. Vratila se i brojila novac. I ponovo je otišla k njemu. Navečer mi reče, neka odem pozdraviti Staru gospođu i Tanju. »Zašto?« pitao sam. »Idemo na selo.« — »Zašto?« — »Po brašno i krumpir.« Otišao sam. Stara gospođa me poljubila.

Pred nama su brežuljci. Približavamo im se. Postaju zeleni, a prije su bili plavkasti. Kao Sljeme.

Rano ujutro, kad smo se spremali za odlazak, mama je rekla: »Pogledaj sobu!« Gledao sam. »Pogledaj«, ponovila je. »Pa vidim!« Smiješno — da gledam sobu. Soba, naša soba. Pa šta? — »Upamti je«, rekla je mama. Zatim je pošla do krevetâ, klekla i poljubila jastuke. Sa zida je skinula tatinu i Ratkovu fotografiju, otvorila kovčeg i stavila slike na vrh. »Gotovo sam ih zaboravila«, šanula je žalosno. Pri odlasku stajala je na pragu, gledala sobu, a onda naglo zatvorila vrata i zaključala ih. Sišli smo strmom ulicom kraj Popovog tornja i prepriječili dolje Krvavim mostom u Tkalčićevu. Na Dolcu sretosmo Dugog Peru; on nas je doveo ovom seljaku. Sjeli smo na kola, koja su krenula u Vlašku i Maksimirsku — suprotnim pravcem od ulaska njemačkih tenkova proljetos.

— Pus-sti g-ga, mam-ma...!

Ne čuje me.

Zgrčile joj se vilice na obrazima, stisla je zube.

Tada nisam znao, da idemo na oslobođeni teritorij, partizanima, i da ću Zagreb vidjeti tek kad odrastem i postanem sasvim velik čovjek — kao Ratko.

Tehnički urednik
Irislav Meštrović
*
Korektori
Mirjana Vaniček i Danko Grlić
*
Izdavačko knjižarsko poduzeće
Mladost
Zagreb, Ilica 7
*
Za izdavača
Ladislav Indik

Jeste li već nabavili ostale knjige iz BIBLIOTEKE VJEVERICA

Svezak 1.
Anton Ingolič
DJEČAK S DVA IMENA
Din 230.—
*
Svezak 2.
Anđelka Martić
PIRGO
Din 275.—
*
Svezak 3.
Herminia zur Mühlen
ŠTA PRIČAJU PETROVI PRIJATELJI
Din 275.—
*
Svezak 4.
Fran Levstik
NAJDIHOJCA
Din 180.—
*
Svezak 5.
N. Veretennikov
VOLOĐA ULJANOV
Din 130.—
*
Svezak 6.
Johanna Spyri
HEIDI
Din 390.—
*
Svezak 7.
Angel Karalijčev
U SVIJETU PRIČA
Din 395.—
*
Svezak 8.
Erich Kästner
DON QUICHOTTE
Din 500.—
*
Svezak 9.
Nathaniel Hawthorne
ČUDESNA KNJIGA
Din 350.—
*
Svezak 10.
Kornej Čukovski
DOKTOR JOJBOLI
Din 280.—
*
Svezak 11.
Vladimir Colin
BAJKE
Din 550.—
*
Svezak 12.
Kornej Čukovski
BAJKE
Din 300.—
*
Svezak 13.
Marija Majerova
ROBINZONKA
Din 440.—
*
Svezak 14.
MAKEDONSKI PISCI DJECI
Din 210.—
*
Svezak 15.
Josip Vandot
KEKEC NAD SAMOTNIM PONOROM
Din 360.—
*
Svezak 16.
Charles Perrault
BAJKE
broš. Din 90.—
tvrdi uvez Din 160.—
*
Svezak 17.
Mato Lovrak
DEVETORICA HRABRIH
broš. Din 350.—
tvrdi uvez Din 440.—
*
Svezak 18.
Krišan Čandar
PREOKRENUTO DRVO
broš. Din 190.—
tvrdi uvez Din 275.—
*
Svezak 19.
Mihail Zoščenko
PRIČE ZA DJECU
broš. Din 170.—
tvrdi uvez Din 250.—
*
Svezak 20.
William Saroyan
TATA, TI SI LUD
broš. Din 210.—
tvrdi uvez Din 320.—
*

Svezak 21.
William Saroyan
MAMA, VOLIM TE
broš. Din 360.—
tvrdi uvez Din 440.—

*

Svezak 23.
Braća Grimm
BAJKE
broš. Din 230.—
tvrdi uvez Din 320.—

*

Svezak 24.
Milan Šega
ČAROBNI KLJUČIĆ
broš. Din 350.—
tvrdi uvez Din 420.—

*

Svezak 25.
Vesna Parun
TUGA I RADOST ŠUME

*

Svezak 26.
KNJIGA RADOSTI
Din 390.—

*

Svezak 27.
Danko Oblak
MODRI PROZORI

*

u pripremi

Svezak 22.
PERZIJSKE BAJKE

*

Svezak 28.
Josip Vandot
KEKEC NA VUČJEM TRAGU

*

Svezak 29.
Erich Kästner
EMIL I DETEKTIVI

*

Svezak 30.
Lewis Carroll
ALICA U ZEMLJI ČUDESA

*

Svezak 31.
Gabro Vidović
KURIR

IZDAVAČKO KNJIŽARSKO PODUZEĆE »MLADOST«